

Antropocen, prekarijat, afektivne politike: Potres na Baniji

Franceschi, Anamaria

Master's thesis / Diplomski rad

2023

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zadar / Sveučilište u Zadru**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:162:407631>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-03-04**

Sveučilište u Zadru
Universitas Studiorum
Jadertina | 1396 | 2002 |

Repository / Repozitorij:

[University of Zadar Institutional Repository](#)

zir.nsk.hr

DIGITALNI AKADEMSKI ARHIVI I REPOZITORIJI

Sveučilište u Zadru

Odjel za etnologiju i antropologiju

Diplomski sveučilišni studij etnologije i antropologije (dvopredmetni)

Anamaria Franceschi

**Antropocen, prekarijat, afektivne politike: Potres na
Baniji**

Diplomski rad

Zadar, 2023.

Sveučilište u Zadru
Odjel za etnologiju i antropologiju
Diplomski sveučilišni studij etnologije i antropologije (dvopredmetni)

Antropocen, prekarijat, afektivne politike: Potres na Baniji

Diplomski rad

Student/ica:

Anamaria Franceschi

Mentor/ica:

Prof.dr.sc. Senka Božić-Vrbančić

Zadar, 2023.

Izjava o akademskoj čestitosti

Ja, **Anamaria Franceschi**, ovime izjavljujem da je moj **diplomski** rad pod naslovom **Antropocen, prekarijat, afektivne politike: Potres na Baniji** rezultat mojega vlastitog rada, da se temelji na mojim istraživanjima te da se oslanja na izvore i radove navedene u bilješkama i popisu literature. Ni jedan dio mojega rada nije napisan na nedopušten način, odnosno nije prepisan iz necitiranih radova i ne krši bilo čija autorska prava.

Izjavljujem da ni jedan dio ovoga rada nije iskorišten u kojem drugom radu pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj, obrazovnoj ili inoj ustanovi.

Sadržaj mojega rada u potpunosti odgovara sadržaju obranjenoga i nakon obrane uređenoga rada.

Zadar, 30. kolovoza 2023.

SADRŽAJ

UVOD.....	2
PREGLED POGLAVLJA.....	4
METODOLOGIJA ISTRAŽIVANJA I TEORIJSKI OKVIR RADA	6
Metodologija rada	7
Teorijski okvir rada	15
Antropocenn i antropologija opasnosti i katastrofa	15
Prekarijat, prekarnost i nesigurnost	22
Diskurzivna analiza i afektivne politike	25
POTRES NA BANJI	29
ANTROPOCEN.....	39
Antropocen, prirodne katastrofe i opasnosti	41
Ranjivost, otpornost, neizvjesnost i nesigurnost	47
PREKARIJAT	53
Nesigurnost, atmosfera, afekti	58
AFEKTIVNE POLITIKE	64
Diskurs konflikta i oprečnosti	71
Emocije kao pokretači revitalizacije	75
ZAKLJUČAK.....	79
POPIS LITERATURE	82
Popis kazivača	89

SAŽETAK

Antropocen, prekarijat, afektivne politike: Potres na Baniji

U okviru rada istražuju se društveno-kulturne posljedice potresa, koji je pogodio Banovinu i Sisačko-moslavačku županiju u prosincu 2020.godine, ali i fenomena koji su mu prethodili, reproducirali se u istom vremenskom kontinuumu. Teorijsko polazište rada bazirano je na diskurzivnoj teoriji i analizi Michael Foucaulta, koji diskurs promatra kao grupu iskaza koji strukturiraju način na koji je stvar mišljena i kako ljudski subjekti djeluju na temelju toga. Otvarajući epistemološka i ontološka pitanja sadašnjice kroz koncept antropocena, adresiram povezanost i isprepletenost diskursa te povijesnih procesa koji reproduciraju odnose moći u društvu i samim time podložnost negativnim utjecajima prirodnih katastrofa i opasnosti. Istražuje se utjecaj diskurzivnih formacija na zajednicu, kako su reprezentirane i reproducirane te kakve afekte stvaraju. Rad se bavi istraživanjem emocija/afekata, atmosfere i diskursa koji omogućuju dublje prodiranje u problematiku nesigurnosti života. Svrha rada je ukazati na izvore nesigurnosti odnosno prekarnosti života, kako na makrorazini terena, tako i na makrorazini međupovezanog svijeta. Rad je baziran na temeljnim antropološkim metodama i širokom rasponu građe, od svakodnevnog življenog iskustva i sudjelovanja s promatranjem, do analize medijskih reprezentacija potresa, njegovih reperkusija i potresnih iskustava sugovornika. Rad je nastao kao kolaboracija civilnog društva, udruga, pojedinaca, kolektiva i malih ljudi tvrdoglave nade.

Ključne riječi: *javni diskurs, antropocena, prirodne opasnosti i katastrofe, prekarijat, nesigurnosti života, afektivne politike, odnosi moći...*

ABSTRACT

Anthropocene, precarity, affective politics: Banija Earthquake

In this work, the socio-cultural consequences of the earthquake, which hit Banovina and Sisak-Moslavina counties in December 2020, are investigated, as well as the phenomena that preceded it and reproduced in the same time continuum. The theoretical starting point of the work is based on the discursive theory and analysis of Michael Foucault, who views discourse as a group of statements that structure the way a thing is thought and how human subjects act based on it. Opening the epistemological and ontological questions of the present through the concept of the anthropocene, I address the connection and intertwining of discourses and historical processes that reproduce power relations in society and thus susceptibility to the negative impacts of natural dangers and disasters. The influence of discursive formations on the community, how they are represented and reproduced and what kind of effects they create, is investigated. The work deals with the research of emotions/affects, atmosphere and discourse that enable a deeper penetration into the issue of life's insecurity. The purpose of the work is to point out the sources of insecurity or the precariousness of life, both at the local terrain level and in the broader interconnected global context. The work is based on fundamental anthropological methods and a wide range of materials, from daily lived experience and participation with observation, to the analysis of media representations of the earthquake, its repercussions, and the earthquake experiences of the interlocutors. The work is created as a collaboration of civil society, associations, individuals and groups embodying resilient hope.

Key words: *public discourse, Anthropocene, natural hazards and disasters, precarity, uncertainty of life, affective politics, power relations...*

UVOD

Kada je snažni potres 29. prosinca 2020. godine pogodio gradove Sisačko-moslavačke županije, Petrinju, Sisak, Glinu, Hrvatsku Kostajnicu i šire područje nazivano Banija, bila sam studentica pete godine studija. Bližio se datum odabira teme diplomskog rada, premda sam otprilike znala koje teorijske pravce i paradigme želim koristiti u radu, nisam znala gdje će biti moj etnografski teren. Nisam zamišljala da će to upravo biti moj dom, moja županija i ulice na kojima sam odrastala. Moram priznati, bila bih sasvim zadovoljna da moj etnografski teren nije utjelovljen u području koje je povijesno zanemareno, obojeno političkim konfliktima te i prije potresa jedno od najsiromašnijih i socijalno najproblematičnijih prostora Republike Hrvatske, no problematika koju sam željela adresirati i analitika koju sam željela provesti, nije mogla bolje i kompleksnije područje istraživanja zadobiti. U razdoblju od dva tjedna nakon potresa, kada sam bila primorana vratiti se svakidašnjim obavezama i dužnostima, nakon bezglave volonterske jurnjave, neprestane brige i straha, dolazim do spoznaje o čemu ću pisati...

Pišem o katastrofi, o tome kako je jedan (u nizu) prirodnih fenomena okrenuo i promijenio nebrojene živote, zadao im još dublje rane i još veće strahove. Pišem o atmosferi, afektima i emocijama. Pišem o društvenim problemima zajednice, ali i nacije, aktivizmu i borbi običnih ljudi. Pišem o diskursima koji uvijek tvore stvar mišljenja i spoznaje te kako prema tome djelujemo. Pišući prenosim razne forme znanja kao i društvenu atmosferu malog dijela svijeta kojega sam dio. Potres je generirao raznolike promjene u društvenom životu zajednice koje su obilježene i oblikovane posredstvom određenih diskursa i odnosa moći u društvu. Stoga je glavni istraživački problem utvrditi i ukazati na utjecaj „prirodne“ katastrofe – potresa, razna značenja koja su mu pridodana, na društvena i kulturna previranja, na društvenu atmosferu na lokalnoj razini te ukazati na ispreplitanje istih s nacionalnom i transnacionalnom razinom.

Za Strathern etnografija kao metoda nikad nije predvidljiva pa čak i kada smo duboko uronjeni u teren koji istražujemo (1999). Ona uvijek generira više materijala nego što smo planirali, što znači da se veliki dio istraživačkih pitanja oblikuje tek kroz sam proces istraživanja. Neka od pitanja koja su mi se nametnula u procesu istraživanja teme jesu: Kako se oblikovao, i posredstvom čega, diskurs o potresu i njegovom utjecaju na različite kontekste? (društveni, sociopolitički, društveno-gospodarski, geopolitički...) Kako je potres utjecao na svakodnevicu i egzistenciju ljudi

potresom pogođenog područja? Kako diskursi oblikuju iskustvo potresa? Koji su i kakvi uzroci ranjivosti i nepovoljnog razarajućeg utjecaja potresa? Koja značenja nosi fenomen potresa? Kakva atmosfera vlada među ljudima? Koje i kakve emocije kolaju društvom? Kako je potres reprezentiran u javnom diskursu? Koja je poveznica između diskursa antropocena, prekarnosti, odnosno nesigurnosti života i afektivnih politika na potresom pogođenom području Banije i Sisačko-moslavačke županije?

Svrha ovog rada je približiti iskustvo potresa s antropološke pozicije istraživačice koja je duboko uronjena u sredinu o kojoj piše, tj. pozicije "insajdera". Ispričati priču i prenijeti djelić društvene atmosfere o onome što znam (razne forme znanja koje su oblikovale moj način mišljenja) i doživljavam na svakodnevnoj razini: kao što Clifford tvrdi podatci i analiza su uvijek parcijalni, utemeljeni u svijesti o stvaranju interpretacije (1986a). Drugim riječima, kao što to tvrdi Strathern, etnografija je analitička čak i prije nego što smo počeli sa samim istraživanjem, ali ono što je važno je spremnost, ne samo na participaciju, već i oblikovanje protokola kroz participaciju (1999). Moje istraživanje je nastalo upravo na taj način, pitanja koja sam navela nametnula s se tijekom samog procesa istraživanja. U konačnici, moj je cilj povezati određene perspektive i pristupe u svrhu konciznijeg i dubljeg razumijevanja utjecaja prirodnih procesa i onih induciranih od ljudi te kako ti procesi formiraju određene (prekarne) oblike života. Analiza diskurzivnih formacija, njihove isprepletenosti i utjecaja na to kako doživljavamo svijet i bivanje u njemu, osobito u nesigurnim i neizvjesnim vremenima.

PREGLED POGLAVLJA

Rad se sastoji od pet poglavlja.

Prvo poglavlje odnosi se na metodologiju korištenu pri istraživanju i na teorijske pravce koji služe kao idejna i referentna točka pri analizi prikupljenih podataka i kazivanja. U ovom poglavlju definiram ključne termine korištene u radu, dajem teorijski pregled relevantne literature i korištenih izvora. Problematiziram koncepte antropocena, prekarijata odnosno prekarnosti i afektivnih politika.

U drugom poglavlju diplomskog rada dati ću kratki faktografski pregled potresa te zatim razložiti sociokulturne faktore i procese koji su utjecali na život stanovništva prostora Sisačko-moslavačke županije.

U trećem poglavlju rada problematiziram koncept antropocen, njegovu povezanosti s (ne)prirodnim katastrofama i opasnostima te njihovim proučavanjem u antropologiji. U okviru diskursa o katastrofama i opasnostima osvrnuti ću se na učestalost, intenzitet i geografske odrednice katastrofa i nepogoda te ću adresirati povezanost i isprepletenost diskursa i povijesnih procesa koji reproduciraju odnose moći u društvu i samim time podložnost negativnim utjecajima prirodnih opasnosti i katastrofa.

Četvrto poglavlje rada obratiti će pozornost na koncept prekarijata odnosno prekarnosti o kojem problematizira Judith Butler. Prekarnost je u okviru rada promatrana kao koncept koji se odnosi na egzistencijske i socijalne uvjete života koji su riskantni, nesigurni i nestabilni te različito distribuirani u društvu. Prekarnost ću podijeliti na socijalnu, egzistencijalnu i ekološku te svaku objasniti i potkrijepiti primjerima odnosno ukazati na njihovu međupovezanost i funkcioniranje. Iz toga slijedi analiza atmosfere i afekata koji izvire iz nesigurnosti i kolaju kroz društvo formirajući kompleksne kolektivne i individualne emocije.

U dijelu rada posvećenom afektivnim politikama dublje ulazim u analizu diskursa i analiziram kako diskurzivne formacije utječu na zajednicu, kako su reprezentirane i reproducirane te kakve afekte stvaraju. Sara Ahmed u svojoj knjizi *Cultural politics of emotion* (2004) piše kako politika utječe na ljude kroz oblikovanje emocionalnih stanja na razini nacije i šire. Tome u prilog ide dio građe koji služi kao polazište za analizu afektivnih politika koje su projicirane nakon potresa, a

glavni modus im je upravljanje osjećajima građana. U petom dijelu rada, između ostalog, posebno ću se osvrnuti na ono što nazivam diskursom konflikta i oprečnosti, koji karakteriziraju politička strujanja na nacionalnoj i lokalnoj razini.

Konačno, slijedi poglavlje koje podrobnije problematizira emocije i njihovu važnost pri imaginaciji revitaliziranog i rekonstruiranog društva. Ističem važnost kolektivne akcije, solidarnosti i moći društvenih pokreta koji su na području Sisačko-moslavačkoj županije zadnje dvije i pol godine najveći generatori nade i pozitivnih ishoda budućnosti.

U zaključku kroz sažetak rada, sažeto odgovaram na postavljena istraživačka pitanja.

METODOLOGIJA ISTRAŽIVANJA I TEORIJSKI OKVIR RADA

U ovom poglavlju diplomskog rada pobliže ću objasniti metode koje sam koristila pri istraživanju i oblikovanju rada, a zatim ću preći na pojašnjenje antropoloških pristupa i koncepata odnosno na ono što čini teorijski okvir rada.

Istraživanje posljedica potresa na stanovništvo Sisačko-moslavačke županije, potkrijepljeno je i uvelike označeno vlastitim iskustvom i životom na ovim prostorima stoga radu pristupam iz pozicije domaće etnologinje i antropologinje koja doživljava, promatra, analizira i istražuje na području svojeg doma. Sisak je moj rodni grad i mjesto gdje sam provela većinu svog života. Malo prije potresa vratila sam se iz Zadra u Sisak jer je pandemija koronavirusa bila u punom zamahu, na kraju sam ovdje i ostala. Od potresa su trenutno prošle nešto više od dvije i pol godine, za to vrijeme sam aktivno boravila, uglavnom, na području Siska, ali i ostalih potresom pogođenih mjesta. Za vrijeme dvogodišnjeg istraživanja prikupila sam velik broj kazivanja, razgovora, medijskih objava i vijesti, zapisa, fotografija, intervjua i svakodnevnih životnih iskustava, koja su iznimno obilježena potresom i svim njegovim reperkusijama. No, za dublje razumijevanje ovog procesualnog fenomena i njegovih brojnih sociokulturnih elemenata, potrebno je prvo razložiti faktore koji su utjecali i dalje utječu na uvjete života i sve njegove aspekte.

Teorijska uporišta bazirat će se na afektivnom obratu, ontološkom i okolišnom obratu. Cilj rada je kroz mnogovrsnost teorija i antropoloških koncepata te djelomičan multidisciplinarn pristup ukazati na međupovezanost antropocena, prekarnosti i afektivnih politika, čiji se međuodnos interpretira i analizira na mikrorazini, a čini ju teren istraživanja. Procesi i zbivanja na mikrorazini često upućuju na procese koji se zbivaju na makrorazini odnosno na globalnoj razini. Sva tri ključna koncepta diplomskog rada, proučavati ću u odnosu na konstituirajuće relacije moći u društvu.

Istraživanje je metodološki potkrijepljeno dubinskim terenskim istraživanjem koje se temelji na etnografiji bliskoga (Žmegač, Zrnić i Šantek 2006), metodi sudjelovanja s promatranjem, aktivnim bivanjem u prostoru koji istražujem, multivokalnosti, multilokalnom istraživanju, polustrukturiranim intervjuima, diskurzivnoj analizi širokog spektra medijskih reprezentacija potresa i njegovih posljedica, neformalnim razgovorima i saznanjima iz društvenog života, fotografijama te gustim opisima događaja iz autoetnografske pozicije.

Metodologija rada

Isprva nisam mislila da će autoetnografija, kao oblik istraživanja i sama metoda, biti okosnica moga rada. Smatrala sam da ću do analize kulturnih, društvenih i političkih čimbenika specifičnog iskustva i događaja – potresa, doći putem diskurzivne analize i iščitavanja određenih odnosa moći i onoga što oni (re)produciraju. No, nakon izvjesnog vremena shvatila sam, što je djelomično i u skladu s diskurzivnom teorijom Michela Foucaulta, da moje istraživačko sebstvo nije odvojeno od onoga što ja osjećam, mislim, vjerujem i kako samim time djelujem. Postalo mi je sasvim jasno da ako želim dublje proniknuti u analizu zamršenog društveno-kulturnog života u Sisku i okolnim urbanim i ruralnim područjima Sisačko-moslavačke županije, moram se pozabaviti vlastitim iskustvom i podložnošću raznim diskursima, imaginarijima i afektima koji kolaju društvenim strukturama. Prvu godinu istraživanja, prikupljanja građe i uopće formiranja same ideje onoga što ću i kako istraživati te pristupiti analizi utjecaja *prirodne*¹ katastrofe na život lokalnog stanovništva, pokušavala sam ignorirati osjećaje koji su stalno navirali i pogled mi mutili suzama. Nisam željela pričati o osjećajima, no nekako mi se ipak čini da su osjećaji odnosno afekti sastavni dio onoga što Čapo Žmegač (2002: 266-7, prema Žmegač, Zrnić i Šantek 2006), naziva interpretacijom interakcija u sociokulturnom kontekstu. Autoetnografija je pristup i stil pisanja koji pokušava opisati i sistematski analizirati osobno iskustvo u svrhu razumijevanja kulturnog iskustva (Elis 2004). A upravo je to osobno iskustvo ono što me ponukalo da odaberem ovu temu rada, upravo je to bila iskra inspiracije koja je razgorjela plamen željan angažiranosti i promjena pa makar one odzvanjale u prazno. Kao što Anand Pandian (2019) ističe, antropologija je utemeljena u metodi iskustva i zahtijeva angažiranje u svijetu koji nam se daje ispred nas. Stoga, antropologiju kao takvu i ovo djelo, ako se ono može nazvati antropološkim produktom, promatram kao disciplinu kultivacije ljudskosti kao metode promjene (ibid.:11).

Kao antropolozi, istražujemo empirijske postavke svijeta koji se otkriva ispred nas kao neuhvatljiv, zamršen asamblaž kontigencija i društveno-kulturnih interakcija između ljudi i njihova okoliša (Pandian, 2019). Mjesto istraživanja, odnosno prostor života istraživane zajednice, promatram kao platformu na kojoj se odvijaju, reproduciraju i smjenjuju širi društveno-kulturni konteksti, uvijek ovisni o drugim geografskim i društvenim prostorima (Hannerz 2003 prema

¹ Pojam prirodne katastrofe većina istraživača opasnosti i katastrofa odbacuje, jer je katastrofa uvijek uvjetovana ljudskim čimbenicima, o čemu će više riječi biti u narednim poglavljima.

Žmegač, Zrnić i Šantek 2006) koji se protežu u svim smjerovima vremenskog kontinuuma, kroz prošlost, sadašnjost i možebitnu budućnost. Stoga je za razumijevanje generiranih mnogobrojnih procesa, promjena i afekata, koji operiraju pod utjecajem nebrojenih diskurzivnih formacija, bitno istaknuti samo poimanje terena odnosno prostora istraživanja, koje je u mojem slučaju i mjesto doma, svakidašnjice i vlastitog identiteta. Premda ne smatram da je mjesto ljudskog rođenja i egzistencije, najbitnija formativna jedinica čovjekove „izgradnje“, jer su naši identiteti uvijek mijenjajući, evolvirajući, ipak ono ima bitnu ulogu u stvaranju naših kognitivnih i socijalnih svjetova. Strathern u svom radu *The limits of auto-anthropology* tvrdi da je autoetnografska refleksivnost kompleksna, ona ne proizlazi samo iz kritičkog odnosa spram samog sebe, u smislu formi znanja koje su nas oblikovale, već i formi znanja i senzitivnosti koje su oblikovale naše sugovornike i sugovornice (1987: 23). Obzirom da niti jedna zajednica nije homogena, ponekad se i kod "kuće" osjećamo kao autsajderi, ali to ne isključuje situacije u kojima se poistovjećujemo sa zajednicom. Stoga će se kroz rad nailaziti na posvojne zamjenice *moj/ naš* jer pisanje o vlastitom domu neminovno uključuje pitanje identiteta i poistovjećivanja sa zajednicom koja se istražuje. A zajednica koja biva istraživana je ona koja je meni najbliža, u svakom smislu te riječi. Moji kompleksni suučesnici, subjekti istraživanja, kazivači i kazivačice, sugovornici i sugovornice, jesu moji sugrađani/ke, susjedi, prijatelji/ce, obitelj i velik broj ljudi s kojima možda ne dijelim mjesto stanovanja, ali dijelim municipalno administrativno određenje, a između ostalog i slična mišljenja, iskustva, želje i emocije. Istraživanju pristupam svjesna da unatoč sličnostima, svaki pojedinac ima jedinstven iskustveni doživljaj i tumačenja kulture u kojoj se nalazi te da ovaj rad predstavlja tekstualnu (re)prezentaciju istraživanih ljudi i procesa (usp. Žmegač, Zrnić i Šantek 2006:8). Građa i materijali korišteni u diskurzivnoj analizi i raščlanjivanju fragmenata istraživane problematike stoga nipošto ne predstavljaju generalizirani obrazac već ukazuju na povezane podatke, na intertekstualnost i interdiskurzivnost. Rezoniram s riječju Jamesa Clifforda iz djela *Writing Culture. The Poetics and Politics of Ethnography*, "Nisam siguran da mogu reći istinu. ... Mogu reći samo ono što znam" (Clifford 1986a:8). Iz toga slijedi da sam kao istraživačica u ovom istraživanju nužno subjektivna, angažirana u samu problematiku i zastupam stav da je moja analiza fragmentarna, višeglasna odnosno multivokalna, multilokalna i krajnje eksperimentalna. Spoznajni postupci ovog istraživanja, kao što sam već spomenula, utemeljeni su u promatračko-sudioničkoj poziciji jer se teren ovog istraživanja i dom preklapaju društveno i prostorno geografski (usp. Žmegač, Zrnić i Šantek 2006). Unatoč, emskoj perspektivi odnosno istraživanju

iznutra, na domaćem i bliskom terenu te interpretaciji i dohvaćanju „neposrednog življenog iskustva“ (ibid.:24), ovaj rad također, sadrži i etsku perspektivu jer prepoznajem interpretaciju emskog znanje znanstvenim diskursom te produciram ovaj rad u svrhu znanstveno-istraživačkog akademskog diskursa (ibid.). U okviru ovog istraživanja i tekstualne reprodukcije kulturno-društvenog konteksta i vremena, „insajderica“ sam barem do neke mjere. Premda ne dijelim u potpunosti ista iskustva s istraživanim suučenicima, jer takva tvrdnja negirala bi individualnost, različite subjektne pozicije (rod, klasa, dob, etnicitet ...), socijalne kontekste, uvjete i načine života uopće, dijelim iskustvo života na prostoru koje je bitno označeno potresom i svim njegovim reperkusijama. Iako nisam potpuni „insajder“ u svakom istraživanom kontekstu, osobito jer je istraživanje multilokalno, smatram da se mogu nazivati tako jer sa svojim kazivačima i kazivačicama, slučajnim prolaznicima i susjedima, kako izravnim tako i onim neizravnim (neizravnim susjedima u ovom smislu nazivam i ljude koji žive u obližnjim gradovima i selima Sisačko-moslavačke županije), dijelim afektivno iskustvo, društvenu atmosferu i nesigurnost života. Iako je cilj rada približiti iskustvo šire zajednice ljudi, ne postoji uvjerenje da svi pojedinci razmišljaju, osjećaju i doživljavaju isto, stoga ovaj rad naglašava „nemogućnost jedinstvenih svjetova iskustva“ (Penna i O' Brien 1996).

A zajedno s njima narativno i interakcijski, promatrački i sudjelovanjem, razmrsujemo ono što Geertz (1973 prema Čapo Žmegač et al. 2006:23) naziva „mrežom značenja“. Premda se razmjeri posljedica i utjecaja katastrofe na stanovništvo bitno razlikuju, osobito ako promatramo materijalne, društvene i psihološke posljedice, kroz ovo dugotrajno istraživanje naslućujem da ipak postoje određene sličnosti u poimanju i osjećanju, koje nastaju pod utjecajem diskursa koji kolaju kroz sve razine društvene strukture. Fragmentarnost analize očitava se u tome što znam da rad ne obuhvaća sve moguće glasove, narative i diskurse prisutne u konkretnom društvu i dubinsku analizu istih. Neke problematike biti će tek ovlaš zahvaćene dok će se drugima posvetiti više etnografskog mjesta i vremena. Istraživanje je utemeljeno u dugoročnom i potpunom iskustvu terena, vlastitom uranjanju u društveni svijet koji analiziram i svjesnošću da samo istraživanje i tekstualna reprodukcija ne počivaju na objektivističkoj epistemološkoj koncepciji, već na subjektivističkoj antropološkoj koncepciji koja zahtjeva da se svi antropološki resursi, od intelektualnih, fizičkih, emocionalnih, političkih, ideoloških i intuitivnih podrede rekontekstualizaciji etnografskog istraživanja (ibid.).

Teren istraživanja u kontekstu ovog rada, promatram kao multilokalan, između ostalog jer sadrži više lokaliteta na kojima su provedeni intervjui, sudioničko promatranje, bilježenje relevantnih podataka i narativnih isječaka za vrijeme šetnje i volonterskih aktivnosti u ruiniranim gradovima. Također, prikupljena građa se oslanja na istraživanja, uglavnom organizacija civilnog društva i nevladinih tijela, koja su već skoro tri godine na terenu i svakodnevno susreću one najpotrebnije, one na čijim je životima ovaj procesualni fenomen i njegove društveno kulturne posljedice, ostavio najdublji trag. Premda, osobno nisam istraživanje direktno provodila u ruralnim naseljima pogođenim potresom, relevantnost problema s kojima se ljudi u tim područjima susreću, iznimna je i neprikosnovena stoga se dio građe korištene za diskurzivnu analizu uvelike odnosi na život u ruralnim mjestima Banije. Teren ovog istraživanja je multilokalan i zbog svijesti o tome da je lokalna kultura i društvena struktura oblikovana utjecajima iz drugih bližih i daljnjih kulturno-društvenih prostora. Lokalnost mjesta integrira šire državne, nacionalne i globalne prostore i procese koji djeluju i uvjetuju odnose ne samo moći, već i odnose među društvenim strukturama (ibid.:25). Multilokalnost stoga povezujem s konceptom globalizacije i transnacionalne kulture koja nadilazi granice i ucrtava vrijednosti, ideologije, norme, moduse djelovanja i razmišljanja na individue u moru društvenih kategorija i oblika. Arjun Appadurai (1990), ucrtao je smjerove istraživanja globaliziranog svijeta i njegovih procesa, transnacionalne kulture i transnacionalnog kapitala, tvrdeći da lokaliteti simbolički prelaze svoje nacionalne granice u današnjem globaliziranom, transnacionalnom svijetu zbog neprestane mobilnosti ljudi, kapitala, ideja i robe odnosno materijalnih produkata. U tom smislu, Appadurajeva koncepcija lokalnosti, kao sjecišta lokalnih i nadlokalnih, regionalnih, nacionalnih i transnacionalnih kulturnih značenja omogućava mi dublju analizu kolajućih diskurzivnih formacija, intertekstualnih mreža i stalno perpetuirajućih društvenih odnosa u kontekstu društvenog konteksta koji istražujem. Istraživanja procesa i zbivanja na mikrorazini često upućuju na procese koji se zbivaju na makrorazini odnosno na globalnoj razini.

Multivokalnost ili višeglasje ovoga rada očitava se u tome što je dobar dio materijala odnosno građe za analizu nastao kroz različite vrste kolaboracija. Prvenstveno trebam naglasiti da je ovaj rad i cijelo istraživanje koje mu prethodi utemeljeno u mišljenju da sve *znanje*, odnosno reprezentacije činjenica ili interpretacija u ovom slučaju, kakve god prirode ono bilo, uvijek nastaje kao plod mnoštva susreta, kolaboracija, koegzistencija i samim time plod dijeljenja iskustva, znanja i raznolikih vještina s nevidljivom mrežom bića od kojih je satkana ova egzistencija koju

kao antropolozi i antropologinje promatrajući pokušavamo dokučiti kao stalno nastajuće/nestajuće *istine* (usp. Ingold, 2008).

Stoga, prva vrsta kolaboracije je ona svakodnevnog življenja, stvorena u onome što Tim Ingold (2011) naziva mrežom bića. Polazim od toga da su svi životi, ljudski i neljudski, ovisni i vezani različitim sponama s *Drugim* bićima koja dijele prostore na kojima egzistiramo. U katastrofama nisu samo ljudski životi oni koji osjete posljedice razarajućih prirodnih fenomena i katastrofa induciranih ljudskim faktorima, već i životinje, osobito domesticirane odnosno domaće životinje te biljke. Nadalje, ovaj rad vidim kao kolaboraciju nastalu u intersubjektivnoj interakciji stvaranja značenja, sa zajednicom koju istražujem i koje sam dio. Subjekti istraživanja su moji sugovornici, sustvaratelji terena i cjelokupnog istraživanja, a u tom smislu zajedno proizvodimo kooperativnu etnografiju (usp. Čapo Žmegač, Gulin Zrinić, Pavel, Šantek 2006).

Dan nakon potresa koji je potresao Petrinju, Glinu, Sisak i Baniju, aktivno sam počela volontirati i djelovati u Klubu Skwhat kojim upravlja Koordinacija udruga mladih Sisak, koju čine osam udruga i nebrojeni volonteri i volonterke koji održavaju duh nezavisne i alternativne kulture u ovom području županije. Koordinacija ili skraćeno KUMS je odmah počela funkcionirati kao jedno od mjesta u Sisku gdje su se prikupljale potrepštine i donacije te gdje su svakodnevno kružili ljudi željni pomoći drugima u nepovoljnijem položaju ili oni koji su strah umanjivali bivanjem u društvu. Svakodnevno smo slagali i razvrstavali donacije, kuhali, družili se i iščekivali prijatelje i poznanike koji bi se u poslijepodnevne sate, kada bi danje svijetlo počelo blijediti, vraćali u Skwhat sišavši s krovova kuća oštećenih u potresu. Premda se više o ovom i sličnim iskustvima neće puno pisati u ovom radu, bitno je naglasiti ovo iskustvo kako bi se razumjelo zašto sam krenula u daljnja volonterska iskustva koja su se pokazala kao plodonosna ne samo za zajednicu, već i za istraživanje i produkciju diplomskog rada.

Jedno mjesec dana nakon što su inicijalni stres, strah i izgubljenost počeli popuštati (svakako ne i nestajati), ekipa koja je bila upoznata s projektnim planiranjem i pisanjem projekata, baca se na posao. KUMS i njegova članica saveza Udruga za promicanje alternative i nezavisne kulture Alternacija, u partnerskoj suradnji s mentorskom Udrugom IKS (Udruga za promicanje informatike, kulture i suživota) i drugim organizacijama civilnog društva s područja pogođenog potresom, kroz naredni period od godine do dvije nakon potresa, provode dva projekta čija je bit i intencija upravo osnaživanje lokalnih zajednica, pružanje prilika mladima i ostalim stanovnicima

za neformalnim edukacijama i sličnim aktivnostima te da se njihove potrebe i glasovi čuju. Ta dva projekta, između niza drugih, za ovo istraživanje imaju najveću važnost jer su se upravo podatci prikupljeni mapiranjem potreba, koristili pri pisanju i analizi ovog rada. Prvi projekt, *(Re)build – rekonstrukcija, revitalizacija, regeneracija i izgradnja boljeg društva*, čiji je nositelj Udruga IKS, a partnere čine Udruga za promicanje alternative i nezavisne kulture Alternacija, Koordinacija udruga mladih Sisak i Udruga za promicanje kulture Zeleni Brijeg, provedeno je s ciljem podizanja svijesti o problemima s kojima se susreću mladi u Sisačko-moslavačkoj županiji – posebno nakon prirodnih i socijalnih katastrofa koje su zadesile šire područje županije te ojačati kapacitete organizacija civilnog društva (OCD) na području Sisačko – moslavačke županije. Projekt je trajao od studenoga 2021. do studenoga 2022. godine. Cilj mapiranja potreba utemeljen je u ideji kreiranja programa prilagođenog potrebama društva, ali i komuniciranja potreba prema donositeljima odluka na gradskoj i županijskoj razini. Projekt je obuhvaćao edukacije za mlade s područja Sisačko – moslavačke županije i gerilsko² mapiranje potreba. Rezultati *(Re)build – rekonstrukcija, revitalizacija, regeneracija i izgradnja boljeg društva* projekta prikupljeni su kroz ukupno šest mjeseci trajanja projekta i to kroz – dvije panel rasprave, dva online mapiranja te gerilsko mapiranje potreba. Sudjelovala sam kao volonterka u gerilskom mapiranju potreba mladih u Sisačko – moslavačkoj županiji koje se baziralo na terenskim intervjuima koje su provele mlade osobe okupljene u timu za mapiranje potreba. U dvanaest posjeta gradovima u Sisačko-moslavačkoj županiji (Sisak, Glina, Petrinja, Kutina, Dvor, Hrvatska Kostajnica, Popovača, Novska, Voloder i Sunja) polustrukturiranim kratkim pitanjima ispitivali smo potrebe, probleme s kojima se mladi suočavaju i kako vide budućnost u svojim sredinama. Osim podacima prikupljenim za vrijeme gerilskog mapiranja potreba, koristit ću i ostale podatke prikupljene za vrijeme istraživanja mapiranja potreba. „Online mapiranjem obuhvaćene su ukupno 333 mlade osobe. Od toga su 62 mlade osobe ispunile online upitnik *Reci što misliš* dok je online anketu *A šta ti 'oš?* ispunila 271 mlada osoba s područja Sisačko-moslavačke županije. Od ukupnog broja sudionika online mapiranja, 192 su pripadnice ženskog spola te 141 pripadnik muškog spola. Gerilskim mapiranjem potreba obuhvaćena je ukupno 71 mlada osoba.“³ U okviru *(Re)Build*

² Gerilsko mapiranje potreba, nosi taj naziv jer upućuje da se mapiranje provodilo bez prvotne najave zajednicama u koje se dolazilo, te jer su mladi, koji su činili tim ispitivača, svoje sugovornike sretali na ulici, u caffè barovima, parkovima i sličnim mjestima.

³ Udruga IKS, 2022, 22.8.2023, (URL: <https://udrugaiks.hr/rebuild-mladi-u-smz--rezultati-mapiranja-potreba-mladih/>, <https://udrugaiks.hr/wp-content/uploads/2022/11/rebuild-za-link.pdf>) (posjećeno 25.08.2023.)

projekta, osobno sam posjetila i gerilskim kratkim intervjuima i mapiranjem ispitala petnaestak osoba u Sisku, Glini, Petrinji, Hrvatskoj Kostajnici, Popovači, Sunji i Novskoj. Intervju su snimljeni kako bi se izradio film, isto tako korišten kao dio građe za ovaj rad.

Drugi projekt na kojemu sam sudjelovala kao volonterka i članica udruge Alternacija i KUMS, jest *Mreža solidarnosti, mreža nade – Mapiranje potreba na prostoru Petrinje, Gline, Sunje, Dvora, Hrvatske Kostajnice, Siska, Gvozda*. Nositelj projekta je Udruga IKS dok su projektne partnere i istraživače činili drugi OCD-ovi: Ljudi za ljude, Udruga Suncokret, OPG Džakula, SKD Prosvjeta, Udruga Alternacija, Koordinacija udruga mladih Siska. U okviru projekta provedeno je tijekom ožujka i travnja 2022. godine mapiranje potreba lokalnih zajednica na potresom pogođenom području Petrinje, Gline, Sunje, Dvora, Hrvatske Kostajnice, Gvozda i Siska. „Navedenom je procesu prethodilo umrežavanje i razmjena iskustava između ukupno osam organizacija civilnog društva te jednog obiteljskog poljoprivrednog gospodarstva s područja Sisačko-moslavačke županije. Na temelju podataka prikupljenih mapiranjem te dodatnih uvida, Udruga IKS je u ulozi mentorske organizacije izradila sveobuhvatno izdanje prigodnog naziva *Što Baniji treba?* posvećenog predstavljanju rezultata mapiranja na područjima ranije spomenutih zajednica. U odnosu na navedeno, izrađeno je još sedam dokumenata s prijedlozima promjena u svakoj od ranije spomenutih zajednica. Dokumenti su izrađeni prvenstveno u svrhu podizanja svijesti o problemima s kojima se susreće stanovništvo Sisačko-moslavačke županije nakon prirodnih opasnosti i socijalnih katastrofa koje su zadesile područje. Kombinacijom različitih oblika podataka pri izradi izvješća *Što Baniji treba?* nastojao se pojačati zagovarački moment samog dokumenta te postići što realniji uvid u trenutnu situaciju na području lokalnih zajednica Sisačko – moslavačke županije krajem travnja 2022. godine – gotovo 500 dana nakon razornog potresa. Podaci su prikupljeni online anketom u kombinaciji s terenskim intervjuima koje su provodili predstavnici organizacija uključenih u mapiranje, u svrhu dodatnog širenja uzorka. Ukupno je u mapiranju sudjelovalo preko 200 sudionika iz lokalnih zajednica potresom pogođenog područja.“⁴ U sklopu projekta *Mreža solidarnosti – mreža nade* napravila sam šest intervju s osobama iz Siska, a njihova su kazivanja izravno uključena u ovaj rad. Sudionike i sudionice sam upoznala sa svrhom i ciljem ispitivanja te ih uputila na eventualno korištenje dijelova njihovih intervju u

⁴ Udruga IKS, 2022, 22.8.2023. URL: <https://udrugaiks.hr/mreza-solidarnosti-mreza-nade-rezultati-mapiranja-potreba/> , <https://otea.notion.site/MRE-A-SOLIDARNOSTI-MRE-A-NADE-615fd05e33fe4fc691352ea2b5710455> (posjećeno 25.08.2023.)

diplomskom radu. Sukladno tome, svi sugovornici/ce koje sam osobno intervjuirala, ispunili su privolu koju je propisalo Sveučilište u Zadru. Osim spomenutih projektnih istraživanja i njima odgovarajućih setova istraživačkih pitanja, u radu se koriste i fragmenti intervjuja koje sam sama provela u svrhu dubljeg razumijevanja teme istraživanja. Setovi istraživačkih pitanja drugačiji su nego li pitanja mapiranja potreba te se izravno tiču problematike koja se želi obuhvatiti ovim radom. Svi intervjui i dodatna građa, osim dnevničkih zapisa koji sadržavaju i fragmente neformalnih razgovora u kojima sam sudjelovala ili koje sam začula u prolazu, biti će pohranjeni kao dio diplomske dokumentacije.

Ovo istraživanje karakteriziram kao multiloklano, ne samo zbog toga što je empirijski terenski dio istraživanja obuhvatio posjete drugim gradovima i mjestima u Sisačko-moslavačke županije, već zato što većina ljudi koji žive u manjim gradovima ili osobito u ruralnim područjima Sisačko – moslavačke županije, uvelike ovise o Sisku, Petrinji, Kutini. Svakodnevne migracije upućuju na to, o čemu će više riječi biti u drugom dijelu rada. Valentina Gulin Zrinić (2004 prema Čapo Žmegač et al. 2006:26) tvrdi da pri odabiru lokaliteta, ne polazi „od pretpostavke da on predstavlja kulturnu cjelinu, nego od pretpostavke o heterogenim paralelnim simboličkim odnosima koji se stvaraju između ljudi i lokaliteta na jednom zemljopisnom mjestu.“ Premda navedeni citat Zrinić vezuje za jedan lokalitet istraživanja, slično se može reći i za multilokalno etnografsko istraživanje. U tom slučaju teren, koji obuhvaća više društvenih prostora na kojima su prikupljene informacije i podaci za etnografsku analizu, isto tako nije homogen niti su simbolički odnosi između ljudi i lokaliteta jednaki na svim područjima i za sve individue. Teren u ovom slučaju promatram kao konstitutivna fizička mjesta oblikovana društvenim odnosima, mrežama i simboličkim prostorima, u kojima se osim lokalnih značenja, preklapaju i prelamaju nacionalna i globalna značenja odnosno inherentni i latentni diskursi (ibid.:28).

Osim spomenutih izvora građe, koji se temelje na metodama promatranja sa sudjelovanjem, polustrukturiranog intervjuja, istraživanje uključuje, analizu neformalnih razgovora, čije sam fragmente zapisivala u obliku dnevničkih zapisa, fotografija i gustih opisa. Istraživanje upotpunjava metoda, ali i teorijski pravac diskurzivne analize, koja služi kao polazište za analizu diskursa medijskih reprezentacija potresa, njegovih posljedica i društvenih previranja koja su se odvijala na javnoj pozornici. Diskurzivna analiza je stoga metodološko polazište rada koje mi omogućava povezivanje određenih forma života, procesa i događaja u heterogenu cjelinu. Diskurs

promatram kroz teoriju Michela Foucaulta, koji diskurs tumači kao – grupu iskaza koji strukturiraju način na koji je stvar mišljena i kako ljudski subjekti djeluju na temelju toga. Posebno znanje o svijetu koje oblikuje razumijevanje i djelovanje (Rose 2016:187). Diskurs je artikuliran kroz nizove verbalnih i vizualnih slika i iskaza. Diskurs je produktivan i stoga reproducira moć, intertekstualan je i uvijek ovisan o drugim slikama i iskazima. Diskurzivna analiza fokusirana je na te strategije uvjeravanja, socijalno konstruirane forme diskurzivne moći, socijalnu produkcije i utjecaje diskursa (usp. Rose 2016). Pri analizi sam se uglavnom fokusirala na medijske zapise s platforme Facebook, uključujući niz različitih članaka i vijesti koje su kolale kibernetičkim prostorom prenoseći diskurse i narative o potresu, obnovi, političkim i kulturnim zbivanjima i previranjima na području pogođenim potresom.

Teorijski okvir rada

Teorijski okvir rada čine određeni teorijski pravci u antropologiji, ali i srodnim znanostima. Gledano u širem kontekstu, postmodernizam i poststrukturalizam bivaju teorijske odrednice unutar kojih sam pronalazila teorijske smjerove za koje mi se činilo da će najbolje poslužiti pri analizi zamršenih odnosa i procesualnih međupovezanih događaja koji bivaju referentna točka istraživanja. Pitanja moći i znanja, njihove raspoređenosti u društvu te relacije koje ih utemeljuju, već me za vrijeme studija izuzetno privlače i osobno mi se čine kao pitanja, tj. problemi koji se u današnjem svijetu moraju sve češće postavljati i adresirati jer ukazuju na stalno mijenjajuće kulturne procese, socijalne politike i druge kontigencije, koje nam pomažu razumjeti i osvjetliti suvremeni svijet i zbivanja u njemu (usp. Penna i O' Brien 1996).

Antropocen i antropologija opasnosti i katastrofa

Životinje, biljke, voda, gljive, bakterije i čitav niz organizama ispisali su povijest (ljudske) kulture i društva zajedno s *homo sapiensom* (usp. Tsing 2012). Sve ta bića omogućila su čovjeku napredovanje i razvijanje svojih sposobnosti do te razine da smo stupili u eru kada se interglacijalnom razdoblju kvartara – holocen , u kojem je Zemlja oko 10 000 tisuća godina, dodaju novi nazivi poput *antropocen* ili maštovitijeg naziva Donne Haraway *kapitalocen* (2015). Pojam antropocen prvenstveno nastaje u redovima geologije i srodnih disciplina koje istražuju Zemljinu

strukturu, svojstva, procese i evoluciju života. Pojam antropocen ubrzo postaje prihvaćen diljem svjetske akademske zajednice (Chua i Fair 2019:1). Antropocen označava novu epohu Zemljine prošlosti odnosno planetarno doba u kojem je ljudska vrsta izrasla u planetarnu silu koja utječe na morfologiju površine planeta kao i na funkcioniranje Zemljinog sustava (Dominey-Howes 2018:2). Poanta je da se ljudska djelatnost na svim razinama toliko raširila da je postala kontraproduktivna. Ljudski doprinos klimatskim promjenama više nije tema osporavanja, pitanje je samo kako se on tumači. Eksploatacija, zagađenje, istrjebljenje prirodnog svijeta zbog ljudske potrebe i pohlepe, ostavila je trag na skoro svim bićima na Zemlji. Oslanjanje na fosilna goriva, emisije ispušnih plinova, mikroplastika u vodi, tlu i živim bićima, acidifikacija oceana, gubitak vrsta i staništa, polucija zraka, odlaganje nuklearnog, toksičnog i drugog otpada, samo su neke od aktivnosti i disrupcija koje utječu na planet u cjelini (usp. Hollis 2022, Chua i Fair 2019). Unutar akademskih krugova dvoji se o početku antropocena. Neki smatraju da ovaj „karizmatični megakoncept“ (Turpin i Davis 2015:6 prema Chua i Fair 2019:2) započinje sa završetkom ledenog doba i većim širenjem ljudske populacije, drugi smatraju da započinje industrijskom revolucijom i izumom parnog stroja. Pojedini teoretičari smatraju da antropocen započinje *velikom akceleracijom*⁵ od 1945.godine, dok dio njih smatra da započinje 1610. otkrićem Amerike i početkom kolonijalizma i kolonijalne vladavine. Neke teorije stavljaju početak antropocena u vrijeme prvog domesticiranja životinja i biljaka (usp. Hollis 2022).

Određenje formalnog početka antropocena ima sociopolitičke i socioekonomske reperkusije. Određivanje jednog procesa kao početka, značilo bi da je taj određeni proces kriv za današnje stanje života na Zemlji. Spomenute debate ukazuju na polivalentnost koncepta antropocen. Antropocen nije samo prirodno znanstveni fenomen, već i metodološki, konceptualni i etičko-politički izazov te heterogeni fenomen socijalnih i kulturnih dimenzija (ibid.). U okviru ovog rada neću se baviti pitanjem početka antropocena jer smatram da nije toliko relevantno za istraživanje, no ima važnost za razumijevanje koncepta antropocena. Osobno smatram da se svi navedeni procesi i događaji u ljudskoj povijesti mogu promatrati kao sastavni dio razvoja antropocena, geofizičkog fenomena i krucijalnog faktora strukturiranja društvenih odnosa i društveno-kulturnog života (ibid.:4), ukazujući na bitnu činjenicu, a to je da je ljudska vrsta od svog početka

⁵ Globalni sinkronizirajući fenomen, koji se ne odvija jednako na globalnom planu, a obilježen je ekstenzivnom i povećanom uporabom resursa i energenata, demografskim, ekonomskim i tehnološkim skokom od 1945. godine naovamo. (Zalasiewicz et al. 2015 prema Chua i Fair 2019: 3, Hollis 2022)

koegzistirala, utjecala i oblikovala biosferu, zajedno sa nebrojenim drugim bićima. U svom djelovanju i življenju ljudi su uvijek u interakciji s drugim bićima, od onih najsitnijih oku nevidljivih koji žive na i u nama, do onih s kojima dijelimo kuće, mjesta, ulice, gradove te kopnena i vodena staništa. No kako vidimo ta interakcija nije uvijek pozitivna reakcija i često donosi mnoštvo problema koji onemogućuju razvoj ljudskih i više od ljudskih zajednica. Unutar antropološkog, ali i multidisciplinarnog područja koje se bavi antropocenom, kao i svuda, postoji nekoliko struja misli koje se zanimaju za određene vidove samog koncepta. Chua i H. Fair (2019) sažimaju ključne antropološke pristupe antropocenu. Navode one koji svoja etnografska istraživanja provode u područjima pod direktnim utjecajem antropocentričnih fenomena, zatim one koji kritički pristupaju ideji antropocena iščitavajući njegove diskurse, činjenične tvrdnje, političke i etičke postavke, one koji vide antropocen kao socio-ekonomski i politički problem te simptom globalnih nejednakosti i nepravda i potom kao one koji ju vide kao mogućnost za spekulaciju, kreativnost i regeneraciju. Mogla bih reći da ovaj rad unutar ovog teorijsko konceptualnog područja zahvaća sve navedene pristupe istraživanja antropocena. Antropocen kao koncept i ideja omogućuje opsežnu kritičku analizu zapetljenih socijalnih odnosa i relacija moći u društvu, no važno je isto tako sam koncept dekonceptualizirati. Kritička analiza, utemeljena u post-strukturalizmu, ispituje kakve su prakse znanja konstruirane unutar diskursa antropocena i kakve oblike znanja i djelovanja ti diskursi stvaraju (ibid.6). Diskursi, epistemologije i kategorije antropocena premda se predstavljaju kao činjenice, zapravo su promjenjive, krhke i društveno-povijesno specifične (ibid.). Neki teoretičari, orijentirani oko pristupa historijske ekologije, osim što tvrde da su ljudi utjecali na i oblikovali zemljinu površinu puno prije industrijske revolucije i drugih procesa i događaja koji se u akademskim krugovima navode kao početak antropocena (usp. Crumpley 2003, Erikson 2008), također odbacuju sam koncept naglašavajući da se realizira kao proširenje kolonijalnog diskursa na postkolonijalni svijet. Predlažući provincijalizaciju antropocena, Kathleen D. Morrison (2015:76), predlaže da se koncepcije o početku antropocena, koje sežu u europsku agrikulturnu i ekonomsku povijest preispitaju, uklone uzročne veze između populacije i antropogenetskih utjecaja jer počivaju na ograničenom uzorku ljudske ekonomske povijesti. Autorica upozorava na formiranje određenih dihotomija u mišljenju i disciplinarnim praksama koje konstruiraju kategorije prirodnog i ljudskog, a bivaju plodom zapadnjačke ontologije i epistemologije. Koncept antropocen, između ostalog, privukao me jer se izravno bavi epistemološko ontološkim pitanjima reprodukcije i problematizira ustaljene kategorije ljudskog i

neljudskog, prirodnog i kulturnog. Stara dihotomija priroda nasuprot kulture, odraz je binarne misli koja nužno postavlja neko *neljudsko drugo* nasuprot ljudskog ili drugo ljudsko nasuprot drugog. Takva i slične binarne opozicije u jeziku i misli produkt su specifične ontologije zapadnih društva. No, supstancijalna ontologija, nije jedina prisutna ontologija, mnoge zajednice diljem svijeta, prakticiraju relacijske ontologije u kojima su bića u odnosima jedni prema drugima, a ne na hijerarhijskoj ljestvici savršenosti (usp. Descola 2005). Smatram da je taj dualizam postao sveobuhvatan zahvativši i socijalne relacije, stvarajući hijerarhije ljudskih i više od ljudskih bića. Priroda, okoliš i druge vrste postaju nešto što se treba domesticirati i strukturirati. Osobito unutar europskog imperijalnog i kolonijalnog diskursa, ideja progresa, rasta i moći, postaje vodeća ideologija i diskurs u suvremenom i povijesno (ne tako dalekom) svijetu (usp. Guha 2006). Razvitak države, ekspanzija svjetske populacije, tehnološki i agrikulturni izumi, transnacionalne trgovinske mreže, proizvedena dobra i produkti hranili su zvijer gladnu kapitala i supremacije, koju mnogi nazivaju kapitalocena (usp. Haraway 2015:160). Oni koji imaju nadmoć nad bilo kojim *drugima*, konstruiraju generalno znanje i taksonomiju čovjeka, vrsta, prirode i njezinih procesa. Foucaultov koncept biomoći je analitički gledano od pomoći kada govorimo o kapitalocenu. Za Foucaulta koncept biomoći odnosi se na reguliranje populacije u ime života. On se može promatrati kao socijalno polje moći i borbe. Intervenira se u vitalne aspekte ljudskog života (ali i drugih više od ljudskih života) u svrhu racionalizirajućih režima autoriteta nad znanjem, generiranja istinitih diskursa o životu i formiranja modusa kroz koje se individue konstruiraju i dovode u pitanje osjećaje sebstva i kolektiva (Foucault 1997). Konstrukcija sebstva nužno uključuje i konstrukciju značajnih *drugih*.

U teorijskim pristupima koji naglašavaju rapidan utjecaj čovjekova djelovanja na zemlju u zadnjih petstotinjak godina, nalazim inspiraciju jer se najčešće bave pitanjima odnosa, relacija i kategorizacija kroz povijest. Nagli rast populacije i tehnološki razvitak, između ostalog, prouzročili su povećanu potrebu za proizvodnjom, konzumiranjem i kapitalom. Upravo je ta potreba osvijetlila nejednako raspoređen kapital i njegove neuhvatljive tokove (usp. Appadurai 1990). Donna Haraway (2015) i drugi autori, period holocene odnosno antropocene nazivaju i kapitalocenom upravo radi globalnog neokapitalističkog diskursa koji producira određene forme znanja i različite oblike upravljanja resursima koji ugrožavaju život mnogobrojnih vrsta i ekosistema na Zemlji. Sveobuhvatne dihotomije između različitih dijelova svijeta sveprisutne su i manifestiraju se kao koncepti globalnog juga i globalnog sjevera. Ovi koncepti u svojoj srži imaju

(post) kolonijalne i imperijalne konotacije te nejednakost resursa i povoljnih životnih uvjeta. Obje kategorije, globalnog juga i sjevera odnose se na različite društvene stvarnosti i ideološke fantazme. U tom smislu globalni sjever označava supremaciju uglavnom razvijenih zemalja koje su u kolonijalnoj prošlosti bile kolonizatori i središta imperijalne moći, a danas bivaju vodećim političkim i ekonomskim silama. Globalni jug s druge strane označava zemlje u razvitku koje se uglavnom nalaze na južnoj zemljinoj hemisferi i ispod sjeverne obratnice. Zemlje i nacije globalnog juga, uglavnom su zemlje koje su historijski bile subordinirane i eksploatirane u svrhu ekonomskog, gospodarskog, političkog, društveno-kulturnog jačanja zemalja globalnog sjevera, a danas doživljavaju probleme kao što su prisilne migracije, pothranjenost, ekonomska stagnacija, klimatske promjene i mnoge druge. Naravno, navedene kategorije i sistematizacija nisu fiksni. Na globalnom sjeveru također postoji jug i obratno. Sve zemlje podijeljene su klasnim linijama, dok oni s više monopola upravljaju drugima bez obzira na kojoj se hemisferi nalazili. Heterogenost ovih koncepcija može se vidjeti i u sve češćim klimatskim promjenama, prirodnim opasnostima i stalno nastajućim katastrofama koje pogađaju sve dijelove hemisfera. No njihov utjecaj najčešće pogađa one najranjivije, socijalno marginalizirane i historijski potlačene zajednice (usp. Bankoff 2003, Henry 2005:3).

Upravo ta društvena neravnoteža i asimetrija na globalnom planu upućuje na različito raspoređenu podložnost opasnostima i katastrofama. Gotovo svi autori s kojima sam se susrela za vrijeme istraživanja i pisanja ovog rada, slažu se oko jedne stvari, a to je da su katastrofe, a samim time i ranjivost i rizik kulturno i socijalno konstruirani. Antropologija opasnosti i katastrofa ili etnografija katastrofa obraća pozornost na to kako rizici i katastrofe utječu na ljude te na analizu antropogene produkcije istih. Istražuje se kako kulturalni sistemi od vjerovanja, ponašanja i institucija, oblikuju društvenu podložnost katastrofama. Razumijevanje kulturnih sistema omogućuje razumijevanja uzroka katastrofa kao i kolektivne reakcije, odgovore na posljedice katastrofa i same pojave. Kompleksnost ovog pristupa očituje se kroz analizu kompleksnih međuodnosa između ljudi, kulture i njihova okoliša, od ljudskih aktivnosti koje uzrokuju ili utječu na ozbiljnost katastrofa, pozicija socijalne ranjivosti koje definiraju obujam i jačinu katastrofalnih posljedica pa sve do dometa sociokulturnih adaptacija i reakcija (Henry 2005). Kultura utječe na to da su neki pojedinci i zajednice unutar društvenog sistema ranjiviji i podložniji negativnim utjecajima katastrofa nego li drugi. Pa su tako etničke i nacionalne manjine, marginalizirani, obespravljenije klase, žene i djeca, religijske skupine i drugi dionici s margina društva, najčešći stanovnici fizičkih, ali i

simboličkih prostora, sklonih prirodnim opasnostima koje se pretvaraju u katastrofe (ibid.:5). Anthony Oliver-Smith jedan je od najznačajnijih i najutjecajnijih antropologa katastrofa današnjice. Njegova politička ekologija katastrofa formulirana je kao istraživanje rapidnih i sporo odvijajućih prirodnih opasnosti i nejednake distribucije dobara, rizika i politika. Taj pristup naglašava razumijevanje katastrofa kao dugo odvijajuće povijesne procese i fokusira se na interpretativne aspekte ljudske interakcije s katastrofama, kao što su percepcija, simbolizam, socijalne strukture, spoznaja, afektivnost i ideologija, u svrhu pronalaženja zajedničkih uzoraka ljudskog iskustva (Faas i Barrios 2015:289). Istraživanja katastrofa razlikuju se s obzirom na aplikaciju različitih teorijskih stajališta i metodoloških pristupa. Istraživači se pitaju zašto katastrofe nastaju i zašto su njihovi efekti perpetuirani kroz procese rekonstrukcije i obnove. Društva su bitno oblikovana katastrofama koje ih pogađaju. Istraživanja u kontekstu krize i promjene formiraju ljudska djelovanja koja osporavaju socijalne strukture, otkrivajući važne aspekte društvenih, kulturnih, političkih, ekonomskih, okolišnih odnosa koji bi inače ostali skriveni. Nejednaka raspodjela moći i samim time resursa, jedan je od bitnijih čimbenika katastrofa, kao što ćemo vidjeti u narednim poglavljima. Istraživanja katastrofa adresiraju mnoga antropološka pitanja poput odnosa moći, kulturne promjene, identiteta, socijalnih odnosa i mreža, razvoja, političke ekologije i praksa reprezentacije (Faas i Barrios 2015:292). Diskursi neoliberalizma, modernizacije, biopolitičkog upravljanja, hegemonijskog nacionalnog identiteta, formacije države, samo su neki od krucijalnih koncepata koji u istraživanju opasnosti i katastrofa zauzimaju ključno mjesto. Odnosi između populacija pogođenih katastrofama i institucija, kritički se iščitavaju i ispituju (ibid.).

Smith (1996:305) katastrofu definira kao proces ili događaj koji uključuje kombinaciju potencijalno destruktivnih agenasa iz prirodnih i/ili tehnoloških okoliša i populacije u socijalno, ekonomsko i tehnološko stvorenim uvjetima ranjivosti. Katastrofe stvaraju uvjete da se relacije moći bolje percipiraju i konfrontiraju što omogućava političku svijest, potiče individualne i kolektivne akcije, ojačava i rekonstruira institucionalne odnose moći. Katastrofe ne donose samo negativne posljedice i utjecaje na život, ponekad omogućavaju stvaranje ili potpomažu političku solidarnost, aktivizam i nove pristupe socijalnokulturnim problemima (ibid.). Dale Dominey-Howes (2018) piše da socijalne znanosti prilaze istraživanju prirodnih nepogoda i katastrofa kako bi zahvatile društvene, političke, ekonomske, kulturne, religijske kontekste i fenomene, kao i mnoge druge strukture, procese i uvjete koji funkcioniraju u relaciji s lokalnim i globalnim, što

rezultira potencijalnim katastrofalnim događajima. Također istražuje se kako stvoriti otpornije zajednice, osnažiti ljude da reduciraju vlastitu ranjivost te žive i toleriraju rizik. Diskurs antropocene, Dominey-Howes (2018:3), vidi kao diskurs krize – nadolazeće katastrofe, nesigurnosti (prekarnosti) i ubrzano destabilizirajućeg planeta. Katastrofa je konstruirana kao moderni socijalni koncept koji u fokus stavlja ljude i ono njima bitno, zanemarujući dublje iskustvo katastrofizma, koje je temeljno za razumijevanje povijesti planeta i različitih utjecaja katastrofa i opasnosti. Često se unutar istraživanja katastrofa zanemaruju ostali neljudski akteri i međuvrsna nejednakost kao dio ekološke krize. Utjecaji budućih katastrofa i opasnosti u antropocenu uvelike je ovisan i ne može se sagledati u potpunosti bez adresiranja ključnih razloga ranjivosti. Ranjivost je generirana kroz kontinuirane interakcije između socijalnih struktura i ljudskih agenata. Socijalne relacije moći nalaze se u srži ranjivosti i oblikuju načine kako se antropocen i njegove pojave, doživljavaju i promišljaju (ibid.). Simon Hollis u svome radu (2022), promišlja epistemološki i ontološki jaz koji uzrokuje antropocen u promišljanju katastrofa. Proširujući obzor kompleksnosti, prebacujući ranjivost i nesigurnost s epistemološke (spoznajne) točke gledišta na ontološko, Hollis antropocenu promatra kao politički sistem i permanentno stanje socijalno-naturalne nestabilnosti, koje zahtjeva promjenu perspektive prema promatranju zemljinog sistema kao nestabilnog i nelinearnog sa stalnim fizičkim i društvenim disrupcijama. Analogijom takve epistemologije, može se reći da ranjivost i nesigurnost postaju ontologije. To bi značilo da je karakteristika cjelokupne egzistencije, kako ljudske vrste tako i ostalih s kojima dijelimo planet, nesigurnost i ranjivost pred promjenjivim ciklusima prirode koji oblikuju naše egzistencije. Antropološka istraživanja zaokupljena katastrofama i opasnostima, otvorila su mi novi spektar istraživačkih pitanja, pristupa terenu i promatranja fenomena prirodnih opasnosti i katastrofa uopće. Pa su mi tako termini poput sporo odvijajućih kriza/hitnosti, opasnosti, katastrofa, ranjivosti i otpornosti omogućili nove uvide i kompleksnije viđenja problematike koju razmatram. Primjerice, društvenu, gospodarsku i ekonomsku zaostalost malih urbanih ili ruralnih sredina u Sisačko-moslavačkoj županiji, kao i različite prirodne i neprirodne opasnosti koje su je kroz vrijeme pogadale, možemo promatrati kao sporo odvijajuće krize ili hitnosti (*slow emergencies*) (usp. Dominey-Howes 2018). Nadalje, u okviru diskursa o katastrofama i opasnostima osvrnut ću se i na učestalost, intenzitet i geografske odrednice katastrofa i nepogoda te ću adresirati povezanost i isprepletenost diskursa i povijesnih procesa koji reproduciraju odnose moći u društvu i samim time podložnost negativnim utjecajima prirodnih katastrofa i opasnosti. Smatram da antropologija katastrofa i opasnosti i

antropologija antropocena čine spoj koji istraživačima omogućuje kritičku analizu socijalno konstruiranih fenomena, njihove međupovezanosti i epistemološko ontoloških uporišta.

Koncepti ranjivosti i nesigurnosti doveli su me do promišljanja sljedećeg teorijskog koncepta koji se nametnuo u procesu istraživanja, a to je prekarijat odnosno prekarnost.

Prekarijat, prekarnost i nesigurnost

U svakodnevnom bivanju i svjesnom pozicioniranju u ulogu istraživačice, shvatila sam da je svijet, osobito onaj meni najfamilijarniji, nakon potresa zadobio novu vrstu nesigurnosti. Upravo to promišljanje nesigurnosti koje je započelo i prije samog potresa, tim događajem se intenziviralo i preraslo u osjećaj odnosno afekt koji sam počela svakodnevno osjećati. Kako ispada, nisam jedina. Niti u kontekstu okoline i ljudi koje istražujem, niti u globalnom kontekstu. U tom smislu, svakodnevno produciramo afekt i atmosferu nesigurnosti.

Prekarnost označava neologizam koji svoje korijene vuče iz latinskih riječi koje označavaju nestabilnost i nepredvidljivost (Božić Vrbančić 2023:4). Pojam se u počecima odnosio na radne uvjete i radnu snagu (prekarijat) koji rade i žive u nesigurnim i neizvjesnim uvjetima. U kontekstu postindustrijskih ekonomija globalnog sjevera, prekarnost je postao koncept koji se odnosi na nestabilne i slabo plaćene poslove koji ne obuhvaćaju beneficije socijalne države. Dok se u globalnom kontekstu odnosi na većinu svijeta, definirajući uvjete rada i života kao nestabilne, nepredvidljive, opasne i zavisne (Prentice 2020:117).

Prekarnost se tumači kao rezultat kapitalističkog načina proizvodnje i neoliberalne ekonomske politike koje su dovele do povećanja nesigurnosti u vidu neformalnog rada, jeftine i zamjenjive radne snage, rada na određeno i ostalih oblika nesigurnog zaposlenja, zatim do privatizacije javnih resursa, povećane eksploatacije globalnih resursa i izvora energije, neodrživih i kratkoročnih ekonomskih ciljeva te povećane nejednakosti i nesrazmjera u plaćama (usp. Kasmir 2018, Božić Vrbančić 2023). Prekarijat se najčešće koristi kao pojam kojim bi se opisala radna klasa koja doživljava, ne samo nesigurnost u vidu izvora financiranja i radnih uvjeta već kao način i doživljaj života koji mijenja klasne odnose i stoga transformira kolektivne identitete i politike. Sharryn Kasmir (2018:3) prekarnost tumači kao denotirani generalni ontološki uvjet ranjivosti, raseljenosti, nesigurnosti, koji nije nužno vezan za trenutno stanje neoliberalnog kapitalizma ili klasnih odnosa,

već karakterizira transhistorijske i egzistencijalne sile. Prekarnost kao takva naglašava iskustva i osjećaje anksioznosti, obeshrabrenosti i manjka nade za budućnost na nepredvidljivim kulturnim i ekonomskim terenima života. Koncept prekarnosti stoga povezujem s afektima i društvenom atmosferom koja se očituje na području pogođenom potresom, ali i na široj društvenoj slici koja prelazi nacionalne i druge granice. Prekarnost nije samo posljedica neoliberalnih politika kasnog 20. stoljeća, kapitalizma, globalizacije, koje su olakšale deregulaciju i veću mobilnost kapitala, već i deindustrijalizacije, kolonijalnih i neokolonijalnih sila koje su iscrpile i nastavljaju eksploataciju zemalja u razvoju. Unatoč kapitalističkoj homogenizirajućoj tendenciji, nejednakost je perpetualna karakteristika kapitalizma (ibid.). Prekarnost ili nesigurnost za Butler (2004) predstavlja generalizirano ljudsko stanje koje potječe iz činjenice da su svi ljudi međuovisni jedni o drugima i stoga su svi ranjivi. U shemi J. Butler, prekarnost odnosno proces prekarizacije različit je od prekarnosti. Prekarizacija je nejednako raspoređena, doživljavaju je uglavnom marginalizirani, siromašni i obespravljeni, izloženi ekonomskoj nesigurnosti, povredama, nasilju i prisilnim migracijama. Društvena vrijednost i zaštita se na taj način pripisuju određenim životima i tijelima, dok je drugima uskraćena. Neoliberalne politike, ratovi i klimatske promjene intenziviraju promjene i povećavaju nejednakost među populacijama (usp. Butler 2004, 2010, Kasmir 2018, Božić Vrbančić 2023). Vrbančić navodi poimanje prekarizacije Judith Butler: „Prekarizacija je za nju forma moći bez subjekta, što znači da nema jednog centra koji sve dirigira i s čijim uništenjem bi ona nestala. Ona je ovisna o organizaciji ekonomskih i društvenih uvjeta, infrastrukturi, društvenim i političkim uvjetima. U tom smislu prekarnost se ne može odvojiti od politike koja nudeći organizaciju života uvijek adresira ranjivost (2012, 2016, 2017).“ (2023:5). Kasmir (2018) i Božić Vrbančić (2023) povezuju prekarnost s Foucaultovim konceptom biopolitike, upravljanja sebstvom i strukturama osjećaja i iskustva koja izvire iz svakidašnje prekarnosti, ali i prekarizacije. Biopolitika se očituje „rasutim reguliranjem populacije u svrhu reprodukcije normativno uokvirene ideje “dobrog života”.“ (Vrbančić 2023:6). Prekarnost tako postaje odrednica svakodnevnog života na globalnom i nacionalnom planu, koji uključuje širok spektar iskustva, svakodnevne borbe i brige za vlastitu i egzistenciju značajnih drugih oko nas. U suvremenom povijesnom trenutku, Isabell Lorey (2015 prema Đurin 2017), prekarnost detektira kao novi modus upravljanja populacijom i kao neizbježno stanje svakog građana u neoliberalno organiziranom društvu, ali i kao stanje koje otkriva nove mogućnosti emancipacije, što odgovara i stavu Judith Butler (usp. 2004). Tako čitav život postaje prekar, nesiguran i neizvjestan. Lorey,

svoju teoriju temelji na Foucaultovom konceptu moći kao afirmativne i produktivne. Postulira da je danas prekarnost prisutna globalno, postajući sredstvo upravljanja, osnova kapitalističke akumulacije koja služi društvenoj regulaciji i kontroli. Ona razlikuje tri međusobno isprepletane dimenzije prekarnosti: socio-ontološku dimenziju, koja se odnosi na egzistencijalnu prekarnost koja je relacijska i zajednička svim bićima, ovisna o historijskim i geografskim okolnostima. Zatim strukturalna prekarnost – nesigurnost nastala zbog raznih odnosa dominacije koji se stvaraju na osnovi roda, rase, klase, etniciteta, seksualnosti, nacionalnosti i drugih odrednica. Naposljetku, governmentalna odnosno upravljačka prekarnost koja se odnosi na oblik upravljanja u demokratskim kapitalističkim društvima i upravljanje biopolitičke subjektivizacije. Tu Foucaultov koncept governmentalnosti odnosno upravljalštva karakterizira kao strukturalno isprepletanje između vlade i sebeupravljanja. Po M. Foucaultu izvor moći i upravljanja u suvremenom svijetu je nevidljiv, utopljen u masu, anonim i birokratiziran, upravlja pojedincima tako da oni zapravo sami upravljaju sobom posredstvom moći odnosno znanja koje internaliziraju i reproduciraju. Moć se više ne stvara odozgo već biva reproducirana kroz sve pore društvenih struktura koje stvaraju i omogućavaju cirkulaciju diskursa i discipline, ono što Foucault naziva mikrofizika moći (Foucault 1995). Posredstvom mikrofizike moći i normalizacije određenih diskursa, nove normalnosti u današnjem neoliberalnom kapitalističkom svijetu, podrazumijevaju nove oblike nejednakosti i upravljanje na temelju tih podijeljenosti. U okviru ovog rada, neću detaljno separirati prekarnost i prekarizaciju već će sam koncept prekarnosti obuhvaćati proces prekarizacije kroz koje pojedinci prolaze. Prekarijat se stoga nameće kao multidimenzionalni koncept (Kasmir 2018). Crpeći idejne izvore iz djela spomenutih i još nespomenutih autora, pišem o postojanju trojake prekarnosti, one koja okoliš, rad i život uopće, predstavlja kao nesiguran. Koncept prekarnost mi služi kao konceptualni imaginarij iz kojeg dalje analiziram društvene odnose, relacije moći te afekte i atmosferu/e koja nastaje kao splet specifičnih društveno kulturnih događanja i procesa. Božić Vrbančić (usp. 2003) posebnu pozornost posvećuje društvenoj atmosferi i strukturama osjećaja koji su povezani s prekarim načinom života. Prekarnost ima potenciju stvoriti mnogostruke i zamršene osjećaje odnosno afekte.⁶ Dio ovog rada posvećen je detektiranju afekata i društvene atmosfere obilježene mnogobrojnim krizama koje oblikuju djelovanje, razmišljanje i osjećanje prvenstveno na razini terena, a zatim pomoću analitičke metodologije diskurzivne analize i na

⁶ Pod utjecajem S. Ahmed (2022) i L. Berlant (2011) afekte ne promatram odvojenim od osjećaja, već kao međusobno korespondirajuće tjelesno kognitivne procese i pojave.

transnacionalnoj globalnoj razini. Kroz diskurzivnu analizu dolazimo do afekata koje taj diskurs pokreće, ne do istine ili neistine. Pitamo se kako i zašto nešto postaje ustaljeno i prihvaćeno kao diskurs (Rose 2016). Dominantni diskurs današnjice, ili žanr kako naziva Berlant (2011:7) i Božić Vrbančić (2023:8), narativ je krize predstavljen kao nešto u nastanku što se ne odnosi na svijet u globalu, dok zapravo skriva svoju svakodnevnu egzistenciju na mikro i makro razini.

Diskurzivna analiza i afektivne politike

Diskurs promatram kroz teoriju Michela Foucaulta, koji diskurs tumači kao – grupu iskaza koji strukturiraju način na koji je stvar mišljena i kako ljudski subjekti djeluju na temelju toga. Diskurs je posebno znanje o svijetu koje oblikuje razumijevanje i djelovanje (Rose 2016:187). Diskurs je artikuliran kroz nizove verbalnih i vizualnih slika i iskaza. Diskurs je produktivan i stoga reproducira moć, intertekstualan je i uvijek ovisan o drugim slikama i iskazima te značenjima koje te slike i iskazi nose. Povezanost značenje u određenom diskursu, Foucault naziva diskurzivnom formacijom. Diskursi se isprepliću i natječu jedni s drugima. Na primjeru specifičnih diskursa – institucionalizacije i tehnologizacije društva, možemo iščitati kako se očituje dominantnost jedne forme diskursa nad drugim/a. Moćniji diskursi nastali u društveno moćnim institucijama uglavnom tvrde apsolutnu istinu, čime dobivaju na svojoj moći i autoritetu nad drugim diskursima. Foucault tvrdi da se znanje isprepliće s moći. Samim time svako je znanje diskurzivno i moć isto tako. Apsolutizirane istine se mijenjaju i preoblikuju kroz vrijeme, producirajući režime istine (Foucault 1979 prema Rose 2016). Foucault je u svom filozofskom opusu bio izrazito zainteresiran za pitanja kako moć funkcionira i stvara normalizirane apsolutne diskurse. Kroz diskurzivnu analizu pitamo se kako određene slike i iskazi (ideologije, filozofije, politike, vrijednosti, norme, mišljenja i djelovanja...) konstruiraju društveni svijet. Diskursi su društveno konstruirani i obrnuto. Gill (1996:143 prema Rose 2016:193) tvrdi da je diskurs organiziran tako da bude uvjerljiv. Diskurzivna analiza fokusirana je na te strategije uvjeravanja, socijalno konstruirane forme diskurzivne moći, socijalnu produkcije i utjecaje diskursa (usp. Rose 2016). Pri diskurzivnoj analizi posebno se zanimamo za produkciju i retoričku organizaciju diskursa. Diskurzivna analiza zahtjeva od istraživača/ice uranjanje u interpretativni proces prikupljenih materijala, odbacivanje predrasuda koristeći se kodiranjem, analizom odnosa između izjava i njihova značenja. Diskurzivna analiza je stoga fluidan i interpretativni proces (ibid.:200). Diskurzivne formacije

imaju strukturu, no to ne znači da su nužno logične ili koherentne. Dio moći diskurzivne formacije može biti upravo u višestrukosti argumenata koji su stvoreni posredstvom tog specifično diskursa. Potter (1996 prema Rose 2016:212) tu kompleksnost naziva interpretativnim repertoarom, kojeg čine sistemski povezani termini, organizirani oko jedne ili više centralnih metafora. Razvijaju se povijesno i čine bitan dio "zdravog razuma" određene kulture, premda su neki specifični za institucionalne domene. Diskurzivna analiza uključuje čitanje onoga što nije rečeno ili prikazano. Svi diskursi su prigodni, nastaju u određenim socijalnim okolnostima (usp. Rose 2016). Po Foucaultu postoje dvije krucijalne metodološke implikacije diskurzivne analize: identificiranje socijalne lokacije odnosno pozicije s koje diskurs dolazi i određivanje socijalnog konteksta diskursa odnosno njegove publike. Diskurzivna analiza zahtijeva kritičku refleksiju vlastite istraživačke prakse (usp. Rose 2016). Autoetnografski dio je bitan za moj rad. Moja subjektivnost je uronjena u sam društveni fenomen koji istražujem i njegove posljedice, isto kao i moje vlastito iskustvo koje je jednako relevantno kao i iskustvo mojih sugovornika. Insajder sam priče, insajder zajednice koju istražujem. I sama sam dio diskurzivne intertekstualnosti koji pokušavam iščitati. Premda se iskustva, afekti i doživljaji među svima bitno razlikuju, postoje određene niti koje čine poveznicu od koje krećem u ovom istraživanju. Rose (2016:217) navodi da je bitna refleksivna strategija diskurzivne analize, isticanje da su institucije i njihova publika koautori analize te prepoznavanje tvrdnji interpretativnog autoriteta koje koautorstvo podrazumijeva. Diskurzivna analiza uključuje produkciju i kruženje slika i iskaza koji čine određeni diskurs. Istražuje institucije i njihove prakse te stvaranje slika odnosno prikaza određenih ljudskih (i neljudskih) subjekata. Foucault ističe da institucije rade na dva načina: kroz aparatus i kroz tehnologije. Institucijski aparatus je forma moći/znanja koja konstruira institucije. Pa tako arhitektura, regulacija populacija, znanstveni ugovori, filozofske tvrdnje, zakoni, moral i slično čine dio institucionalnog aparatusa. Institucionalne tehnologije su praktične tehnike korištene za artikulaciju određenih formi znanja odnosno moći, nazivane tehnikama oblikovanja značenja. Tehnologije su različite, rijetko formulirane u sistematične i povezane diskurse te obiluju različitim metodama i alatima (ibid.). Kao jednu od najznačajnijih tehnologija upravljanja Rose navodi fotografiju, koja služi kao jedan od izvora diskurzivne analize u ovom radu. Diskurzivna analiza omogućava dublji uvid u konfliktne diskurse i osporene načine promatranja te omogućuje analizu socijalne produkcije i efekata vizualnih prikaza. Diskurzivna analiza kao metoda i teorijsko polazište omogućila mi je analizu reprezentacija potresa i kako tehnike izlaganja funkcioniraju i stvaraju diskurse koji su

obilježili fenomen potresa i sve ono što je slijedilo. Tehnike izlaganja povezane su s vizualnim afektima prostora koji pruža uvid u nešto. U slučaju ovog rada to su gradovi i sela u ruinama. Putem diskurzivne analize došla sam do pitanja afektivnosti u političkom narativu i diskursu općenito. Političke reakcije i reprezentacije potresa i ostalih zbivanja koja su analitički i sistemski neodvojiva od samog fenomene, navele su me na razmišljanje kako su afekti uključeni u formiranje javnom mijenja, politike, vijesti, dominantnog narativa te kako formiraju određenu sliku o problematici o kojoj se sudi. Naslanjajući se na ove opservacije, u rad uvodim koncept afektivnih politika. Afektivne politike uključuju efektna (emocionalna) stanja koje utječu na političko djelovanje, donošenje odluka i dinamike moći u društvu. U okviru antropološkog istraživanja, korištenje koncepcije afektivne politike, uključuje istraživanja kako pojedinci i grupe doživljavaju, izražavaju i odgovaraju na emocije u političkom kontekstu i kako ta emocionalna iskustva oblikuju njihove političke stavove, vjerovanja i akcije. Jedan od ključnih teoretičara koji je istraživao afektivne politike je Brian Massumi. On naglašava važnost afektivnih stanja i njihov utjecaj na politiku. U svojoj knjizi *Parables for the Virtual: Movement, Affect, Sensation* (2002), Massumi ističe da su emocije i afekti ključni za političke procese. On tvrdi da afektivna stanja mogu biti izvor političkog otpora, ali i kontrolnog mehanizma koji se koristi za manipulaciju masama. Prema Massumiju, politika ne bi trebala biti samo racionalna i intelektualna, već bi trebala uzeti u obzir i emocionalne aspekte. Emocije mogu biti moćni pokretači političkog djelovanja, koji utječu na oblikovanje percepcije i prosudbe, mobilizirajući ili korigirajući pojedince i zajednice. Afektivne politike prepoznaju važnost kolektivnih emocija i kako se one šire i utječu na političku dinamiku. William Connolly (2002) analizira politiku emocionalnih i afektivnih stanja te ističe kako emocije mogu utjecati na političke identitete i političke sukobe. On se također bavi utjecajem medija na oblikovanje emocionalnih reakcija i političkih stavova. Afektivne politike proučavaju ulogu emocija, osjećaja i afekata u politici. Afektivne politike analiziraju kako emocije oblikuju političke identitete, političke sukobe i političke prakse te istražuju utjecaj medija na oblikovanje emocionalnih reakcija u političkom kontekstu. Istraživanja afektivnih politika uključuju pitanja: Kako emocije kao što su strah, gnjev, empatija, gađenje, mogu motivirati ljude da se politički aktiviraju, podupiru specifične politike, pridruže društvenim pokretima? Kako politički akteri, kao što su političari, stranke, medijske kuće, strateški evociraju i manipuliraju emocijama kako bi oblikovali javno mišljenje i zadobili podršku građana? Kako politički imaginariji i simbolizam oblikuju politički narativ? Kakvi politički diskursi prevladavaju? Kako su ti diskursi formirani?

Ovaj rad bavi se pitanjima produciranja značenja katastrofe i kako ta značenja oblikuju ljudsko djelovanje. Upravo tu u igru dolaze i afektivne politike jer one ukazuju na emocionalne reakcije pojedinaca i zajednica koje nastaju kao produkti katastrofalnih događaja. Antropolozi proučavaju kako su emocije poput straha, tuge, bijesa, panike i solidarnosti prisutne među pogođenim ljudima te kako te emocije oblikuju njihove političke stavove, identitete i akcije. Ovi emocionalni odgovori često imaju duboke političke implikacije jer mogu utjecati na mobilizaciju, organiziranje zajednica, zahtjeve za pravdom i političke promjene. Također, istraživanje afektivnih politika u antropologiji katastrofa pridonosi proučavanju političke reakcije države i drugih političkih aktera na prirodne katastrofe. To uključuje analizu političkih strategija, odluka i politika koje se donose u kriznim situacijama. Antropolozi istražuju kako vlasti upravljaju katastrofama, kako se raspodjeljuju resursi, kako se provodi pomoć pogođenim zajednicama te kako se političke akcije oblikuju i mijenjaju tijekom i nakon katastrofe. Nadalje, djelo Sare Ahmed, *Cultural politics of emotion* (2004) pružilo mi je dublji uvid u to kako emocije kruže kroz društvene strukture i utječu na formiranje i transformiranje društvenih odnosa, relacija moći i kolektivnog djelovanja. Ahmed posebnu pažnju posvećuje emocijama kao što su strah i anksioznost te kako ti afekti sačinjavaju političko djelovanje i upravljanje pojedinaca i kolektiva. Osjećaji straha, anksioznosti i ljutnje temeljni su osjećaji, uz solidarnost, empatiju i zahvalnost, koje sam kroz istraživanje doživjela te uvidjela sam da kolaju društvenim tijelom ostavljajući mnogostruke posljedice i efekte.

Navedena teorijsko konceptualna polazišta, smatram da pridonose istraživanju katastrofa kao što je potres jer nude širok dijapazon pristupa i otvaraju mnoga pitanja koja su od ključne važnosti za razumijevanje cikličnih procesa prirodnih opasnosti i katastrofa, njihovih društvenih i kulturnih korijena i posljedica, povijesnih situacija koje su oblikovale današnjicu i mogućnosti za razumijevanje kontigencija života. Navedene pristupe odabrala sam jer mi pružaju mogućnost da adresiram društvene nejednakosti, odnose moći u društvu te kako određen diskursi stvaraju i produciraju kako su životi življeni.

POTRES NA BANJI

Dnevnički zapis 8. siječnja 2021. godine:

Par dana ranije (27.12.'20.) bila sam s burazom i njegovom dragom na Moslavačkoj gori. Otišli smo malo planinariti za sunčanog dana na snijegom prekrivenoj gori koja se prostire nad Petrinjom i Banjom. Šuma je veličanstvena. Pogled s vidikovca nije bio toliko veličanstven zbog magle koja je skrivala nizine, rijeke, šume, sela i gradove krajolika koji me oblikovao u biće koje jesam barem nekim dijelom..

"Mali" potres 28. je bio upozorenje. Doslovno, tako sam ga i shvatila. Glupača... " Dolazi Ragnarok.." Toliko krivo, problematično, kritično! Već je taj potres ozbiljno oštetio zgrade, kuće i ljude. Nismo očekivali da će doći drugi, ne tako jak, barem ne tako strašan i tako nepošten!!!

29.12.2020. utorak sasvim uobičajen lijep, sunčan, čak i natprosječno topao zimski dan. Namastila sam kosu ricinusovimi kokosovim uljem kao malo regeneracija hahaha... Rasprostrila sam svoj yoga mat i krenula vježbati i u tom trenutku sve je krenulo... KAKO TRESE LLPA UDARA, SVETI J****! Tegle sa cvijećem i drangulije padaju po meni, pridržavam policu i pitam se koji vrag Anamaria? Izlazi van! možda sami vrištala cijelo vrijeme, zaista nisam sigurna... Pokušavam otvoriti vrata, sve se tresse, pada žbuka, dijelovi zida, imam osjećaj da se sve urušava, dok mi huk iz dubine zenitje prodiere uši... U hodniku vidim Dinu koji stoji na pragu stana i dere se mami koja je na drugom katu. Govori njoj da siđe do njega, a meni da bježim van kroz spavaću sobu na terasu, on čeka mamu. Ne mogu krenuti, strah me, sve se i dalje tresse i padaju stvari, ne mogu bez njih. Imala sam osjećaj da se kuća urušava, ali ipak smo izvukli deblji kraj. Koliko smo dobro prošli, zahvalnost treba postat mantra. U drugom času sve se smiruje, prošlo je možda nekoliko desetaka sekundi, trajalo je kao minute... Kad smo izašli van, sve se i dalje treslo, ljuljano se tlo. Gledala sam tlo na kojem stojim svoje terasasto dvorište, kako se ljulja kao u romanu Huntera S Thompsona, kao na tripu. Njehno pijanstvo ne može se usporediti s tim prizorom..

Nalazimo se s tatom ispred garaže i zatim odlazimo na cestu gdje stojimo sa susjedima. U prvih 10tak minuta, svi susjedi su prošli kroz ulicu i svi smo si na kratko potvrdili da su u svakoj kući svi živi, fučkaš štetu, to će se zbarajati kasnije...

Dolazi Dori, on je bio u tatinom stanu, čuo se s mamom ona samo govori "ničeg više nema..."

U tim istim trenucima mobiteli zvone, neke veze ne rade, ne možemo dobiti jedne, dok drugi nas mogu i obrnuto. Kakofonija zvukova lupkanja, zujanja, glasova, plača, dozivanja životinja, dižortiranih zvukova s mobitela zbog kvarova na mrežama.

Ne znam koliko je prošlo dok nisam skupila hrabrosti otići u kuću u sobu po odjeću. Otišla sam za bratom i bratićem na biciklu do grada da pomognem bratiću i ujni ponesti stvari. Spavati će večeras kod nas, onda će se snaći. Ja bi da ostanu, ali ja ne živim u svijetu odraslih.

Grad je razrušen, ljudi po ulicama hodaju kao bez cilja i svrhe, no znam jako dobro da je imaju. Svi žure svojim bližnjima provjeriti kako su ili pogledati što im je od grada ostalo. Nije bilo baš svuda za proći autom neki su i vozili. Kihotine, dijelovi cigle, žbuke, pijesak, trstika, ma šta ja znam šta sve ne, je posvuda. Sredit će se to sve samo da od ovog kraja nešto ostane...

Potres se definira kao gibanje tektonskih ploča, koje uz dodatne sile koje povećavaju normalna naprezanja stijenskog masiva, omogućavaju pucanje istog i oslobađanje goleme unutarnje, akumulirane energije koja se trenutno pretvara u mehaničku kinetičku te u toplinsku i zvučnu energiju. Oslobođena kinetička energija manifestira se jakim vibriranjem stijenskog masiva u žarišnoj zoni i širenjem oscilatornih valova u svim smjerovima od hipocentra potresa (Radnić, Grgić, Buzov et al. 2021). Prvi potres koji je podsjetio stanovnike Republike Hrvatske da tlo ne miruje bio je u proljeće 2020. godine i prodrmao je glavni grad. U tijeku svjetske pandemije Covid-19 (koronavirusa) i krize zdravstvenog sustava koja je ubrzo uslijedila, Zagreb se suočio s potresom magnitude 5.5 po Richteru. Potres je prouzročio mnogo materijalne štete i psihološke posljedice na građanstvo, život je izgubila jedna osoba, premda znanstvenici upozoravaju da je ljudskih žrtava moglo biti i više da u tom trenutku nisu na snazi bile stroge pandemijske mjere koje su ograničavale kretanje. Oštećenja na građevinama još uvijek stoje kao podsjetnik na nemili događaj i na promašaje u urbanističkom planiranju Zagreba (usp. Bonevska, Grlić, Horvat et al. 2020). Potresi na zagrebačkom i petrinjskom području nisu novost. Događali su se i u prošlosti jer se ovi krajevi nalaze na trusnom području tektonske aktivnosti, no njihove društvene posljedice su ono što se uvijek ispočetka perpetuira. Stanovništvo Sisačko – moslavačke županije, 29. prosinca 2020. godine u 12 h i 19 minuta neugodno je iznenadio potres magnitude 6,2 po Richteru s epicentrom 5 km jugozapadno od Petrinje, u selu Strašnik. Dan ranije, 28. prosinca u rane jutarnje sate probudio nas je slabiji potres. Nismo zamišljali što će uslijediti... Mjesecima nakon ovih razornih potresa uslijedilo je na tisuće manjih naknadnih podrhtavanja koja su nastavila raditi štetu na fizičkoj imovini i pogođenom stanovništvu. Dosta je ljudi već za prvih podrhtavanja tla, 28. prosinca, doživjelo materijalna oštećenja na objektima i visoku razinu stresa. Trebali smo biti oprezniji, uzeti to iskustvo kao upozorenje, no život nije mogao naprosto stati, čak niti usprkos pandemiji i restriktivnim mjerama civilnih stožera, život se odvijao. Toga 29. prosinca, neki su radili, neki bili u svojim domovima, neki u trgovinama, ugostiteljskim ili uslužnim objektima. Neki su toga dana zatvorili svoje oči ispod ruševina svojih domova i gradskih objekata. Sedam je osoba izgubilo život u petrinjskom potresu te još jedna osoba koja je svoj život izgubila nesebično pomažući i djelujući vođena solidarnošću i empatijom popravljajući narušen dom nepoznatih ljudi. Potres M 6,2 u Petrinji bio je tridesetak puta snažniji nego li potres u Zagrebu 22. ožujka 2020 (usp. Ros Kozarić 2020). Snažnije su odzvanjale i socijalne nejednakosti i uzročno posljedične veze koje su isplivale na površinu okupirajući medijske, političke i društvene diskurse.

Područje pogođeno potresom posljednjih je trideset godina pod snažnim gospodarskim i demografskim udarima. Domovinski rat bitno je osiromašio i označio područje Banije ili Banovine čemu u prilog ide Zakon o područjima posebne državne skrbi, koji tvrdi da se dobar dio područja Sisačko-moslavačke županije nalazi pod posebnom državnom skrbi zbog posljedica Domovinskog rata. Posebna državna skrb je u najbolju ruku zakazala jer se neka sela pogođena potresom nalaze izvan područja isporuke električne energije, vodovoda i sličnih administrativno gospodarskih usluga. Nakon rata, dio stambenih objekata obnovljen je u tzv. poslijeratnoj obnovi, koja postaje problematika svoje vrste. Naime, velik broj objekata nije adekvatno obnovljen što je na koncu rezultiralo time da određen broj objekata upravo iz tog razloga nije izdržao potres (usp. Radnić, Grgić, Buzov et al. 2021). Za vrijeme Domovinskog rata najviše dolazi do promjena u etničkoj strukturi županije. Mnogi se prisilno odseljavaju ili bivaju protjerani, a kuće i posjedi se napuštaju. Osim otpuštanja radnika tomu je pridonijela i činjenica da je znatan dio pripadnika srpske nacionalne manjine napustio svoju dotadašnju domovinu, a veći dio regije (s radnim mjestima) okupirala je agresorska vojske. Gubitkom radnih mjesta dio radnika zapošljava se u privatnom sektoru, dio odlazi u mirovinu, a dio postaje dijelom rastuće skupine nezaposlenih. Uvođenje liberalnog kapitalizma, osnutak hrvatske države i kraj rata dovode do toga da industrijska poduzeća nanovo, no u manjem opsegu nego li za rata, otpuštaju radnike zbog prevelikog broja zaposlenih, ali i drugih razloga, poput tehnološke zaostalosti i gubitka tržišta. Mnogi otpušteni krivili su politiku i vlasnike industrija što im je jedina nit vodilja kapital, a ne ljudi odnosno radnici (usp. Potkonjak, Škokić 2013). Područje Banije obilježeno je ekonomskom, sociokulturnom i demografskom devastacijom poduprtom ratom i međuetničkim sukobima 1990-ih te deindustrijalizacijom, migracijama i etničkom homogenizacijom stanovništva (usp. Potkonjak i Škokić 2016). Gašenje industrije uz političku nestabilnost, u Sisačko-moslavačkoj županiji dovelo je do gubitka radnih mjesta i mogućnosti za opstanak velikog broja radnika i njihovih obitelji. Emigracije svakom godinom bivaju sve učestalije. Nekada su to bili *gastarbajteri*, sada je normalno da znamo barem nekoliko ljudi koji trajno borave izvan RH ili odlaze na rad u države kao što su Irska, Njemačka, Austrija.

Dok sam u Glini (24. 5. 2023.) čekala autobus za Sisak upustila sam se u usputni razgovor s gospodinom (70) koji je bio voljan popričati sa mnom. Bez audiosnimke, ali uz njegovo dopuštenje zapisala sam njegovo viđenje života u Glini prije rata:

...prije rata ti nisi mogao naći stan u Glini... bilo je poslova, dobro se živjelo. A sad tek nakon tog potresa, užas, jada i bijeda... Ajde oni koji imaju poslove, oni možda i ostanu, a mladi...đe će oni ostajati ako posla nema! Malo, malo se firme i obrti zatvaraju. Nema se tu šta...

Svu su industriju pogasili po županiji. Nekada je ogroman broj radnika odlazio na posao u Sisak, Željezaru, Rafineriju, Radonju... Bilo je poslova i tu u Glini, sada imamo samo ostatke rata i ruševine potresa.

Područje pogođeno potresom odnosno Banija i urbana središta koja je omeđuju, kroz zadnja desetljeća prošlog stoljeća i prva ovog, prolazila su kroz brojne procese koji su ostavili trag na demografskoj i gospodarskoj slici Sisačko-moslavačke županije. Velik broj stanovništva obolio je od posttraumatskog stresnog poremećaja nakon rata, velik broj stanovništva pribjegavalo je ovisnostima, osobito o alkoholu, porastao je broj bolesti i drugih zdravstvenih problema. Degradacija socijalizma i postupno prelaženje s jednih oblika upravljanja na druge, tranzicija, deindustrijalizacija, deagrarizacija, deruralizacija, povećanje svakodnevnih, privremenih i stalnih migracija, privatizacija, samo su neke od teškoća s kojima se ovaj kraj susreo i nastavlja se susretati (usp. Braičić, Stiperski, Njega: 2009). Čitajući tekst Renate Jambrešić Kirin *Treba čuti, vidjeti i dotaknuti, Može li etnografija razgraditi naracije straha?* Imala sam trenutke gdje sam više puta pročitala viđeno i osjetila olakšanje što netko toliko direktno, surovo i bespoštedno opisuje Baniju (ibid.: 8-9):

... reći da je urušena Banovina/Banija danas strukturirana “kao nesvjesno Hrvatske”. Riječ je ne samo o drastičnim promjenama u krajoliku, aglomeraciji ruševina nakon ratova, potresa i egzila nego o “udaru realnog” i otkriću “prljave tajne” da velik dio Hrvatske, kao vanjski rub EU, postaje odlagalište radno neaktivnog “ljudskog otpada”, zajedno s odlagalištima opasnog i radioaktivnog otpada. Znali smo da kapitalističke vizije o gradnji novih tunela, mostova i suvremenih autocesta prema Jadranu ne dodiruju brojna hrvatska sela i naselja, ali tek nas je potres suočio sa svakodnevicom ljudi koji žive život bez jasnih pravila na marginama civilizacije (Tsing 2015), bez pristupnih cesta, tekuće vode i telekomunikacija, a ponekad i bez struje. Svojim prisustvom oni markiraju prostor jedne nove *Militärgrenze* – Frontex mehanizama zaštite

vanjskih granica EU koji njima osobno ne osigurava ni mobilnost ni zaštitu "slobode, sigurnosti i pravde", a egzistencijalna ih nužda usmjeruje na devastaciju šuma ili pak prekogranično krijumčarenje duhana, droga i ljudi.

U Procjeni humanitarnih potreba Sisačko-moslavačke županije (2021) stoji da je Sisačko-moslavačka županija višestruko deprivirano područje s jednim od najnižih indeksa razvijenosti u odnosu na ostatak Republike Hrvatske. Među najsiromašnijim je županijama u Republici Hrvatskoj s najnižim BDP-om po stanovniku, najvećim ograničenjima u pružanju usluga i najvišim stopama rizika od siromaštva. Područje karakterizira značajna demografska oslabiljenost, koja se očituje kroz nedostatak aktivne radne snage, nedostatak radnih mjesta u gotovo svim sektorima, starenje stanovništva te intenzivne emigracije. Samo je u međupopisnom razdoblju od 2001. do 2011. godine Sisačko-moslavačka županija, izgubila 12 948 stanovnika.⁷ Neravnomjerna naseljenost uzrokuje velike razlike u razvijenosti pojedinih dijelova županije. Sela se napuštaju i seoske sredine propadaju, prometna infrastruktura je veoma slaba što onemogućava stanovništvu ruralnih područja nesmetano obavljanje obaveza i zadaje niz drugih problema. Stanovništvo je socijalno ugroženo jer je broj korisnika socijalne skrbi u porastu te je velik udio mladih sposobnih nezaposlenih osoba među korisnicima socijalne skrbi (PHP Sisačko-moslavačke županije 2021). Mnogobrojni procesi i događaji te njihovo nepravovaljano rješavanje i ublažavanje, doveli su do izrazito nepovoljne demografsko-gospodarske slike Banije i urbanih područja Sisačko-moslavačke županije, čije se stanje dodatno pogoršalo i zakompliciralo pandemijom koronavirusa, a zatim i potresom čiji se razor ne vidi samo po „strašnim iksevima“⁸ na objektima, ruinama, skelama, već i atmosfera društva biva sve depresivnija, pasivnija i besperspektivnija. U ovoj Županiji živi više umirovljenika nego zaposlenih. Potres je povećao broj siromašnih jer su najviše stradali oni čiji stambeni objekti nisu bili u dobrom stanju (ibid.). U prvoj godini nakon potresa, u Procjeni humanitarnih potreba 2021., procjenjuje se da oko 120 tisuća stanovnika Sisačko-moslavačke županije, od ukupne populacije od 173 tisuće, ima potrebe koje ne mogu riješiti sami, dok se u PHP iz 2023.godine navodi da još 95 tisuća ljudi ima humanitarne potrebe u vidu zbrinjavanja odnosno smještajnih jedinica, vodoopskrbe, odvodnje i higijene, hrane, zdravstvenih i obrazovnih

⁷ Prema službenim vladinim podacima (portal potresinfo.gov.hr) broj stanovnika koji je od siječnja do kraja kolovoza 2021. napustio Petrinju iznosi 1388, Sisak 1136, Glinu 177 i ostala mjesta 160 građana. Prema popisu stanovništva iz 2021. godine, najveći pad broja kućanstava od 14,70 posto, u odnosu na popis iz 2011. godine, zabilježen je u Sisačko-moslavačkoj županiji (portal popis2021.hr)

⁸ D. Š. (4), Sisak, siječanj, 2021.g.

usluga te uvjeta koji su nužni za nesmetano poslovanje manjih poduzeća, obrta i gospodarstava. Broj prijavljenih oštećenih objekata prelazio je 40 000. Oko 60 posto ispitanika humanitarnih potreba jesu ljudi koji pripadaju među ranjive društvene skupine. Nekoliko tisuća obitelji ostalo je bez domova, što je značilo hitno zbrinjavanje i osiguranje smještaja. Neki su ga privremeno našli kod obitelji, prijatelja i drugih koji su ponudili svoje stambene objekte za zbrinjavanje pogođenog stanovništva. Drugi, koji su ostali na teritoriju Županije, morali su se osloniti na smještaj koji im je osigurala država i lokalne vlasti te organizacije civilnog društva. Velik broj zamjenskih objekata u kojima su ljudi do nedavno živjeli, donirali su ljudi iz svih krajeva države, regije i drugih zemalja. Velik broj stanovnika nije htio napustiti svoje domove usprkos razrušenosti ili to nisu mogli učiniti zbog životinja o kojima se brinu. Ogromne su štete nastale u gospodarstvu, nastradalo je stotinjak obrta i trgovačkih društava i oko 3 000 OPG-ova. Gradovi Petrinja, Sisak, Gline, ali i sela koja se nalaze u neposrednoj blizini, pretrpjeli su velike materijalne štete. Materijalna šteta je velika i na javnim ustanovama (bolnice, škole, muzeji...), a oštećeno je preko 38 000 stambenih objekata. Na području Petrinje, Siska i Gline niknulo je 14 kontejnerskih naselja i dva grupna smještaja u postojećim stambenim objektima, brojeći sveukupno 695 stanovnika. Ukupna površina oštećenih objekata u stambenom sektoru u Sisačko-moslavačkoj županiji je 6 607 567 m². Prema podacima Svjetske banke ukupna šteta na fizičkoj imovini u Sisačko-moslavačkoj županiji iznosi 2126,73 milijuna EUR (Ros Kozarić 2021:14). Procjena humanitarnih potreba SMŽ iz ožujka 2023. navodi da su (tada) u tijeku bili radovi na 586 obiteljskih kuća, a da su radovi završeni na 4090 kuća i u sklopu samoobnove obnovljena je 1081 kuća.

Razorni potresi nerijetko za posljedicu imaju i promjene koje su vidljive na tlu i samoj površini. S obzirom na to da je potres zahvatio naseljeno područje u kojem žive ljudi, raspukline su nastale na prometnicama, mostovima i nasipima. Morfološke promjene zemljine površine ostale su na nekim dijelovima vidljive i nakon skoro tri godine od potresa, dok su ostale sanirane na više ili manje prihvatljiv način. Stanovništvo se prilagodilo i naučilo živjeti s pukotinama, moralo je, nije bilo druge opcije.

Vlada Republike Hrvatske, šest dana nakon potresa, 4. siječnja 2021. proglašava katastrofu uzrokovanu potresom. Na dan potresa, još su uvijek bile na snazi mjere za suzbijanje koronavirusa i bilo je zabranjeno putovanje među županijama. Već na dan potresa, policijska uprava Sisačko-moslavačka ukida mjere, moleći volontere koji su pohitali u pomoć razrušenoj Baniji, da ne dolaze

ako nije nužno i da ne stvaraju prometne čepove koji onemogućuju prolaz javnim službama. U sljedećih par dana, prilikom odlaska do Skwhata ili za vrijeme dijeljenja donacija u nekom od centara, na ulici gledala bi velike kolone i konvoje automobila, kombija i kamiona koji su prevozili nebrojene donacije u obliku hrane, vode, higijenskih potrepština, odjeće, deka, kućica i kontejnera. U centrima koji su služili kao mjesta gdje su se skupljale donacije, u prvim tjednima sve je vrvilo od ljudi i adrenalina. Pažljivo su se slagale kutije s hranom, higijenom i ostalim potrepštinama. No, ni tu nije bilo mjesta za čistu solidarnost. Mnoge donacije nestajale su, a pomoć dobivali oni koji je u tom trenutku, možda nisu u tolikoj mjeri trebali. Prvi dani i tjedni nakon potresa, obilježeni su ne sustavnom koordinacijom i sistematizacijom pomoći i volontera. O tome se razgovaralo za vrijeme javnih razgovora nakon potresa u organizaciji Gradske galerije Striegl pa tako K. B. (Sisak, 4. ožujka 2021.) spominje „nepostojanost sistema koordinacije na drugim instancama i institucijama“. Prvi dani katastrofe obilježeni su prometnim gužvama, gužvama u trgovačkim centrima, panikom i potrebom da se zadovolji što veći broj potrebitih. Gužve su sugerirale na reakcije ljudi, čiji se strah intenzivirao, a neizvjesnost postala nepodnošljiva. Hoće li opet zatresti? Kada i gdje? Koliko jako?

Slike koje me proganjaju u tim prvim danima jesu slike koje su kolale kroz medije u prvim danima katastrofe. Vizualni prikazi obitelji, susjeda i zajednica koje su ostale bez domova ili čiji su domovi uvelike oštećeni u potresu, kako sjede u improviziranim nastambama i šatorima na livadi, grijući se vatrom koja tinja iz limenih bačvi ili na otvorenom. Naime, 29. prosinca 2020. bio je lijep, gotovo topao i sunčan dan, no već dan kasnije temperature počinju opadati, da bi do Nove godine došle do ispod nule i tamo ostale cijeli zimski period. Zime u kontejnerima ne ulijevaju nadu, elan i volju za budućnošću, ulijevaju jedino želju za normalnim životom. Mnogi stanovnici Banije proveli su tri zime u privremenim nastambama ili kontejnerima, da bi ih se u proljeće počelo preseljavati u novoizgrađene stambene zgrade. Do 1. studenoga 2023. svi bi se stanovnici kontejnerskih naselja trebali preseliti u novoizgrađene zgrade i kuće, kako tvrdi potpredsjednik Vlade i ministar prostornoga uređenja, graditeljstva i državne imovine Branko Bačić.⁹ Mnogi stanovnici kontejnerskih naselja, izražavaju svoje nezadovoljstvo i nepovjerenje u državu te na regulaciju raspodjele imovine.

⁹ Danas.hr , RTL danas, 02.08.2023. (URL: <https://danas.hr/rtl-danas/stanovnici-banovine-jos-nisu-dobili-rjesenje-o-preseljenju-bile-su-neke-izjave-za-ispunjavanje-d74d43c0-3142-11ee-a0b4-d24c23716132>)(posjećeno 01.10.2023.)

„Ne idem nikuda. U kontejneru sam od Hrvatskog Caritasa. Oni su mi rekli da mi neće uzeti kontejner, a sad koliko čujem da se voda i struja zatvaraju u Petrinji. Možda tako bude i kod nas, ali ja nemam kuda. Znam za jedan stan koji je državni da mi se dodijeli, ali taj stan je prazan već dugi niz godina. Nitko mi ga nije dodijelio. Upisali su adresu, ali još mi nitko ništa nije javio. Ne ispunjavam nikakve izjave, neka mi daju stan da odem vidjeti pa ću onda ići“, govori M. Milak iz Siska za RTL danas.¹⁰

Preseljenje građana ovisi o tome jesu li oni vlasnici nekretnine oštećene u potresu, imaju li građevinsko zemljište za novu nekretninu, koriste li nekretninu u državnom vlasništvu i o drugim imovinsko-pravnim odnosima. Nesustavno vođenje i upravljanje zamjenskim objektima, administrativne zavrzlake i komplikacije, neuređeni imovinski i vlasnički listovi, neažurirani katastarski podatci i još niz sličnih problema, javljaju se neposredno nakon potresa kada počinju prijave štete i podnošenje zahtjeva za obnovu, a do danas se nije puno toga promijenilo i olakšalo. Građani koji su još uvijek u kontejnerskim smještajima u većini slučajeva ne znaju gdje će i kada biti preseljeni.

„Prazne kontejnere kojih ima i ovdje mogu odnijeti i na njihova mjesta postaviti kućice ili štogod pa da se ljudi odmah presele, a ne da idu u druge gradove pa nazad za mjesec-dva. Nema logike, zaključuje jedna od stanarki kontejnera u Capragu.“¹¹

Republika Hrvatska se od prvog zagrebačkog potresa susrela s dva Zakona o obnovi. Prvi Zakon o obnovi zgrada oštećenih potresom na području Grada Zagreba, Krapinsko-zagorske županije i Zagrebačke županije N/N 102/2020, donesen je u rujnu 2020. godine, a novi Zakon o obnovi zgrada oštećenih potresom na području Grada Zagreba, Krapinsko-zagorske županije, Zagrebačke županije, Sisačko-moslavačke županije i Karlovačke županije ("Narodne novine" broj 21/23) stupio je na snagu 23. 2. 2023.godine. Ministarstvo prostornog uređenja, graditeljstva i državne imovine navodi da „Zakon uz administrativno rasterećenje procesa, što pojednostavljuje postupanje građanima i svim dionicima uključenima u proces obnove, donosi poboljšanja modela

¹⁰ Danas.hr , RTL danas, 02.08.2023 URL: : <https://danas.hr/rtl-danas/stanovnici-banovine-jos-nisu-dobili-rjesenje-o-preseljenju-bile-su-neke-izjave-za-ispunjavanje-d74d43c0-3142-11ee-a0b4-d24c23716132>(posjećeno 01.10.2023.)

¹¹ Mirovina.hr , 02.09.2023. (URL: <https://www.mirovina.hr/novosti/drzava-uklanja-kontejnerska-naselja-na-baniji-ja-bih-najradije-da-me-smjeste-u-neki-staracki-dom/>) (posjećeno 1.10.2023.)

samoobnove te nove modele i pristupe u obnovi kao i jedinstveno djelovanje ključnih tijela za obnovu u okviru jednog upravljanja.“¹² Novi Zakon čini se, zajedno s novim, trećim ministrom od potresa, ipak je u 2023.godini donio neke pomake i olakšao situaciju u kojoj se našlo stanovništvo Sisačko – moslavačke županije i drugih potresom pogođenih županija. Sve više gradilišta na ulicama Zagreba, Siska, Gline, Petrinje ukazuju na to da su se institucije uhvatile u koštac s obnovom i stalno pristižućim zahtjevima. O funkcioniranju Vlade, lokalnih vlasti i drugih institucija u potresu mogao bi se napisati zaseban rad i unatoč tomu što sam inicijalno mislila da ću se ovoj problematici više posvetiti, odlučila sam da je bolje da to ostavim po strani, osim u slučajevima gdje takvi diskursi daju širi uvid u cjelokupnu situaciju. Postupci institucija, u svakom su slučaju doveli do nepovjerenja građana u institucije i druga tijela te do osjećaja zamjeranja, ljutnje i razočaranosti. Mnogi stanovnici naveli su da se osjećaju zaboravljeno i ostavljeno na milost i ne milost kaotičnog sustava i birokracije. Za vrijeme čekanja vlaka na željezničkoj stanici u rujnu 2022. godine začula sam gospođu koja govori:

„Nikada se naša Banija neće obnoviti. Nećemo mi to nikad dočekati. Nisu Zagreb obnovili, a potres je bio prije dvije godine, mi ćemo doći na red za 100...“

Ipak, ovakva izrazita pesimističnost ukazuje da građanstvo često ulijeva veliku vjeru da će institucije riješiti društvene probleme u kojima su se našli. Martin Sokefeld (2011:1), vođen Foucaultovom teorijom upravljanja odnosno governmentalnost, navodi da u situacijama nakon katastrofe, pogođeno stanovništvo često konfrontira instrumentima i strategijama upravljanja – bilo da ih je donijela država ili nevladine organizacije. Građanstvo smatra da je država odgovorna za skoro sva područja njihova života, uključujući katastrofe i nošenje s njihovim posljedicama. Za afektirane stanovnike, katastrofe stoga postaju prilika za izražavanje nezadovoljstva i protesta prema onome što se doživljava kao neadekvatno i nedovoljno zalaganje za smanjenje štete ili rekonstrukciju. Razdoblja nakon katastrofa vrlo lako mogu postati prilika za političko osporavanje, o čemu će više biti riječi u nastavku rada.

„ Zvukove zvona crkve ispresijecaju zvukovi velikih i teških strojeva, graditeljskih kamiona i građevinarske opreme. Sve škripi, zvoni i ispušta

¹² Ministarstvo prostornog uređenja, graditeljstva i državne imovine. 23.2.2023. (URL: <https://mpgi.gov.hr/vijesti-8/novi-zakon-o-obnovi-stupio-na-snagu/15171>) (posjećeno 1.10.2023.)

zvukove upozorenja dok se život nastavlja svojim tokom. No, svi ti zahvati i more građevinskih radnika podsjećaju na bolno iskustvo od prije dvije godine i devet mjeseci. Sve je stalo i izgledalo je tako skoro do početka 2023.godine. Sada se već neka revitalizacija i nazire...“ (Dnevnički zapis: Petrinja, 7.9. 2023.)

ANTROPOCEN

Pojam antropocen u ovom radu koristi se kako bi se naglasila kritička refleksija čovjekova djelovanja na okolinu. Koncept antropocen koristim kao kritički pojam koji konotira negativne utjecaje i aktivnosti koje izmjenjuju uvjete života ne samo za širu ljudsku populaciju, već i za čitav dijapazon bića s kojima dijelimo tako dihotomiziran planet. Dihotomija civilizacija nasuprot prirode, osobno mi je jedna od najzanimljivijih iz koje mogu analitički iščitati postavke ljudskog mišljenja, utemeljena je u poimanju da je ljudska vrsta dominantna nad ostatkom prirodnog svijeta. Samo poimanje da je civilizacija nešto iznad ili nasuprot prirode izrazito je problematična jer negira prvenstvo prirodnog svijeta iz kojeg se potom razvio homo sapiens kao jedan od bezbrojnih oblika života. Civilizacija odnosno kultura, društvenost hominida nastala je u prirodi, u okolišu, u svijetu koji nas okružuje (usp. Ingold 2011). Niti jedno ljudsko djelovanje nije metafizičko i vanzemaljsko, čovjek uvijek i stalno djeluje u prirodi, koju pod raznim utjecajima i raznim moćima oblikuje i podčinjava svojim potrebama i željama, a ona možda isto čini nama, kako sugeriraju Haraway (2008), Tsing (2012), Ingold (2008) i ostali. Sva bića djeluju u prirodi, u određenim konstitutivnim oblicima suživota. Fizički i simbolički prostori života, prvenstveno nastaju u prirodnom svijetu, na planetu Sunčeva sustava, Zemlji. Stoga, kultura i društvo nisu nešto suprotno prirodi i okolišu, oni su nužno nastali u njemu i njegov su konstitutivni dio. Postojanje društva i kulture ne znači dominantniji i kompleksniji život nego li onaj gdje se ne pojavljuju oblici kulture i društvenosti u ljudskom poimanju. Društvo i kultura samo su jedan od mnogobrojnih oblika kako se život manifestira i aktualizira, a kritičko proučavanje i analiziranje tih modusa pojavnosti omogućava nam da spoznajno zahvatimo barem malen dio svijeta i prepoznamo načine za održivije i solidarnije funkcioniranje cjelokupnosti života.

Suvremeni narativ krize povezan je s diskursom antropocena kao vremena koje je karakteristično po nesigurnosti i neodrživim načinima života za čovječanstvo i ostale životne zajednice. Diskurs krize pojavljuje se svuda u suvremenom svijetu. Jason Hickel (2020) je konstatirao:

„ Kriza troškova života, kriza dugovanja, financijska kriza, stambena kriza, kriza nezaposlenosti, kriza cijena hrane, klimatska kriza, ekološka kriza... naš ekonomski sistem bjesni od jedne krize do druge, uništavajući živote i budućnosti. Kriza nije greška u sistemu, ona je odlika sistema.,,

Kriza zdravstva, politička kriza, inflacijska kriza, energetska kriza... Diskursi i narativi krize stalno se pojavljuju u globaliziranom javnom medijskom prostoru oblikujući kako su određene pojave mišljene i percipirane. Ne zahvaćaju i ne generiraju svi diskursi iste reakcije pa tako se ni krizama ne prilazi uvijek na isti način. Neke shvaćamo izravno i osobno, dok druge prolaze kroz našu svijest ne uzburkavajući pretjerano misli. Usprkos shvaćanju da su krize produkti intertekstualnosti i interdiskurzivnosti diskursa, neke diskurse krize shvaćam i doživljavam više nego li druge i kroz ovaj rad im pokušavam prići. Jedna od takvih kriza je kriza antropocen, koju shvaćam kao podlogu krize koju živi velik broj mojih sugrađana i susjeda sugrađana, a odnosi se na poslije potresnu sadašnjost. Dominey-Howes (2018) diskurs antropocena tumači kao diskurs krize, nadolazeće katastrofe, nesigurnosti i rapidno destabilizirajućeg planeta. Antropocen stoji kao spori, ali veoma napredujući, rapidni proces koji će se vrlo brzo manifestirati kao katastrofa za održivost planeta, njegovih ekoloških sistema i njegovih stanovnika. Kataklizmike posljedice antropocena pojavljuje se kao noviji događaj u povijest jer ljudski utjecaj, koliko znamo, nikada nije bio veći i pogubniji. Dominey-Howes (2018) upozorava da fokus na budućnost i sadašnjost unutar dominantnog diskursa antropocene ograničava dulji uvid u specifičnu katastrofu i njezinu povezanost s poviješću sličnih događaja u zemljinoj prošlosti. Zemlja se uvijek oporavljala i ponovno stvarala pogodna mjesta za egzistenciju. Katastrofe s vremenom stvaraju uvjete za prosperitet i revitalizaciju različitih organizama. Stoga je suvremeni narativ krize antropocene ograničavajući jer zanemaruje kataklizme i katastrofe koje su se događale u prošlosti, a bitno su utjecale na kasniji razvitak i adaptabilnost bića (ibid.:5). Na prostoru pogođenom potresom u prosincu 2020. godine, možemo pratiti historijska pojavljivanja prirodnih nepogoda i opasnosti, premda analize istih može uroditi plodonosnim podacima kako su se ljudi nekada prilagodili, revitalizirali i konstruirali svoju okolinu nakon katastrofalnih posljedica, u ovom djelu se neću referirati na neke prošle katastrofe.

Proučavanje katastrofa najčešće se odnosi na to kako one djeluju na ljude, zanemarujući njihov utjecaj na mnoštvo vrsta koje su kroz prošlost bile pogođene katastrofama i koje ih danas doživljavaju. Jedan mještani sela Strašnik za Net.hr opisuje početak potresa:

„Iznenada su psi u dvorištu i životinje u šumi počele skvičati. Šuma je vrištala. Ja rekoh, bit će potres. I sekundu kasnije, stvarno potres.“¹³

Stvaranje i oblikovanje narativa o katastrofama uvjetuje načine tumačenja, odnošenja, djelovanja i razmišljanja o posljedicama i o samoj katastrofi ili riziku. Naše poimanje katastrofi i opasnosti, prirodnih nepogoda i rizika ovisno je o diskursima i diskurzivnim formacijama koje smo internalizirali.

Antropocena, prirodne katastrofe i opasnosti

Poplave, potresi, uragani, pijavice, uz klizišta, požare, izlivanje štetnih kemikalija u ekosustave te još mnogobrojne procese i događaje, čine realitet života na Zemlji. Kroz povijest određeni su se prirodni fenomeni oduvijek odvijali, komplicirajući i prilagođavajući organizme na morfološke i druge promjene koje su izazivali. Zadnjih stoljeća, osobito u ovom u kojem se trenutno nalazimo, mnogi procesi koji se prirodno događaju ili su njihove posljedice intenzivirane ljudskim djelovanjem sve su češće i razornije, neke su pojave kao što su ekološke katastrofe, uvjetovane isključivo ljudskim djelovanjem. Život na zemlji asamblaž je životnih oblika i organizama, koji djelujući uvijek, izravno ili neizravno, utječu na cijeli niz drugih organizama. Tako se niti djelovanje naše vrste ne može promatrati bez analize našeg utjecaja na svijet oko nas. Ekstinkcija jedne vrste organizma može prouzrokovati mnoštvo promjena u ekosistemu, onemogućavajući razvoj i egzistenciju drugih organizama. Premda su kroz povijest mnoge vrste istisnule i dovele druge vrste do ekstinkcije ili ruba nestanka, čovjek je, čini se, tu prednjačio. Antropogeni utjecaji na planet i zemlju, nemaju samo negativna obilježja, no ta negativna obilježja najčešće dolaze u prvi plan i ukazuju na prijeku potrebu promjene epistemoloških i ontoloških postavki ljudske vrste. Od kartezijanskog dualizma, evolucionističke teorije, supstancijalne ontologije, tehnologizacije i komodifikacije pa do nebrojenih drugih teorijskih i praktičnih ljudskih uvjerenja, omogućili su čovjeku poimanje svijeta kao prostora koji zahtjeva stalno upravljanje, korigiranje, preoblikovanje i podčinjavanje svijeta, čovjekovim potrebama i željama. Tu mi se nameću poimanja dvojice filozofa, prvenstveno Friedricha Nietzschea koji život tumači kao volju za moći, sveprožimajućom

¹³ Net.hr. Stanovnici sela koji žive u epicentru potresa. (URL: <https://net.hr/danas/hrvatska/stanovnici-sela-koji-zive-u-epicentru-potresa-suma-je-vristala-ja-rekoh-bit-ce-potres-i-sekundu-kasnije-3c04e20e-b1c6-11eb-b6f5-0242ac130011>) (posjećeno 28.9.2023.)

kategorijom života.¹⁴ Nietzsche ovdje uočava da svi organizmi imaju potrebu za što sigurnijom i zadovoljavajućom egzistencijom što uključuje podčinjavanje drugih organizama implicirajući mnogovrsne odnose moći koji oblikuju ovaj svijet. Drugo poimanje je ono Michela Foucaulta koji se bavio pitanjima upravljanja, biopolitike i odnosima moći i znanja. Oba filozofa upućuju na to da je svijet satkan od mnogovrsnih odnosa i relacija koje formiraju kako doživljavamo i iskustveno zahvaćamo život. Smatram da su upravo te relacije na razini života, osobito u slučaju *zoon politikona*¹⁵, relacije koje uvjetuju i formiraju kako je život življen, odnosno koliku moć imamo i na kojem dijelu društvene „piramide“ se nalazimo. Foucaultov koncept governmentalnosti odnosno upravljanja povezujem s Nietzscheovim poimanjem volje za moći, jer governmentalnost odnosno upravljalatstvo gledam kroz objektiv upravljanja populacijama, bilo ljudskim ili kojim drugim. Razvitak upravljanja populacijama potpomognut raznim tehnologijama i specijaliziranim institucijama čiji je zadatak prikupljanje i kategorizacija znanja o stanovništvu odnosno građanstvu. Sokefeld (2011) implicira da to znači kontroliranje populacija, primjerice kroz kontrolu kretanje ili građanskog otpora, a u svrhu održavanja sigurnosti. Stoga, governmentalnost nije promatrana kao opresijsko provođenje kontrole države već kao briga za sigurnost populacije. Tu sigurnost možemo uočiti u provođenju karantene u vrijeme pandemije ili u kontroli volontera koji su u prosincu 2020. i siječnju 2021. godine žurno pristizali u pomoć unesrećenima.

Suvremeno neoliberalno upravljalatstvo implicira devoluciju i decentralizaciju države te prebacivanje zadataka i odgovornosti nekada pripisanih državi, u ruke privatnih ili nevladinih organizacija. Jedan od sustava upravljanja jesu Googleove aplikacije koje detektiraju i šalju poruke upozorenja građanima ili druge aplikacije koje prate i ažuriraju prirodne opasnosti i njihovo potenciranje u katastrofe. Danima, mjesecima nakon potresa, mnogi stanovnici Banovine, putem svojih mobitela bili su obavještavani o naknadnim *aftershockovima* i potresima koji se događaju u svijetu. I ja sam imala te aplikacije, ali ne zadugo. Nakon otprilike mjesec dana shvatila sam da mi ne treba mobilni uređaj da me podsjeti na ono što svakodnevno osjetim (ili ponekad, na sreću, i ne). Kroz razgovor sam saznala da su mnogi prijatelji/ce i poznanici/ce napravili isto. Upravljalatstvo nas dovodi do pitanja upravljanja i rješavanja posljedica prirodnih katastrofa. Katastrofe često dovedu do proširenja državnog upravljanja na područja koja prije nisu zahtijevala

¹⁴ „znači: volja za moć, kao osnova kretanja svega budućeg, ne samo čovjeka, odatle sve što jeste u biću, jeste volja za moć.“ Friedrich Nietzsche, *Volja za moć i slučaj Wagner*,

¹⁵ Zoon politicon – Aristotelov pojam koji označava čovjeka kao biće označeno vlastitom društvenosti (URL: <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=67397>)

njihovo direktno upravljanje. Država se ne smatra odgovornom za sam razarajući događaj nego za adekvatno rješavanje njegovih posljedica (ibid.). U tom slučaju, dobar dio ispitanika ovog istraživanja i mapiranja potreba, smatraju da država nije reagirala pravovaljano i pravovremeno na mnoge probleme koji su se pojavili na javnoj pozornici nakon potresa. Pa tako 58 % sudionika online upitnika u sklopu (*Re*)*Build* projekta, izražava svoje nezadovoljstvo radom državnih tijela i u nešto manjoj mjeri, nezadovoljstvo radom jedinica lokalne samouprave nakon potresa u Sisačko – moslavačkoj županiji.¹⁶

Katastrofe jesu prirodni fenomeni, ali se uvijek odvijaju unutar društvene sfere koje je politička, samim time i katastrofe su inherentno politične (Sokefeld 2011:2). Riječ katastrofa ima korijen u grčkoj riječi *katastrophe*, što znači obrat, završetak, smrt, referirajući se na veliku nesreću, propast ili uništenje, dok je u hrvatskom jeziku objašnjena kao koban događaj ili slijed događaja s najtežim posljedicama prema shvaćanju govornika, iznenadna nesreća.¹⁷

Olson tvrdi da su katastrofe „konstituirane kao egzogeni šok na koji moderni politički sistemi moraju odgovoriti, pa ne bi trebalo biti iznenađujuće da doslovno u minutama nakon udara, katastrofe postaju politične. Politizacija događaja samo se povećava kako afektirana zajednica ili ponekad i cijelo društvo, prolazi faze od hitnosti, oporavka pa do rekonstrukcije“ (2008:155 prema Sokefeld 2011:3). Stoga katastrofe bivaju plodno tlo za istraživanje političkih reakcija, donošenja odluka, sposobnosti, odnosa moći i njihove aktualizacije u društvu pogođenom katastrofom. No kako bi se bolje razumjela povezanost katastrofa, politike i društva, prvenstveno se trebaju pojasniti pojmovi poput katastrofe, opasnosti, sporo odvijajućih opasnosti, rizika i otpornosti koji su inherentni za proučavanje prirodnih katastrofa. Prvo valja krenuti od značenja pojma prirodnih katastrofa. Mnogi autori tvrde da prirodne katastrofe kao takve, ne postoje. Postoje samo prirodni ciklični fenomeni koji se pojavljuju od početka historijskih ili geoloških vremena te opasnosti i katastrofe koje su društveno i kulturno uvjetovane (usp. Pawson 2011, Faas 2016). Ljudi i njihove konstrukcije često doživljavaju negativne posljedice vlastite nepripremljenosti i nemogućnosti predviđanja kada će se razorni prirodni procesi dogoditi i omesti funkcioniranje života. Katastrofe imaju dvojako značenje, ono prirodnog disruptivnog hibridnog fenomena i ono koje se odnosi na

¹⁶ *Mladi u SMŽ. Rezultati mapiranja potreba.* Udruga IKS, Listopad 2022. (URL: <https://udrugaiks.hr/wp-content/uploads/2022/11/rebuild-za-link.pdf>)

¹⁷ Hrvatska enciklopedija (URL: <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=30851>), Jezikoslovac (URL: <https://jezikoslovac.com/word/k1gc>) (posjećeno 3.9.2023.)

posljedice ljudskog djelovanja (Gonzales i Faas 2016:100). Anthony Oliver-Smith (usp.1999) piše da je pojam katastrofa veoma osporavan koncept, zamućenih granica koji obuhvaća familijarne sličnosti između prirodnih fizičkih i društvenih događaja i procesa. Za njega su katastrofe karakterizirane izvanjskim varijablama i internom kompleksnošću. Dominey-Howes (2018:7) donosi definicije katastrofe, opasnosti i ranjivosti preuzete od ureda Ujedinjenih naroda za smanjenje katastrofa i rizika (United Nations office for Disaster Risk Reduction – UNDRR). Katastrofe definira kao ozbiljne disrupcije funkcionalnosti zajednice ili društva na bilo kojoj razini, uzrokovane opasnim događajima koji su povezani s izlaganjem opasnosti, ranjivosti, kapacitiranosti, vodeći k ljudskim, materijalnim, ekonomskim i okolišnim gubitcima i otežavajućim posljedicama. Opasnosti definira kao procese, fenomene ili ljudske aktivnosti koje mogu uzrokovati smrt, ozljedu ili druge zdravstvene utjecaje, oštećenje imovine, socijalnu ili ekonomsku disrupciju ili okolišnu degradaciju. Otpornost je definirana kao sposobnost sistema, zajednice ili društva izloženog opasnostima da se kroz vrijeme uspješno suprotstavi, prilagodi, transformira i oporavi od posljedica opasnosti te da sačuva i obnovi esencijalne bazične strukture i funkcije, kroz upravljanja rizikom i rizičnim situacijama. Dok su sporo odvijajuće krize ili hitnosti situacije karakteristične po umanjivanoj smrtnosti, neprimjećenosti, uništavanju mogućnosti za drugačiji ishod, hitnim zahtjevima i tvrdnjama.

„Katastrofe mogu otkriti ono što je često skriveno“ (Gonzales i Faas 2016:101). Tako je potres 29. prosinca 2020.godine generirao i u javnu sferu katapultirao diskurs o siromašnim, sustavno zanemarivanim stanovnicima Banije, od kojih neki nemaju niti osnovne životne uvjete. Uvjete koji neki nisu imali niti prije potresa. Pa su tako kroz medijski prostor u prvim mjesecima nakon potresa, kolale slike starih baka i djedova koji žive u teško pristupačnim selima Banije bez struje ili vode u kući. Obitelji koji nemaju mogućnost povezivanja s internetom zbog slabog signala, pa su im djeca online nastavu išla slušati na obližnje brdo. Stanovnici koji ne mogu otići javnim prijevozom do obližnjih urbanih središta jer javnog prijevoza nema i mnoga druga svjedočanstva koja podsjećaju na to da ne živi cijeli svijet ili cijela država, županija ili grad isti moderan i komforan život. Može li se reći da su ti subjekti nastali posredstvom diskursa o potresu ili su postojali i prije tog diskursa, koji je prije potresa postojao samo na marginama javnosti, usputno i stidljivo? Vidljivost spomenutih stanovnika Banije i drugih koji nisu spomenuti, svakako se posredstvom diskursa o potresu intenzivirala i većim svijetlom obasjala reprezentaciju

stanovništva, no njihovo postojanje i reprezentacija sežu van samog diskursa o potresu, prethode mu, stvarajući tako diskurzivnu međupovezanost.

Bilo da su prividno nagle ili dramatične kao potresi ili vulkanske erupcije ili sporo odvijajuće kao suše ili rast razine mora, katastrofe oštećuju i rekonfiguriraju fizičke i materijalne živote, prisiljavajući nas da se suočimo s našim strahovima, uvjerenjima i iskustvima. Katastrofe su ovisne o kontekstu u kojemu se odvijaju, socijalnoj dinamici prije katastrofe, nadalje, oblikovane su povijesnim procesima svake zahvaćene lokacije, imaju multidimenzionalne i višesmjernе uzroke i posljedice (usp. *ibid.*:102). Prirodne katastrofe su ono što povezuje sile prirode i ljudski agens, nisu samo prirodne, nastaju kao rezultat društvenog, političkog i ekonomskog miljea (Dorondel 2016:12). Već osamdesetih godina prošlog stoljeća, znanstvena zajednica počinje upozoravati na štetan antropogeni utjecaj na planetu i klimu. Danas taj diskurs prevladava u znanstvenoj zajednici šireći krakove na gotovo sve strukture društva. Sporo odvijajuće se katastrofe već dugo odvijaju, perpetuiraju i manifestiraju. Svakim se danom na nekom dijelu zemaljske kugle, događa sve više katastrofa i sve su češće prirodne nepogode. Istraživanje opasnosti i katastrofa obuhvaća istraživanje klimatskih promjena, a klimatske su promjene viđene kao antropogeni utjecaj čovjekova djelovanja na klimu. Zadnjih par godina možemo svjedočiti intenzivnim klimatskim i ekološkim promjenama, kako na lokalnoj razini tako i na globalnoj. Potresi, uragani, toplotni valovi, suše, poplave, šumski požari, tornada, vulkanske erupcije...Promatrajući globalno, toliko se prirodnih opasnosti i malo manje prirodnih katastrofa, dogodilo u samo posljednje tri godine da bi njihovo nabranje zauzelo mnogo redaka ovog rada. To svakako ne znači da utjecaj i posljedice svih proteklih i aktualnih događaja povezanih s prirodnim opasnostima i katastrofama nije relevantan i od velike važnosti za razumijevanje i bolju prilagodbu takvim događajima u budućnosti, već jednostavno zbog manjka prostora zadržavam se na onima u „blizini“ terena. U zadnje tri godine na području Hrvatske više se puta dogodilo snažno nevrijeme praćeno pijavicom i tućom oštećujući materijalne fizičke objekte, poljoprivredne kulture i drveće. Godina 2023. obilježena je jakim nevremenima i olujnim udarima koji su ostavili bitne materijalne posljedice. Ljeto 2022. godine u Europi bilo jedno od najsušnijih razdoblja ikad zabilježenih. Rijeke su presušivale, opskrba i isporučivanje vode na nekim dijelovima bilo je obustavljeno. Istarska je županija gotovo dva mjeseca imala restrikciju upotrebe vode. Svibanj 2023. godine je pak bio iznimno kišovit što je dovelo do rasta vodostaja i plavljena naselja i poljoprivrednih površina. Sisačko-moslavačka županija ponovno se susrela s problemima nepripremljenosti prirodnim

nepogodama i pojavama, koje su, jasno, pojačane ljudskim djelovanjem. Premda se u medijskom prostoru dosta govorilo o poplavama, malo se govorilo o uzrocima. Deforestacija, krčenje šuma i uništavanje prirodnih pritoka i tokova voda tekućica, klimatske promjene u vidu izmjene sušnih perioda i perioda s nadprosječnim količinama padalina, samo su neki od potencijalnih uzroka. Moja majka se osvrnula na protekli svibanj:

„...ovakav svibanj nije bio od kad sam ja živa...nikada ovoliko kiše nije padalo u ovo vrijeme godine. Kao da je jesen! I onda ćemo ući u ljeto. Sve se poremetilo, gotovo da više i nema godišnjih doba...“ U tom periodu za vrijeme vožnje vlakom, žena koja je sjedila ispred mene s kolegicom je komentirala: „...ovo je sve gore i gore! Nasipi popuštaju...što ih nisu popravili kako treba nakon potresa?!“

Stanovništvo koje živi na područjima sklonim poplavama, a dobar dio stanovništva Sisačko-moslavačke županije živi u neposrednoj blizini rijeka ili poplavnih područja, kroz zadnje tri godine susrelo se s objektima oštećenim ne samo od potresa nego i od naviranja vode.

O uzrocima potresa u medijskom prostoru dosta se pričalo, pa su tako u prvim tjednima nakon potresa počele kružiti razne teorije koje su imale agendu objašnjenje prirodnog fenomena. Tako se pojavljuje teorija uzročnosti potresa koja leži u hidrauličkom frakturiranju kojim se koriste industrije fosilnog goriva, koja nije zadobila previše medijskog prostora. Ministarstvo gospodarstva, naftne kompanije, Agencija za ugljikovodike, Euromediterranski seizmološki centar (EMSC) i Geofizičkog odsjeka Prirodoslovno-matematičkog fakulteta odbacili su pretpostavke da za petrinjski potres mogu biti krive aktivnosti poput tzv. frakiranja jer se područje nalazi na seizmološki aktivnom tlu gdje su se takva gibanja već događala u nekim prošlim vremenima.¹⁸ Jednom prilikom razgovarala sam o potresu s prijateljicom i njezinim dečkom u Zadru 2022. godine. Upitali su me što mislim o frakiranju tj. frakturiranju i o tome da je to potencijalni uzrok potresa. Ne mogu se sjetiti svoje naracije u potpunosti, ali se životopisno sjećam osjećaja. Toplina i ubrzano lupanje srca, glas koji drhti, uznemirenost i nervoza. Završila sam rečenicom: „... bilo tko, tko je osjetio, čuo i izravno doživio taj zvuk iz dubine zemlje i podrhtavanje tla, zna da jedno malo premda sebično i egoistično biće koje se samoinicijativno postavilo na vrh svijeta i života, ne može izazvati takvu reakciju prirodnog sistema!“

¹⁸ Faktograf.hr. Naftna industrija doista izaziva potrese, ali ne u Hrvatskoj. Ana Benačić. (URL: <https://faktograf.hr/2021/02/10/potres-frakiranje-naftna-industrija-petrinja/>) (posjećeno 28.9.2023.)

Moja ljutnja je samoevidentna, nisam željela dopustiti misli, da je čovjek izravno uključen u potres koji sam doživjela, da nastani moj um. Međutim, tada sam već znala da je ljudsko djelovanje uvelike zaslužno za gabarite katastrofe koju sam iskusila, kao i mnogih drugih koje se događaju diljem svijeta, ali pomisao da je ljudska glad za kapitalom direktno uzrokovala potres u meni je izazivala bijes.

Ranjivost, otpornost, neizvjesnost i nesigurnost

Istraživači opasnosti i katastrofa u svojim se istraživanjima često bave problematikom ranjivosti, uključujući pojmove poput otpornosti i rizika. Mnogi su istraživači zaključili da je ranjivost primarno rezultat ljudskog faktora, kao što je i rizik od katastrofe izravno povezan s ljudskim agensima. Društva i zajednice diljem svijeta razvile su svoje programe smanjenja štete od katastrofe. Međunarodne zajednice, tijela i organizacije provode, istražuju i donose programe smanjenja štete razornih događaja i katastrofa.

Ranjivost je osobina individua ili društvenih skupina u kontekstu specifičnih okolnosti. Katastrofe asocirane s naturalnim opasnostima bivaju produkt raznovrsnih faktora, između kojih su društvena i ekonomska ranjivost ključne. Istraživački fokus usmjeren je na identificiranje, opisivanje i analizu ranjivosti (García-Acosta 2009:117). Garcia-Acosta spominje novije koncepcije ranjivosti koje se ogledaju kao diferencijalna ranjivost, akumulirana i globalna ranjivost. Ekološki rizici i rizici katastrofe generirani su unutar razvojnih i okolišno upravljačkih procesa određene zajednice ili kulture (ibid.:240). Ranjivost se nekada u znanstvenim krugovima koji se bave katastrofama, povezivala s globalnim jugom, siromaštvom i marginaliziranim zajednicama, no suvremena istraživanja pokazuju da se ranjivost izmiče iz geografskih granica i simboličkih prostora siromaštva, perverzno se šireći u svim geografskim i društvenim pravcima. Raznolikost rizika i rizičnih područja, počiva na interakciji između lokalnih i globalnih procesa i načina kako se s njima svakodnevno susrećemo. Ranjivost je stoga, promatrana kao točnija mjera izloženosti riziku od katastrofa nego li siromaštvo. Hilhorst i Bankoff (2004:2) zaključuju da nisu svi koji žive u siromaštvu ranjivi i skloni katastrofama, niti su svi siromašni izloženi u istoj mjeri, a i nesiromašni ljudi su također ranjivi. Dominey-Howes (2018:8) ranjivost definira kao posljedicu nejednakog i nedovoljnog pristupa i upravljanja resursima ili kapitalom, viđenu kao kontekstualizirani i politizirani društveni uvjeti, oblikovani siromaštvom, nejednakošću, nejednakim trgovinskim

uvjetima, načinima proizvodnje, upravljanja, relacijama moći i marginalizacijom, koje se pojavljuju kroz različite vremenske i prostorne kontinuitete. Spomenuti autori i drugi (Oliver-Smith i Hoffman 1999, Dorondel 2016, Chua i Fair 2019...) napominju kako je rizik od katastrofa socijalno konstruiran. Odnosi se na forme unutar kojih društvo stvara ranjive kontekste koji su zbog neprilagođenosti i neadaptabilnosti okolišu, rizični i opasni. Svaki neodrživ i neprilagodljiv oblik socijalne konstrukcije, u tom slučaju, predstavlja rizik. Nejednaka distribucija bogatstva, resursa i uvjeta odnosno prilika za život generira rizik koji se može pojačati u kontekstima prirodnih opasnosti i tako lako kliznuti u kontekst katastrofe. Utjecaj budućih katastrofa i opasnosti u antropoceni uvelike je ovisan i ne može se sagledati u potpunosti bez adresiranja ključnih razloga ranjivosti. Socio-politički faktori ranjivosti i podložnosti opasnostima utemeljeni su u multidimenzionalnim interakcijama između biofizičkih, socio-političkih, ekonomskih, institucionalnih i tehnoloških uvjeta društva (Dominey-Howes 2018:9). Anthony Oliver-Smith (1996) zalaže se za korištenje historijske perspektive jer je bitna za razumijevanje konteksta i korijena katastrofalnih posljedica prirodnih opasnosti te naglašava da manjak razumijevanja katastrofi i socijalne uzročnosti ranjivosti odnosno otpornosti uzrokuje društvenu neprilagođenost okolišu koji je stalno procesualan i promjenjiv. Ranjivost se identificira kao ključ za razumijevanje rizika, koji se otpušta s tehnokratskog lanca i stavova koji su karakterizirali odnose između ljudskih društava i okoliša kroz posljednja stoljeća, a direktno ih se može povezati s zapadnim kulturnim normama. Socijalni procesi (primjerice imperijalizam, kolonijalizam, kapitalizam) generiraju nejednaku izloženost riziku, čineći da su neki ljudi podložniji negativnim posljedicama prirodnih opasnosti i katastrofama. Te nejednakosti najčešće funkcioniraju kao odnosi moći prisutni u svakom društvu i zajednici. Ono što daje dublju kritičnost istraživanju katastrofa jest razumijevanje prirode katastrofa te istraživanje i shvaćanje ljudskih sistema i struktura, koje pozicioniraju određene ljude u nepovoljne i rizične relacije između njih i okoliša. Ako je ranjivost definirana kao okolnost ili kontekst određene grupe koja se našla u situaciji ranjivosti suočavajući se s određenom opasnosti, pod utjecajem socijalno konstruiranog rizika, otpornost ili rezistentnost s druge strane, označava sposobnost koju je razvila određena grupa ili zajednica u svrhu rezistencije, adaptabilnosti i ako je moguće, poboljšanja uvjeta ili konteksta života u vrijeme kada se opasnost aktualizira. Zajednice manifestiraju otpornost kroz zajedničku, kolektivnu memoriju katastrofe, kulturni kapital, performanse, komunikaciju i kooperaciju, kroz upravljanje utemeljeno na identitetu i solidarnosti (usp. Garcia-Acosta 2019). O otpornosti i rezistentnosti stanovništva

koje je iskusilo potres 2020.godine, više ću mjesta posvetiti u završnom poglavlju rada, a za sada ću izdvojiti neke od potencijalnih razloga i uvjeta ranjivosti dijela stradale populacije.

Banija je kroz povijest, i osobito kroz zadnjih trideset godina, doživjela mnogobrojne promjene koje su se odrazile na strukturu stanovništva, napuštanje sela, slabu infrastrukturu, nezaposlenost, migracije i mnoge druge već spomenute procese. Prostor Banije je prostor poraća i turbulentne, nesigurne i nepredvidljive svakodnevnice (usp. Jambrešić Kirin 2022:10). Nesigurnost sa socio-ekonomske sfere prelazi na svakidašnju nesigurnost, kada se brinemo¹⁹ i osjećamo nesigurno ne samo po pitanju ekonomske i socijalne sigurnosti, već i po pitanju sigurnosti objekata u kojima živimo. Potres je podsjetio na krhkost naše civilizacije i lomljivost onoga što smatramo tehnološkim napretkom i idejom dobrog i sigurnog života. Kuće, zgrade, škole, zdravstvene ustanove, staje i plejada ostalih građevinskih objekata pokazala se kao nesigurna i nesposobna izdržati zub vremena i jak potres praćen tisućama malih potresa. Mnoge zgrade javne infrastrukture i objekti koji su činili/čine stare jezgre gradova kao što su Sisak te osobito Petrinja i Glina neumoljivo su još i prije potresa podsjećali da postratna društvena memorija (usp. Gracia-Acosta 2019) živi ne samo u diskursima i mislima ljudi, nego i u građevinama i arhitektonskim zdanjima grada i naselja. Ožiljci od gelera na fasadama zgrada, poluruševni i ruševni objekti kao dio urbanog plana grada, bili su svakodnevni prizori puno prije potresa. Potres sigurnost dovodi na novu razinu, karakterističnu po nagloj i dramatičnoj promjeni koja boja i utječe na svaki pojedini život i život u cjelini, na mnogostruke i nepredvidljive načine. U prvim mjesecima nakon potresa kretanje gradovima bilo je ograničeno na način da su nesigurni i devastirani objekti bili ograđeni policijskim trakama ili ogradama, potpomognuti skelama i drvenim gredama. Kretanje ispod ili pored određenih zgrada izgledao je kao rizičan poduhvat, no s vremenom sve je postalo uobičajeno. Terasa kafića, naslonjenog tik uz zgradu visoku desetak metara koja nema zabatni zid, vikendom je bila puna gostiju kao da se potencijalna opasnost ne nalazi tu, ako samo upremo naš pogled prema gore. Obnova premda je donijela mnoštvo gradilišta i projekata u Županiju, nije ugasila osjećaj nesigurnosti u zajednici. Moji sugovornik D.Š. (28), i sugovornice B.Š. (49), M.D. (42), ostali su bez svojih domova u potresu, a do danas nemaju informacije o tome kada će se i hoće li se rušiti ruine onoga što su nekada nazivali domom ili budućim domom. Naime, zgrada u kojoj se nalazi ruševni stan D.Š., u kojem je živio s majkom i bakom, je kulturna baština grada

¹⁹ Filozof Martin Heidegger brigu navodi kao karakteristiku čovjekova bivanja u svijetu. Kao karakteristiku bivanja bitka-u-svijetu.

Siska. Objekt ne pripada u zgradu ustanove u kulturi niti pod sakralni objekt i sam tijekom obnove je i dalje nepoznat. Tako je i s mnogim drugim objektima na potresom pogođenom području. Određene zgrade i kuće u Glini, Petrinji i okolnim mjestima stajali su kao svjedoci poratnih društvenih procesa koji su u temelju samog društvenog i okolišnog upravljanja. Zanemarenost stanovništva Banije ima svoju povijesnu utemeljenost i aktivnu perpetuaciju u sadašnjost i budućnost, koja se iščitava, između ostalog, i na ruševinama i davno napuštenim objektima koji reprezentiraju neka prošla gora, ali i bolja vremena. Unatoč diskursu o prosperitetu urbanih središta prostora Sisačko-moslavačke županije i okolnih područja u vrijeme Jugoslavije, sela i zaseoci Banije, ali i ostalih mjesta poraća, još do osamdesetih godina prošlog stoljeća nisu imali struju ili vodu u kućama. Tako da zaključujem da je svaka reprezentacija određene pojave, događaja ili iskustva života oblikovana diskursima koji struje kroz društvene strukture formirajući subjektne pozicije i životne stvarnosti (usp. Rose 2016). Neizvjesnost je postala jedna od glavnih obilježja života na ovim prostorima. Nekima je neizvjesno kada će im se kuće rušiti, drugima kada će započeti gradnja ili kada će dobiti zamjensku nekretninu, jednima je neizvjesno hoće li moći naći posao i uspjeti ga zadržati, drugima je neizvjesno hoće li im se djeca i unuci uopće više vraćati na ove prostore i ima li smisla uopće obnavljati i ulagati trud u nešto što, čini se, polako nestaje i postaje okamina u vremenu koje ne čeka nikoga. Osobno, kada promišljam o svom budućem životu (u Sisku), ništa mi se ne čini sigurno i kao da mogu računati na to. Niti ova velika kuća u kojoj živim cijeli život se ne čini sigurnom, premda je izdržala potrese s oštećenjima, gotovo nikakvim u usporedbi s kućama koje sada stoje u dijelovima, samo podsjećajući na ono što su nekada bili, domovi... Potres je, između ostalog, bio lekcija o prolaznosti, ranjivosti i brzini promjene života, koju ne slutimo ranije, a dogodi se toliko rapidno iz korijena mijenjajući temeljne postavke umova, srca i budućih planova. Ljudi s kojima sam razgovarala, često bi mi na pitanja o tome kako se osjećaju, odgovarali da se osjećaju nesigurno, osobito po pitanju neke materijalne sigurnosti. Mnogi se ne osjećaju sigurno u objektima u kojima žive. M.B. (23) jedan je od mnogih ljudi s ovog područja, koji se nakon potresa nije osjećao sigurno u svom domu. Premda je zgrada imala žutu naljepnicu, stan je imao oštećenja, a svako novo podrhtavanje izazivalo je izniman strah. Par mjeseci, uz još jednog prijatelja, živio je u klubu Skwhat jer je Skwhat za razliku od doma, barem prividno bio sigurno mjesto u kojem bi se zvukovi i vibracije brže razbijali, a kako kaže, udruge i NGO-i su mu omogućili, osim utočišta, animaciju i osjećaj društvene korisnosti

koja je bila jedini lijek za bespomoćnost i žalovanje.²⁰ Mnogi građani koji su sigurnost potražili izvan svojih obiteljskih domova, u njih se nikada nisu ni vratili, a ako bi se i vratili svakodnevne brige i strahovi, zadobili bi koju stepenicu više sa svakim novim Richterima.

Jedna od životnih stvarnosti koja se očitovala nakon potresa posredstvom medijske usmjerenosti na tu temu, jest egzistencijalna nesigurnost odnosno prekarnost velikog broja stanovnika Banije. Kako je ranije ustanovljeno, katastrofe su društveno uvjetovane, njihovi razmjeri i pogubnost uvelike ovise o društvenoj adaptaciji na okoliš u kojem žive i kojega su dio. Područje Banije i šire područje Sisačko-moslavačke županije je seizmološki aktivno područje sklono poplavama i drugim oblicima prirodnih opasnosti. Tradicijska arhitektura je uglavnom koristila drvo, kamen, zemlju i druge prirodne materijale kao građevinski materijal, za koji je ustanovljeno da lakše upija potresne valove dok se beton i cigla, u većini slučajeva, nisu pokazali kao dostatni.²¹ Upravo taj beton i cigla, uz neke druge materijale koji su imali tendenciju nestajati, pokazali su se kao nedostatnim da izdrže potres. Diskursi poslijeratne obnove zadobili su svijetlo medijskog dana nakon dugog skrivanja u podrumu društvene prešutne stvarnosti. Statičari, geodeti, građevinski i drugi stručnjaci po izlasku na razrušeni teren Banije ustanovili su da se iznenađujući broj ljudskih domova urušio zbog, u najmanju ruku, neprofesionalne i stihijske gradnje, popraćene političkim malverzacijama, zatvaranjima i otvaranjima poduzeća i firmi u poslije ratnoj obnovi.²² Diskursi o nemaru, malverzacijama te korupciji političkih tijela i privatnih poduzeća, preplavljivale su medije i televizijska izvještavanja, ali su isto tako oblikovali i reprezentirali kako subjekti javnosti djeluju i reagiraju. Politička atmosfera europskih zemalja zadnjih godina odiše nepovjerenjem građana prema političkim strankama i državnim institucijama (usp. Breeze 2019). Globalni diskurs krize cirkulira kroz društvene strukture na nadnacionalnoj razini, stimulirajući i osnažujući regionalne i lokalne krize. Nesigurnost i nepovjerenje u politička tijela države, institucije, javne i civilne ustanove potaknuto njihovom korupcijom, nekompetentnošću i populizmom, izrazito je naglašavana i stalno perpetualizirana u javnosti, manje u medijskom prostoru (ibid.:25). Nesigurnost koja se ogleda u skoro svakom aspektu života, postala je pojačana stalno cirkulirajućim diskursima krize i neodrživog sistema, a nacionalne i lokalne političke figure nisu

²⁰ Intervju je proveden u sklopu (Re)Build projekta, 26.3.2022. godine u Sisku.

²¹ Portal Novosti.hr, Marko Sančanin, 18.01.2021. (URL: <https://www.portalnovosti.com/sjedi-drvo-na-drvo>) (pristupljeno: 27.9.2023.)

²² Dnevnik.hr, Mateo Barišić, 14.01.2021. (URL: <https://dnevnik.hr/vijesti/hrvatska/potres-na-banovini-otkro-nemar-i-pohlepu-poslijeratne-obnove---635939.html>)

baš najsposobnije kada je u pitanju uvjerenje građana u barem koliko toliko sigurnu budućnost. Smatram da ono što građanima ulijeva dodatnu nesigurnost jesu postupci političkog vodstva države i njezinih institucija u razdoblju nakon rata, za vrijeme obnove i osobito u suvremenom kontekstu gdje se zadaće inače viđene kao državne, prebacuju na pojedince i blagostanje nacije te postaju individualizirajući problem, a ne problem cjeline.

PREKARIJAT

...Čagljevi zavijaju kao i prošle godine
Noć je. Čuje se urlik i još jednom sjetim se...
Turbulencije, trešnja, udarci cigle o beton
i huk iz dubine drevne majke.
Vrisak i adrenalin. Stah i suze.
Tri su kuće ispred mene prazne,
Dimnjaka nema, nema topline.

Mjesečina obasjava najlon koji sada prekriva
Rupu, koja je još nedavno bila dimnjak.
Napuštena susjedova kuća, koja je još prije
Mjesec dana prštala životom.
Plač bebe, smijeh malenog Muhameda sada
Odzvanja tko zna gdje... (28. siječnja 2021.)

U današnjem svijetu okoliš, rad i život uopće se manifestiraju kao nesigurni i neizvjesni (Kasmir 2018:2). Nepredvidljivost postaje odrednica budućnosti. No, nameće se pitanje je li ikada egzistencija na ovome svijetu bila predvidljiva, sigurna i lagodna? Za većinu organizama koji nastanjuju ovaj svijet, odgovor sigurno nije afirmativan. Mnogi su filozofi i drugi mislioci teoretizirali i pisali o nesigurnom svijetu u kojem samo bivanje, egzistiranje nosi karakteristike nesigurnosti, neizvjesnosti, stalne borbe za opstanak. Borbu u ovom smislu, smatram kao težnju za aktualizaciju i postizanje održivosti u okviru društva i okoline. Koncept prekarnosti pojavljuje se u globalnom diskursu već nekoliko desetljeća, a posebnu pozornost dobiva nakon svjetske krize

2008. godine. Prekarnost je najčešće poimana kao sinonim za nesigurnost, sociološka kategorija i koncept društvene teorije u društveno humanističkim i drugim znanostima. Prekarnost se u početku odnosila na radnu snagu i uvjete rada koji su nesigurni i teški, obilježeni različitim oblicima radnog ugovora koji ne pruža dugoročno zaposlenje i izvor materijalne sigurnosti (Božić- Vrbančić 2023, Graham i Papadopoulos 2021:3). S vremenom, pojam proširuje svoje značenje pod utjecajem različitih društvenih pokreta, neoliberalnog kapitalizma i stalno mijenjajućeg globalnog tržišta rada te procesa, koji su izmijenili poimanje vrijednosti, posla, sigurnosti, okoliša i drugih bitnih životnih koncepata. Prekarnost postaje društvena kategorija, a prekarijat ljudi na koje se ta kategorija odnosi. Prekarni život organiziran je kroz eksploitativne, ekstraktne i neprekidne dimenzije posla i rada. Produktivnost postaje vrijednost, vrlina i mjerilo uspješnosti, adaptivnosti i svrhe, ne samo ljudi, već cjelokupnog ekosistema. Sve što se može na bilo koji način iskoristiti, može postati evaluirano i podložno mjerenju, upravljanju i plasiranju na tržište. Jednostavno rečeno, svijet postaje komodificiran. Produkcija vrijednosti postaje utjelovljena (Graham i Papadopoulos 2021:5). Utjelovljuje se u ljudskom i društvenom kapitalu. Ako zajednica dovoljno stvara, može se reći da je zajednica uspješna. Lorey (2015 prema Đurin 2017) prekarnost promatra kao modus upravljanja populacijama, koji se manifestira kroz mjerenja, kvantifikaciju, politizaciju i kategorizaciju radne snage, materijalnog svijeta i populacije uopće. Prekarnost je kreirana kroz mnogostruke mikrofizike moći i normalizirane diskurse o tome tko je i zašto je netko prekaran odnosno nesiguran. Znanja o svijetu i sebi samima, koje smo usvojili tijekom života stvaraju načine kako pojmimo vlastitu ranjivost i potencijalnu neizvjesnost našeg bića. Judith Butler (usp. 2004) prekarnost tumači kao organsku ranjivost i otvorenost u i prema svijetu koji dijelimo s drugima. Prekarnost kao egzistencijalna ranjivost se stoga može promatrati kao ontološka perspektiva. Butler nije jedina koja prekarnost povezuje s generalnim stanjem bića u svijetu, koje je karakterizirano ranjivošću i nesigurnošću. Kasmir (2018) i Lorey (2015 prema Đurin 2017) također prekarnosti daju ontološku dimenziju koja je zajednička svim bićima te podložna historijskim i geografskim okolnostima. U tom slučaju, ontološki aspekt prekarnosti Banije je evidentan bilo kome tko je u zadnje tri godine barem usputno bio afektiran medijskim reprezentacijama koje su napokon osvijetlile svakodnevnu prekarnost velikog dijela stanovništva najveće hrvatske županije. Zadnjih tridesetak godina ovaj prostor, urbana središta u manjoj mjeri, doživljavao je intenzivne momente socijalne i kulturne zapuštenosti, fizičke i društvene marginaliziranosti, ekonomske, gospodarske i političke destrukturalizacije. Pojam prekarnosti,

premda vjerojatno nepoznat i neinteresantan većini stanovništva, mogao je biti opis Banije puno prije potresa. Stara cesta koja ovaj dio središnje Hrvatske vodi do mora, prolazi kroz Banovinu. Sjećam se odlazaka na more u djetinjstvu i sjećam se da sela Banije nisu izgledala bolje niti što se tiče infrastrukture niti kuća, doduše nije ih toliko bilo razrušeno. Tada se moglo vidjeti više ljudi u dvorištima i svijetla na ognjištima, više je domaćih životinja virilo iza kakvih ograda ili ponosno krasilo brdovite livade između šume. Svaki put kada bi putovala kroz Baniju, zadivljeno bi gledala krajolik dok bi se u meni miješali osjećaji tuge i ljutnje jer prekrasan kraj koji može toliko pružiti, svakim mojim putovanjem biva sve prazniji i zapušteniji. Kao da bi svaki put kada bi prolazila, uočila još poneku kuću na kojoj piše da se prodaje ili je bilo evidentno da je prazna. Otkako je bio potres, prolazila sam par puta starom cestom, ali i cestama Banije koje ne vode na more. Prolazeći kraj trošnih kuća, ponekog kontejnera i drvenih staja, misli su postajale oluje, željne sunčevog svijetla i nade, ne samo za nesigurnost u mojoj glavi nego i za nesigurnost koja me okruživala.

Zapuštenost Banije je, osim društvene prešutnosti, implicirala i legitimizirane odnose dominacije. Dominacije koja je viđena kao normalizacija. Normalizacija koja se identificirala kao prekarnost. Dugo vremena nisu postavljana pitanja zašto i pod kojim utjecajima Banija živi kako živi. Ne samo Banija, naravno, od samog juga pa do sjevera, od zapada do istoka, svaki dio ove imaginarne tvorevine, sustavno je zanemario svaki dio zemlje koji je bio iznimna ratna zona u vrijeme Domovinskog rata. No onda, bum! Cijela Hrvatska i okolni svijet, zna kakvim životom žive ljudi na Baniji. Znalo se i prije, ali narativi o zapuštenoj Baniji nisu imali mjesta u javnom diskursu koji je već obilovao mnogim socioekonomskim i političkim problemima. Lorey (2015 prema Đurin 2017) normalizirane odnose dominacije u prekarnosti opisuje kao micanje opasnih odnosno zlih, ili tako percipiranih pojavnosti unutar dominantnih diskursa na margine društva. Individue se kategoriziraju ovisno o tome mogu li se integrirati u postojeći sistem, skup vrijednosti i norme ponašanja ili ih se treba u potpunosti isključiti. Na svijetlu etnonacionalističkih retorika poslijeratne Hrvatske, svi prostori poraća i njihovi stanovnici, postaju marginalizirane figure na simboličkim granicama društva (usp. Jambrešić-Kirin 2022). Postaju subjekti uronjeni u diskurs prekarnosti i nerazvijenosti. Moderna je nacija usvojila nove oblike nejednakosti i ranjivosti, normalizirala ih i podredila upravljanju lokalnih samouprava. Novi oblici ranjivosti i prekarnosti javljaju se pojavom korona pandemije, koja sa sobom donosi i revitalizira mnoge transnacionalne krize. Ekološka, kriza zdravstva, kriza energenata, kriza mentalnog zdravlja... Mogućnosti se stvaraju i multipliciraju, osnažujući diskurse koji stvaraju usamljenije, anksiozne, preplašene i

nesigurne subjekte (usp. Graham i Papadopoulos 2021, Butler 2004, Kasmir 2018, Vrbančić-Božić 2023).

U razgovoru sa svojim kazivačima, doznala sam da se ne osjećaju sigurno što se tiče generalne budućnosti i života, što je dodatno intenzivirao potres, ali nije on glavni uzročnik zabrinutosti i nesigurnosti. M.D. (42) na pitanje o tome kako se osjeća u suvremenom svijetu, odgovara: „...Nikad se ne osjećam sigurno što se tiče tih nekih globalnih zbivanja, niti iskreno, imam neki osjećaj da će biti puno bolje...“ Drugi sugovornik D.Š. (28) mi govori: „...Mislim da se danas nitko ne osjeća sigurno.“

Procjena humanitarnih potreba 2023.godine, navodi da je od prosinca 2020. do siječnja 2023. provedeno preko 25 tisuća usluga psihosocijalne pomoći stanovništvu pogođenom potresu. Za vrijeme provođenja anketa u svrhu procjene, ove godine je manje stanovnika kontejnerskih naselja bilo raspoloženo za razgovor s volonterima, a pokazivali su znakove otuđenosti i negostoprimstva. Nakon tri zime u kontejneru i zajedničkih kupaona, vrata susjednog kontejnera koja su udaljena, oko dva metra, ne krivim ih za neraspoloženost i nevoljkost za razgovorom. Prekarnost odnosno ranjivost velikog dijela stanovništva Sisačko – moslavačke županije, isto se tako očituje u porastu nasilja, problemima mentalnog zdravlja, prekomjerne konzumacije alkohola i drugih psihoaktivnih supstanci. Nesigurnost života na potresom pogođenom području ogleda se i u drugim problemima i zaprekama koje onemogućuju zadovoljavajuće uvjete života. Neki od problema koje stanovništvo obuhvaćeno PHP 2023.g. navodi jesu: smanjena prometna povezanost, dostupnost zdravstvenih usluga, zanemarenost potreba ranjivih skupina, neprilagođenost prostora osobama s invaliditetom, nedovoljna informiranost, kronične i druge bolesti, nedostupnost opreme i obrazovnih kapaciteta, nezaposlenost, gubitak tržišta i gospodarstva. Sve ove potrebe na koje se treba odgovoriti zapravo su politizirani društveni problemi. Svaki od spomenutih problema direktno je vezan uz situaciju i stanje političke infrastrukture. Niti jedan od spomenutih problema, stanovništvo ne može riješiti samo bez pomoći i angažmana tijela lokalne i nacionalne vlasti te svih umiješanih aktera. Diskurzivna konstruiranost ranjivosti i prekarnosti očituje se u medijskoj retorici o stanovništvu Banije. U prvim mjesecima nakon potresa, stanovništvo je reprezentirano kao siromašno, zapušteno, uglavnom staro. Naknadno počinje diskurs junaka i hrabrih nepokolebljivih ljudi koji usprkos mnogostrukim nesrećama, postaju oličenje otpora. Obje reprezentacije vidim kao one koje zahvaćaju dio društveno-kulturne stvarnosti.

Ako na potresom pogođeno područje primijenimo trodimenzionalnu teoriju prekarnosti Isabell Lorey (Đurin 2017:298), vidjet ćemo da putem određenih diskursa, Banija, Glina, Sisak, Petrinja obiluju prekarnim načinima života i bivanja. Socio-ontološka dimenzija odnosno egzistencijalna prekarnost utemeljena je u nepovoljnim relacijskim odnosima između stanovništva, okoliša i ljudi. Povijesne okolnosti ratne zbilje i drugih događaja, zajedno s seizmološki aktivnim tlom, prekrasnom, ali surovom prirodom sklonom opasnostima, nisu pogodovale egzistencijalnoj sigurnosti. Socijalna sigurnost odnosno strukturalna kako ju Lorey naziva, nastaje zbog različitih odnosa moći i dominacije koji se stvaraju na osnovi roda, klase, rase, etniciteta, seksualnosti, nacionalnosti i drugih odrednica. Odnosi dominacije na prostoru Sisačko – moslavačke županije i Banije, vrlo se jasno očituju na primjeru političkih prepucavanja, društvenih stereotipa i predrasuda, normaliziranog nasilja (osobito prema ženama) i diskriminacije ili zanemarivanja potreba ranjivih, marginaliziranih i/li etničkih skupina. Socijalna prekarnost može biti prakticirana kroz identitetske odrednice koje pripisujemo drugima i sebi. Treća dimenzija Loreyove ontološke utemeljenosti prekarnosti odnosi se na governmentalnu prekarnost koja funkcionira kao biopolitička subjektivizacija odnosno gdje subjekti postaju podređeni ne samo relacijama moći i upravljanju nego i samoregulaciji, koja uvjetuje njihovo mišljenje i djelovanje. Osim spomenutih vrsta prekarnosti, spomenula bi i ekološku prekarnost ili kako je Aguiari i Guardigli (2023) nazivaju ekoprekarnost. Ekološka prekarnost ili ekoprekarnost označava koncept koji predstavlja egzistencijalnu fragilnost ljudi i više-od-ljudi u vrijeme ekološke krize. Ekoprekarnost obuhvaća nesigurne radne uvjete, ekološke krize i egzistencijalnu nesigurnost živog svijeta u antropoceni. Ekološka nesigurnost pojačala je osjećaj neodrživosti, a ekološka prekarnost pokušava smanjiti jaz između kapitala, rada i okoliša tj. prirode. Smanjenje ekološke prekarnosti, može dovesti i do smanjenja radne prekarnosti i vice versa (ibid.:6). Degradacija prirodnog krajolika kao posljedicu ima prekarne oblike rada i života. Smatram da se prekarnost kao karakteristika života u neoliberalnom kapitalizmu, označenom mnoštvom društvenih i kulturnih procesa, stalno aktualizira i primjenjuje na sve širu populaciju ljudskih zajednica. Nesigurnost života kao ontološka kategorija integrirana je u gotovo sve društvene pozicije pojedinaca.

Prekarnost u kontekstu ovog rada povezujem sa životom na prostoru pogođenom potresom, a koji je bitno obilježen historijskim i suvremenim tokovima, procesima, pojavama te kruženjem ideja, vrijednosti, norma i društvenim djelovanjem. Povijesni zaborav Banije, ucrtao je put prekarnosti koja se počinje aktivnije materijalizirati u godinama nakon rata, a proces prekarizacije,

potpomognut političkim agensima, radi duboke konture na nesigurnom životu i atmosferi Banije i okolnih područja. Potres je prekarnost Sisačko-moslavačke županije i osobito Banije, katapultirao u nove visine, dodajući nove dimenzije brige i nestabilnosti koje se odnose na čovjekovo bivanje u okolišu. Okoliš koji je dotad bio izvor rada za velik broj stanovnika, ili izvor smiraja i utočišta od bučnog i užurbanog svijeta neoliberalne ekonomije, nakon potresa postaje, odnosno u našim se svijestima interpretira kao neizvjestan i podložan naglim i dramatičnim promjenama koje mijenjaju živote iz temelja (usp. Jambrešić Kirin 2022). Stoga stanovništvo Sisačko-moslavačke županije, smatram prekarnim stanovništvom odnosno prekarijatom. Prekarijat Sisačko-moslavačke županije i potresom pogođenim područja iščitava se iz već spomenutih procesa koji su označili socioekonomske i gospodarsko-društvene strukture stanovništva, nestabilnim i uglavnom neizvjesnim radnim pozicijama te ekološkim stanjem okoliša, koji se rapidno mijenja ne samo zbog ljudskog utjecaja, nego i zbog procesa i mijena u njegovom fizičko geološkom sustavu. Prekarijat Banije i okolnog područja, nikako nije uniforman i generaliziran. Svako selo i grad u svojoj strukturi ima različite oblike i razine prekarnosti. Razina prekarnosti ovisi o pozicioniranosti subjekata unutar društvene strukture, njihovim radnim odnosom, materijaliziranim uvjetima života, društvenom kapitalu i internaliziranim diskursima koji formiraju vrijednosti, vjerovanja i djelovanja. Unatoč tomu što prekarijat smatram kategorijom koja se više ili manje može primijeniti na skoro sve stanovnike razmatranog područja, svjesna sam da se razina prekarnosti mijenja s geografskom udaljenošću i povijesno kulturnim kontekstima, ojačanim društvenim normama i subjektivnim pozicijama.

Nesigurnost, atmosfera, afekti

„Ništa više nije sigurno!“²³

Nesigurnost kao afektivna atmosfera prostora Sisačko – moslavačke županije zadobila je nove dimenzije nakon potresa. Prirodna opasnost koja se pretvorila u katastrofu, pod utjecajem ljudskih društvenih i kulturnih faktora, postala je simboličko stanje Banije. Ovi prostori se unutar javnog diskursa, tri godine promatraju kao poslije katastrofalni što ukazuje da premda se tlo, barem

²³ P-portal.net. Banija – prazan i ranjen želudac Hrvatske. Marin Bakić. Kazivanje Gorana Kalamanda. 16.01.2021. (URL: <https://p-portal.net/en/banija-the-empty-and-wounded-stomach-of-croatia/>) (posjećeno 24.08.2023.)

prividno smirilo, posljedice potresa i dalje svakodnevno tresu stanovnike urbanih sredina, a osobito ruralnih. Inicijalna katastrofa produžila se zbog izmještenosti privremenih nastamba, političkih kontroverza, društvenih tenzija, globalnih procesa i institucionalne nesposobnosti. Daniel Pavlić, dokumentarist iz Hrvatske Kostajnice, opisuje život potresom pogođenog stanovništva:

„...Ljudi u tim kontejnerima žive kao na “pauzi”. Netko je u potresu stisnuo stop i sada čekaju da netko opet pritisne play kako bi mogli nastaviti živjeti svoje živote koje je prekinuo potres koji je promijenio gradove i ljude na više načina, otvorivši neke segmente o čemu prije nisu razmišljali. Stare građevine gotovo su nestale u jednom danu, a na mještane je na ovaj ili onaj način ostavio neizbrisiv trag. Stoga će trebati dosta vremena da se popravi njihovo psihičko stanje.“²⁴

Unatoč tomu što PHP iz 2021. i 2023. godine naglašava potrebu psihosocijalne pomoći mještanima, mnogi se libe uopće priznati da trebaju pomoć ili ju zatražiti. Dio takvog stava vjerojatno ima svoje korijene u nepovjerenju prema institucijama i drugim tijelima. Fizičke i psihološke ruine nesigurnosti utječu i oblikuju atmosferu društva koja je i prije potresa, odisala pesimističnim tonovima. Konture gradova i sela postaju sve manje, a zapuštenost koja je bila uočljiva i prije zaprima novi oblik. Ljepota banijskog sela, običaja, tradicionalne arhitekture, kulturnih i urbanih središta Sisačko-moslavačke županije, odlazi u drugi plan u post potresnom kontekstu. Kohezivne društvene sile blijede nakon prvotnog vala solidarnosti i područje opet ulazi u dobro znano stanje stagnacije, socijalne disperzije i političko-ekonomske nestabilnosti. Spor proces revitalizacije i rekonstrukcije dodatno je obeshrabrio dobar dio stanovništva. Ispitivanje potreba mladih u Sisačko-moslavačkoj županiji, koje je provedeno *Re(Build)* projektom, otkriva da mladi uočavaju probleme mentalnog zdravlja u svom okružju i smatraju ih vrlo ozbiljnom problematikom. „Loše mentalno zdravlje jedna je od stvari koja najviše sputava u ostvarenju budućnosti koju smo si zamislili.“ (Ž 18)²⁵ Vizije i imaginacije budućnosti postaju jednina nada da će život jednom postati sigurniji i lakši. Osjećaj zaboravljenosti lokalne populacije, nije nešto novo u kontekstu istraživanja zajednica pogođenih prirodnim opasnostima koje se aktualiziraju u

²⁴ Srpsko narodno vijeće. Potresne kronike Danijela Pavlića. Nenad Jovanović. Prosinac 2022. (URL: <https://snv.hr/en/video-potresne-banijske-kronike/>) (pristupljeno 03.09.2023.)

²⁵ Udruga Iks. *Mladi u SMŽ, rezultati mapiranja potreba.* (URL: <https://udrugaiks.hr/wp-content/uploads/2022/11/rebuild-za-link.pdf>)

katastrofe. Pa tako primjerice Anna Vainio (2023) i Jan-Jonathan Bock (2016), navode kako su se njihovi kazivači osjećali zaboravljeno nakon inicijalnog društvenog šoka i reakcija. Osobne priče i narativi, konstrukcije su kroz koje se kompleksni osjećaji i iskustva organiziraju i komuniciraju. Priče pomažu ogoliti kompleksnost emocionalnog, političkog i socijalnog udara katastrofe (Vainio 2023:30). Naglasak fizičke rekonstrukcije prostora, zanemaruje psihosocijalnu dimenziju koja isto tako zahtjeva revitalizaciju, dekonstrukciju i evaluaciju dominantnih normi osjećaja i ponašanja. Diskurzivna utemeljenost narativa o potresom pogođenom stanovništvu pogoduje daljnjoj manifestaciji prekarnosti i samo doživljajnom iskustvu građana koji sebe gledaju kao viktimizirane subjekte. Chouliaraki (2021) viktimizaciju konceptualizira kao strukturu afektivne komunikacije koja pretvara javnu komunikaciju u simbolički teren, gdje se očituju tvrdnje ranjivosti odnosno žrtve koje se bore za prevlast u javnom diskursu i zahtijevaju prepoznavanje viktimiziranih zajednica. Viktimizacija u javnom prostoru, potpomognuta je platformama društvenih medija, koji jednima daju veću vidljivost dok drugi ostaju na marginama. Tvrdnje ranjivosti i marginaliziranosti reproduciraju se iz pozicije koje reflektira i rekonstituiraju strukturalne odnose moći koje pozicionirani subjekti zauzimaju u društvenom prostoru (ibid.:23). U tom slučaju, stanovništvo Banije u isto vrijeme je reprezentirano kao žrtva katastrofe i sociopolitičkih previranja te kao hrabri junaci života koji se tvrdoglavo bore i čiji ostanak na ognjištima simbolizira otpor (usp. Jambrešić Kirin 2022:10). Politike revitalizacije, uvođenjem velikih i po zajednicu drastičnih promjena, dovode do toga da se ignorira povezanost ljudi i prirode, tj. njihova okoliša. Materijalni svijet je integralno povezan s ljudskim osjećajima, sjećanjima, socijalnim reakcijama i identitetima, zbog toga rekonstrukcija i obnova fizičke infrastrukture, kuća i stanova, čini samo mali dio komunalnog i individualnog puta k oporavku. Pojedinci i zajednice, nakon katastrofa, ponovno grade ne samo svoje fizičke okoliše već i razumijevanje odnosa s poviješću, planove za budućnost i ponovno uče navigirati svoje živote u familijarnoj, ali izmijenjenoj sadašnjosti. Intimnost iskustva katastrofe zauzima svakidašnjicu, tjerajući pogođeno stanovništvo da stvara novu realnost i osjećaj normaliteta u bitno izmijenjenom svijetu koji nastanjuju (usp. Vainio 2023). Vainio koristi Foucaultov termin heterotopije kao prostora izvan mjesta katastrofe, gdje granice između prihvaćene familijarnosti i percipirane abnormalnosti postaju naglašene. Foucaultovo poimanje heterotopija utemeljeno je u poimanju stvarnih mjesta odnosno prostora unutar određene kulture, koja su stalno reprezentirana, osporavana i preokrenuta. To su mjesta koja nas potiču na refleksiju o životu, pozicioniranosti prema prirodi i tjelesnoj iskustvenosti. Upravo ta refleksija je ono što

omogućava promjenu i zamisao razvoja (usp. Bock 2016). Želju za normalnim i zadovoljavajućim životom, Lauren Berlant (2011) naziva okrutnim optimizmom jer se objekt naše težnje i emocionalne privrženosti iščekuje optimizmom, ali taj optimizam ne znači da će se naša težnja ostvariti i postati realna. Stanovništvo ovih prostora, onda živi u stanju okrutnog optimizma dok istovremeno generira pesimistične osjećaje, miješanje takvih stavova stvara ljude koji se nadaju boljoj budućnosti, svjesni da ju možda nikada neće iskusiti. Riječi kazivačice iz HRT-ove emisije Labirint, odzvanjaju mi mislima: „A gdje? A Kada? A kuda?“ Gospođa se ovim pitanjima referira na obnovu i preseljenje stanovnika kontejnerskih naselja u stambene objekte. Mnogi su se već preselili dok drugi čekaju na novi prostor u koji će upisati značenja i oblikovati novu afektivnost koja će, nadamo se, biti bez pukotina i prerasti u afektivnost doma. Oni koji ne čekaju na objekte koji će zamijeniti njihove poluraspadnute kuće ili kontejnere, afektivnost doma su upisali u prostore koje su iznajmili, dobili na korištenje ili u one koji se nalaze van nacionalnih granica.

Analiza atmosfere i njezina utjecaja na stvaranje i generiranje određenih diskursa koji kolaju kroz društvene strukture, može omogućiti dublje razumijevanje egzistencije mojih „kompleksnih suučesnika“ i mene same. Atmosfera u kojoj društvo diše nikada nije odvojena od subjekata koji joj daju dah, a usprkos naporima tvrdoglavih utopista, moj kraj sve teže diše...

Multiosjetilno iskustvo života na prostoru etnografskog terena omogućilo mi je uvid u kompleksne i izmiješane karakteristike atmosfere društva. Atmosfera društva i zajednice građana, koji su u fokusu ovog istraživanja, na prvi je pogled sumorna, besperspektivna i prekarna. Ovi prostori suočavaju se s depopulacijom, migracijama i sociopolitičkom neučinkovitošću, kao posljedicama povijesnih zbivanja spomenutih u prvom poglavlju i korona krize te zatim potresne krize, koje su intenzivirale prekarnu atmosferu. Grad Sisak doživljava očigledne promjene kroz zadnjih desetak godina. Izmjena generacija i društvena disperzija, ostavili su trag na stanovništvu. Primjećujem da se ljudi puno manje druže nego li prijašnjih godina, osobito prije korone. Veća kulturna zbivanja posjećena su, dok mala slabo. Broj udruga i organizacija civilnog društva opada, a neformalne inicijative građana gotovo da i nema. Grad se od proljeća 2023. godine intenzivno obnavlja i rekonstruira, ali građana ima sve manje. Prolazak gradom u subotu ujutro ili pak navečer, više nije toliko obilježen prometnim gužvama, skupinama mladih koji se uz alkohol druže u parkovima. Zrak već godinama ne zagađuju plinovi dimnjaka tvornica. U prvim mjesecima nakon potresa, grad je stajao kao podsjetnik u vremenu da se katastrofa dogodila. Grad je još neko vrijeme nakon

„velikog udara“ imao miris rasutih i smrvljenih građevinskih materijala. Kako živim u neposrednoj blizini livada, polja i rijeke Kupe, u večernjim satima čula bi kako čagljevi glasnije zavijaju, nego li kada je grad bio puniji. Korona je prvo revitalizirala prirodni svijet Sisačko-moslavačke županije, a zatim mu je barem nakratko, u vrijeme nakon potresa, stanovništvo omogućilo da prosperira. U danima nakon potresa puno je građana napustilo svoje domove iako nisu bili srušeni, zbog straha da će opet jači potres lupiti i uništiti to što je ostalo. Sljedeći dan nakon velikog potresa, 30. prosinca 2020., s majkom sam kuhala ručak na staroj peći koja se nalazi u podrumu. Kuhale smo u podrumu jer je to konstrukcijski najsnažniji dio naše kuće, „ima betonsku deku, dida je znao što radi...“, govorio je tada moj otac. Kako je 28. prosinca bio manji potres nakon kojeg je 29. prosinca, uslijedio veliki koji je izmijenio toliko toga, kroz društvene strukture kolali su narativi koji su naglašavali mogućnost da će i nakon tog velikog potresa biti opet jači potres. Na sreću, više tako jakog potresa nije bilo, samo tisuće i tisuće manjih. Mjesecima nakon velikog potresa, godinu dana nakon potresa, svaki put kada bismo se priviknuli i pomislili „ajde, napokon, smirilo se. Neće više tresti...“ kako bi moja majka znala reći, potres jačine barem dva stupnja po Richteru, zdrmao bi Baniju i Sisak. Aftershockovi su normalna pojava nakon potresa i znali smo da će uslijediti, ali svako novo podrhtavanje pojačalo bi osjećaj nesigurnosti i straha. Kada su nakon zimskih praznika počela online predavanja, najdraža su mi bila predavanja kod profesora/ica koji nisu zahtijevali da studenti imaju upaljenu kameru za vrijeme predavanja. Nisam željela da me kolege i kolegice, profesori ili profesorice, vide s izrazima lica koja sam imala u trenucima kada bi se moja kuća počela tresti.

Ljudi koji su pola svojih života rasli, sazrijevali, doživljavali i gradili svoje živote na jednom području, koje u samo desetak sekunda biva izmijenjeno ili dovedeno do neprepoznatljivosti, mogu se nadati i priželjkivati bolju budućnost, ali bolna svjesnost da je nitko drugi neće izgraditi ostaje kao podsjetnik da sami stvaramo i oblikujemo socijalni svijet koji je nekada potrebno mijenjati odozdo. Sara Ahmed (2014) tvrdi da je bol uvijek socijalna, odnosno povezana s drugima. Sposobnost zahvaćanja tuđih osjećaja, omogućuje nam razumijevanje tih osjećaja i u nama pokreće reakcije na iste. Ahmed napominje da postoji mogućnost da se socijalna bol pretvori u fetišiziranu ranu, koja stoji kao identitet. Fetišizacija boli predstavlja bol kao jednaku u svim modusima pojavljivanja što na koncu dovodi do zaborava (ibid.). Zaborav se u slučaju ovog istraživanja, realizira se na dva načina. Prvo, kao zaborav Banije i njezine sociopolitičke zanemarenosti te kao drugi zaborav koji se manifestirao u javnom medijskom diskursu par mjeseci

od potresa. Kolektivna trauma rata, postala je istovremeno, „rascjep u bazičnom tkivu društvenog života koji oštećuje veze koje drže ljude zajedno“ (Erikson 1995:187 prema Ahmed 2014:34) i politički modus kontrole i dominacije. Kontrola odnosno upravljanje se očitovalo u razmještanju nepodobnih stanovnika, određene etničke ili nacionalne pripadnosti na margine društva, dok bi oni podobni uz malo sreće, mogli doći na pozicije u političkim, gospodarskim i kulturnim tijelima. Diskurs kolektivne traume potresa, slično je generiran te je utjelovio nove oblike kontrole i dominacije kroz nizove mjerenja, popisivanja, procjenjivanja i tipiziranja. Jambrešić – Kirin (2022:12) opisuje iskustvo banijskog žitelja, koji moli statičare da mu daju žutu naljepnicu kako ne bi morao napustiti svoje imanje i životinje. Unatoč kontroli i upravljanju, pogođeno stanovništvo ne pristaje tako lako na viktimizaciju i političku manipulaciju, kroz vlastite okolnosti nesigurnosti pronalazi potencijal za emancipaciju i razne linije otpora (usp. Butler 2004:150). Vođena stavom Judith Butler, smatram da prekarnost kao ontološki uvjet i prekarnost kao atmosfera društva, pružaju afirmativni temelj za političko i /li aktivističko djelovanje.

Kolektivna patnja ili trauma vrlo je često nastala kao produkt određenih konstelacija moći u društvu i politiziranih subjektivnih pozicija. Svaki događaj u određenoj zajednici, bio to rat ili prirodna opasnost, nije jednostavan i plošan događaj koji se odnosi samo na trenutak zbivanja već uključuje čitav zbir uvjeta, razloga i specifičnih načina kako i zašto je određeni trenutak percipiran kao patnja ili trauma. Korijen svake društvene pojavnosti i konstrukcije znanja jest diskurzivan i ovisan o drugim diskursima (usp. Rose 2016:215). Analiza diskursa pruža uvid u afekte koje taj diskurs stvara i reproducira. Afekti su jedan od najbitnijih agensa političkih i drugih procesa, djelovanja, identificiranja i poimanja. Afekti odnosno emocije sastavni su dio svake ljudske aktivnosti. Sara Ahmed (2014) emocije tumači kao duboko ukorijenjene u društvene i kulturne procese te kao krucijalne u oblikovanju društvenih odnosa i identiteta. Društveni konteksti oblikuju i generiraju emocionalne reakcije, formiraju i održavaju emocionalne norme društva. Afekti su u stalnoj cirkulaciji između subjekata i objekata u svijetu. Afekti se ne moraju uvijek odnositi na jake osjećaje poput bijesa, straha ili ponosa, mogu se manifestirati kao povremeno pojačane emocije i kao spektar ambivalentnih i kontradiktornih osjećaja poput razočaranosti, frustracija i nemira, a mogu se povezati s nacijom i nacionalizmom (usp. Antonsich i Skey 2020:2). Afektivne dimenzije potresa sežu od toga da se afektivno zahvaća cijela nacija, afekti generiraju nove subjektivne pozicije, politički diskurs i javni diskurs postaju inherentno afektivni i potresni afekti se komodificiraju.

AFEKTIVNE POLITIKE

„ Sramota! Sramota za cijelu državu i ljude koji žive u njoj. Vlada je odavno trebala pasti, pogotovo nakon što je toliko ministara uhićeno! Kako uopće imate obraza stati pred ljude i obećavati im nešto, ili još gore, prodavati im bajke o obnovi kada ste svjesni da ste pola EU novca ukrali ili krivo raspodijelili! Mediji krivo predstavljaju obnovu, novi ministar naveliko priča o 200 gradilišta koja će raditi punom parom do kraja ljeta, kada je to u stvari nemoguće - nemate toliko ljudi koji će raditi. Živim u Petrinji u kući sa žutom naljepnicom – imali smo jedan pregled kuće, dok su ostali imali po dva ili tri. Obećani kontejner nismo dobili. Kako je moguće da kuće s crvenom naljepnicom odjednom dobiju žutu, a žute zelenu naljepnicu? Odgovor – pokrali ste EU koja je namijenila novce oštećenima nadajući se da će tim novcem raspolagati odgovorni ljudi, ali gadno su se prevarili. Još jedna stvar, Srednja škola Petrinja već je mogla raditi na drugoj lokaciji samo da netko brže potpisuje i odobrava papire. Bakina i djedova kuća je srušena, obećana im je nova za 7 godina. Kako nekome možete obećati da će nešto biti gotovo za 7 godina, ako on možda ni ne doživi toliko?! Sreća pa imaju gdje živjeti i ne moraju biti u onim užasnim kontejnerima. NIJE NAS BRIGA ZA POVIJEST ZGRADE BITNO JE DA IMAMO GDJE ŽIVJETI. U Petrinji, Sisku i Glini postoje više od 200 godina stare zgrade, ali turizma vezanog uz povijest tih gradova ionako nije bilo. Zašto bi se onda trebalo išta očuvati i koja je razlika ako se fasada zgrade malo promijeni. Želimo SIGURNU, MODERNU PROTUPOTRESNU ZGRADU, a ne pregled povijesti...“ (Ž 19)²⁶

Navedeni citat mlade djevojke ukazuje na snažne osjećaje koji su pokrenuti putem različitih diskursa koji su se pojavili u javnom prostoru nakon katastrofe. Diskursi koji se javljaju formiraju afekte, ponašanje i djelovanje subjektivnih pozicija društvenog prostora koji je obilježen potresom, prirodnim fenomenom i društveno-političkim događajem. Diskursi korumpirane, nekvalificirane

²⁶ Poruka mlade osobe u rubric država iz publikacije Udruge Iks, *Mladi u SMŽ*, rezultati mapiranja potreba

Vlade, diskurs malverzacija i nepredviđeno korištenje novaca iz EU fondova i drugih europskih tijela, diskurs kulturne baštine i njezine obnove, diskurs protupotresne gradnje.... Ovo su samo neki od primjera intertekstualnosti diskursa i diskurzivnih formacija koje su reprezentirale hermeneutičke forme i iskaze te vizualne prikaze. U ovom dijelu rada putem diskurzivne analize iščitavam određene odnose u društvu.

Ahmed (2014:70) je ustanovila vezu između identiteta, emocija i moći u društvu. Potres je stoga generirao multidimenzionalne perspektive emocija odnosno afekata koji su kolali i još uvijek kolaju društvenim strukturama. Afektivno zahvaćanje nacije unutar diskursa o potresu stvaralo se kroz ono što Ahmed naziva emocionalnim politikama identiteta. Emocije pogoduju formaciji identiteta i osjećaj pripadnosti određenoj društvenoj grupi i igraju ključnu ulogu u konstruiranju kulturnih i društvenih granica. Jake emocije poput straha, empatije, nesigurnosti, ali i zajedništva pogodovale su stvaranju identitetske odrednice s kojom su se mogli povezati stanovnici ne pogođenog područja. Reprzentacije namučene, porušene i napuštene Banije uspjele su mobilizirati stanovništvo i potaknuti ih na akciju. Produkcija diskursa usmjerena je na procese njihove uporabe, publike i socijalne modalnosti. Medijski prostor nakon potresa odisao je reklamnim sadržajima i slikovnim prikazima koji su pozivali ljude na doniranje i pomoć stanovništvu potresom pogođenih mjesta. Humanitarna akcija pod nazivom *Uz nas niste sami*, plasirala je videouradak popraćen pjesmom Doris Dragović *Dajem ti srce*. Videomontaža sadržavala je isječke reportaža prvih dana potresa. Zadimljeni razrušeni gradovi, unesrećeni ljudi na ulicama i sa zavojima na udovima, užurbane javne i civilne službe koje pomažu ljudima ispod ruševina... Spot ukazuje na dijapazon slikovnih prikaza popraćenih semiološkim konstrukcijama koje su iznimno afektivne i potiču na afektivnu angažiranost. Premda ne rezoniram s tekstem pjesme, čak ga pronalazim i problematičnim u nekim dijelovima, videospot je u prvim mjesecima izazivao burnu emocionalnu reakciju. Ono što Sara Ahmed (2014) naziva emocionalnom mapom, a predstavlja određena mjesta, prostore ili društvene kontekste povezane s afektima povezujem s reprzentacijom video spota pjesme *Izgovaram tvoje ime glasno*. Emocionalne mape oblikuju način na koji ljudi doživljavaju i povezuju se s različitim prostorima. HRT navodi: “ U povodu godišnjice razarajućeg potresa u Petrinji i na području Banovine, Hrvatska radiotelevizija (HRT) će na svim svojim radijskim postajama, točno u 12:19 emitirati pjesmu *Izgovaram tvoje ime*

glasno. Napravljen je i glazbeni spot za spomenutu pjesmu, a koji će se emitirati tijekom dana na Hrvatskoj televiziji i u pojedinim HTV-ovim emisijama...²⁷

Spomenuti i slični slikovni sadržaji, omogućili su svima u državi (i šire) da osjete bol stanovništva Petrinje, Gline, Siska i Banije i zarone u osjećaje empatije i podrške koja je u mnogim slučajevima prerasla u solidarno djelovanje. Identitetske odrednice omogućuju poistovjećivanje ili odugovljavanje subjekata koji nam se predstavljaju. U okviru nacije, poistovjećivanje s nesretnim stanovništvom Banije i okolnih područja, toliko je urodilo plodom da su ljudi pohnitali u pomoć sunarodnjacima. Navijači, građevinari, HGSS i različite društvene skupine i pojedinci prepravili su Baniju u želji da pomognu. Afektivna ekonomija se može povezati i sa spomenutim video sadržajima jer usprkos pobuđivanju pozitivnih emocionalnih politika identiteta, komodificiraju sliku Banije koja služi kao identifikacijska potvrda za ekonomsku razmjenu, stradalnici neizravno prodaju iskustvo, a donatori ga kupuju. Afektivne politike medija, pokušale su probuditi etno-nacionalistički diskurs i to niti par dana nakon potresa. U roku dva ili tri dana u medijima su se pojavili članci i rasprave na temu je li ispravan naziv Banija ili Banovina.²⁸ Ovaj diskurs ucrtao je konture onoga o čemu ovdje pišem. U suočavanju s člancima ove tematike, obuzela me ljutnja jer u trenu kada se država suočava s mnogostrukim krizama, razornim potresom i devastiranom populacijom od 120 tisuća ljudi, netko ima hrabrosti i zlovolje poticati politički konflikt. Banija će uvijek biti Banija, ne da bi se pozivalo na toksična nacionalistička shvaćanja, već na življenje, svakodnevnu afektivnost u okolišu! Diskurs Banije ili Banovine, svrstavam u područje afektivne ekonomije jer se odnosi na vrednovanje emocija kroz jezično upravljanje. Emocionalni izrazi održavaju ili kontestiraju određene društvene odnose. Diskurs je produktivan i moćan jer stvara i oblikuje subjekte (Rose 2016:233). Diskurs potresa stvorio je niz društvenih subjektivnih pozicija i afektivnih identiteta: stradalnici, potresom pogođeno stanovništvo, volonteri, državna tijela, lokalna samouprava i druge. Svaka subjektna kategorija sadrži niz diskurzivnih formacija koje oblikuju kako su subjekti, uronjeni u te kategorije percipiraju, doživljavaju i reprezentiraju. Potres je produbio viktimizaciju stanovništva Banije, ranjivost i prekarnost postale su društvene i internalizirane karakteristike Banijaca. „Taj mi je obrok jako puno značio. Kad bih ga dobila, znala bih ga ostaviti i za ručak i za večeru, a sad ću morati sama kuhati. Kako ću to napraviti ne znam,

²⁷ HRT. HRT emitira pjesmu Izgovaram tvoje ime glasno. HRT komunikacije, 28.12.2021.g. (posjećeno 28.09.2023.)

²⁸ Dnevnik.hr. Banija ili Banovina? Oba su oblika dopuštena i pravilna, niti je Banija srpski niti je Banovina "hrvatskije". A. A., 12. siječnja. 2021 (URL: <https://dnevnik.hr/vijesti/hrvatska/kaze-li-se-banija-ili-banovina---635515.html>) (posjećeno 28.09.2023.)

ali snaći ćemo se, moramo - rekla nam je Danica dok je stajala na pragu svog kontejnera.“²⁹ Egzistencijalna prekarnost stanovnice Banije je evidentna, u sličnim uvjetima i problemima živi velik dio stanovništva potresom pogođenog područja, osobito onaj dio stanovništva koji svoju egzistenciju gradi u ruralnim područjima i zaboravljenim zaseocima. Massumi (2015: 57-58 prema Antonsich i Skey et al. 2020) ističe da i u najkontroliranijim političkim situacijama, postoji višak neiskorištenog potencijala koji se osjeća na kolektivnoj razini. Niti jedna situacija ne pretače ideološke konstrukcije u akciju na jednostavne načine. Uvijek prethodi događaj, koji obuhvaća dimenzije koje još nisu aktualizirane i koje su dinamične i u stalnoj reformaciji. Tako je potres pokrenuo lavinu događaja koji su diskurzivno isprepleteni i međusobno ovisni.

Nacija je definirana i mobilizirana u odnosu na prostore svakodnevnog života kao posebnih nacionalnih znakova, simbola, ljudi, praksa i mjesta, koji su orijentirani specifičnim načinima prema drugima i prema svijetu (Merriman i Jones 2017 prema Antonsich i Skey et al. 2020:3). Afektivni nacionalizam je shvaćen kao modus konfiguracije emocionalnog odnosa pojedinca sa nacijom i drugim ljudima shvaćenim ili ne shvaćenim, kao sunarodnjacima. Omogućava razumijevanje kako stvari postaju shvaćene kao nacionalne i kako su ta razumijevanja oblikovana afektima, odnosno kako objekti, simboli, događaji i priče postaju afektivne jer se razumiju iz nacionalnog okvira (ibid.). Afekti u tom smislu, bivaju potencijalne točke polaska analize produkcije, nacionalnog identiteta i njegovih politika. Identitet je u kontekstu potresa korišten kao sila koja potiče na djelovanje i solidarnost, dom je istovremeno element koji je putem javnog diskursa uposlen da bi stvarao diskurs različitosti i perpetuirao konflikt. Identitet ne promatram samo kao etničko nacionalnu odrednicu već kao produkt internaliziranih i prisvojenih društvenih kategorija i određenja. U tom smislu, identitet može biti promatran kao identitet stanovnika Banije, potresom pogođenog područja. Identificiranje osoba kroz njihovu pripadnost određenom geofizičkom prostoru ukazuje na niz povijesnih i kulturnih odrednica koje se shvaćaju izrazom potresom pogođenog prostora. Identitet se kroz diskurzivnu analizu potresa, vidi i u pripadanju određenim političkim strankama ili drugim oblicima društvenog udruživanja. Nacionalno pripadanje formulirano je i osnaženo zajedničkim kulturnim resursima koji su utemeljeni u prostornim, materijalnim, performativnim i reprezentacijskim dimenzijama svakodnevnog života

²⁹ 24sata.hr: Ukinul im obroke: 'Slijepa sam, a taj obrok mi je bio i ručak i večera. Sad ću ostati gladna...', Emirati Asipi. 11.10. 2021.g. (URL: https://www.24sata.hr/news/ukinuli-im-obroke-slijepa-sam-a-taj-obrok-mi-je-bio-i-ručak-i-vecera-sad-cu-ostati-gladna-789496?fbclid=IwAR0jaq_IafWPZIGekat9dl-cnOWGk6IpEZqFG-1lkpKklvrmph8D3Q47Xo) (posjećeno 28.09.2023.)

(ibid.:5). Nacija, nije neko izvanjsko tijelo koje utilizira moć i kontrolu nad društvenim subjektima i strukturama, nacija nije samo ono što činimo, odnosi se i na ono što osjećamo stvarajući tako, ono što Skey and Antonsich (2020:5) nazivaju, svakodnevnom nacionalnošću. Svakodnevna nacionalnost Hrvatske je onda obojana atmosferom prekarnosti koja se manifestira na različite načine u različitim društveno geografskim kontekstima. Prekarnost stanovništva Banije, premda dijeli neke sličnosti, nije ista kao i prekarnost Vukovara, Slavonije ili Zagorja, jadranskih otoka i priobalnog područja. Različiti diskursi i afekti stvaraju načine kako je stvar mišljenja stoga su nacionalno pripadanje ili identitet podložni diskurzivnom formiranju. Relacije moći i njihova različita raspodijeljenost formiraju afektivne susrete s nacijom (ibid.). Okoliši kroz koje se krećemo, afektivno zahvaćamo i koji ostavljaju afektivne učinke na nas, koji formiraju naše osobnosti, među povezani su s našim shvaćanjem nacionalnog. Naše povezivanje s okolišem kojeg zahvaćamo na mnogostruke načine, povezano je s time kako je osjećaj nacionalnosti izražen, shvaćen i osjećan te utemeljen u našem iskustvu (ibid.:6). Analizom medijskog diskursa i analizom mapiranja potreba u sklopu dva projekta, zaključila sam da je velik postotak građana RH nezadovoljan političkim strukturama i načinima upravljanja nacijom, osobito nakon potresa. Većina ljudi obuhvaćenih anketom *Što Baniji treba?*, naglašava nezadovoljnost vezanu za interveniranje državnih tijela u pružanje pomoći nakon potresa, dok je nešto manji postotak nezadovoljan uključenosti jedinca lokalne samouprave, dok su s uključenosti civilnih udruga u većoj mjeri zadovoljni i ističu da su udruge bile iznimno ili u većoj mjeri važne u procesu koordinacije volontera, istraživanja i utjecaja na zadovoljenje potreba stanovnika potresom pogođenog područja u prvih nekoliko mjeseci nakon potresa. Kritike i komentari, iz ankete, upućuju na sporost obnove, preveliku količinu papirologije, izostanak konkretnog plana, korupciju te nestručnost različitih skupina koje bi na razini Vlade trebale biti zadužene za rješavanje problema nastalih uslijed razornog potresa koji je pogodio Sisačko-moslavačku i druge županije.³⁰

Različite reprezentacije pojavljuju se kroz diskurzivne formacije. Stanovnici Banije, stradalnici potresa reprezentirani su putem medijskog diskursa, ali i društvenog, koji ovisi o svakodnevnim životnim situacijama dijeljenja znanja i iskustva. Reprezentacije su najčešće vezane uz marginalizirane, siromašne, zaboravljene, prekarne subjekte dok se državna tijela prezentiraju kao

³⁰ *Što Baniji treba?* Udruga IKS, 2022. Izvješće o rezultatima kvalitativne analize podataka prikupljenih tijekom ožujka i travnja 2022.godine mapiranjem potreba stanovnika potresom pogođenog područja u okviru provedbe projekta Mreža solidarnosti - mreža nade.

nekompetentna, nekonzistentna, korumpirana i samodovoljna. Ove reprezentacije ovise o tome koju vrstu vijesti analiziram i na kojim platformama. Nacionalna televizija uključuje manje izravne kritike, dok internetski portali sadržavaju puno više kritičke refleksije i podataka o nezakonitim praksama institucija i pojedinaca unutar njih. Pokušaj isključivanja negativne retorike u diskursu o potresu, urodio je još većim nepovjerenjem. Komentari, na člancima i objava internetskih portala, vezani uz politiku i upravljanje javnom infrastrukturom, vrve od uvreda i vrijeđanja političkih aktera. Naravno, iluzorno je očekivati da će svi političari naići na odobravanje i da će biti simpatizirani, no čini mi se da je razina netolerantnosti i nepovjerenja još više porasla nakon potresnih događaja. Nevidljivost u okviru javne medijski reprezentirane socijalne slike koja se odnosi na povjerenje stanovništva u vladu i lokalnu samoupravu, dosta je zastupljena. U javnosti i medijima se vrlo rijetko govori o velikoj razini apatije, ne simpatiziranju i nepovjerenju u vlast, bilo nacionalnu bilo lokalnu. Često se mogu čuti rečenice poput: „...ma njih nije briga za nas. Oni samo rade da bi sebi ugodili i da bi njima bilo dobro, nas ko j***.“, „ ova država, isto kao i ovi naši vlastodršci...svi od reda lopovi i žmukljaroši. Samo gledaju kako će nas preveslati, izmusti što više para iz europskih tijela i kud koji mili moji!“ Ovo su samo neki od mnogobrojnih primjera neformalnih razgovora te fragmenata razgovora koje sam čula u prolazeći Siskom, Petrinjom, Glinom, Hrvatskom Kostajnicom...

Pretpostavlja se da efikasnost diskursa često počiva na pretpostavkama o tome što je istinito, ne istinito ili prirodno u kontradikcijama koje dopuštaju interpretativnu refleksivnost (Rose 2016:214). U vrijeme neposredno nakon potresa glavni medijski diskursi su bili barem djelomično vezani uz poslije potresnu situaciju. Diskursi o potresu polako blijede i izmiču iz polja javnosti i dominantnih medijskih diskursa i (re)prezentacija, dok veći fokus ide prema globalnoj krizi, ratu u Ukrajini, stalnim previranjima i skandalima u političkom životu RH. Nevidljivost Banije zadnjih godinu dana u dominantnim diskursima, tek se sporadično pojavljuju fragmentirani diskursi i narativi o toj problematici, najčešće u obliku kritike koja dolazi od političke oporbe, civilnih društva i pojedinaca zbog sporog napretka obnove, neusustavljenih birokratskih zahtjeva, stalnih promjena u planovima za obnovu i zbog nenamjenskog trošenja sredstva iz fonda za obnovu i drugim oblicima. Nevidljivost se također ističe kada su u pitanju civilna društva i NGOi koji kontinuirano rade na revitalizaciji i osnaživanju lokalnih zajednica pogođenih potresom. Njihov angažman se vrlo rijetko vidi u dominantnim, ali i drugim, medijskim diskursima.

Potres je u javnom diskursu reprezentiran kao društvena katastrofa, urušavanje klimavih temelja života na ovim prostorima. Potres je često uspoređivan s ratom. Strah i bazično preživljavanje postaju identitetske odrednice velikog broja stanovništva. Rat se pojavljuje u diskursima o potresu jer se pogođeni prostori nisu uvelike promijenili zadnjih tridesetak godina, regija živi istim modusom sve to vrijeme.³¹

Prije nego li krenem na daljnje razmatranje problematike, navodim nekoliko anonimnih citata iz Izvješća *Što Baniji treba?* Udruge IKS (2022), za koje smatram da ih ne trebam posebno objašnjavati jer premda su komentari ispitanika uglavnom koncizni, vrlo jasno i direktno upućuju na prekarne probleme, brige i frustracije stanovništva pogođenog potresom, jasno predočavaju afekte sudionika istraživanja i njihove stavove, upućujući na dominantne diskurse i narative u prekarnom društvu.

Najgore je što nemamo informacija kada će se nešto konkretno pokrenuti. To bi nas i držalo. Imali bi nadu. Ova šutnja je najgora.

Mogu boraviti u svojoj kući, ali to nam nije dovoljno, grad je razoren i umire polako, obnove nema, a pukotine se šire, i u našoj kući...

Ambulanta u Dvoru je u katastrofalnom stanju, fali liječnika, ovo što ima je stalno odsutno zbog privatnih razloga. Hitna pomoć nula - teško da izlaze na teren uopće, a u ambulanti nemaju niti obični sirup za temperaturu, fali zaposlenih. Projekt koji je bio aktualan tri godine za pomoć i njegu starih i nemoćnih osoba po terenu i u zabačenim teško dostupnim dijelovima je završen i nije nastavljen. Javni prevoz je nula, skoro ga i nema i naravno da sve to utječe na mentalno zdravlje stanovništva. Neimaština, bespomoćnost, tragedije...

Ovdje je država rekla "laku noć", zašto bi itko uložio kunu? Nema adekvatne infrastrukture, a ni interesa da život u ovom gradu postane bolji.

Samoorganizirani građani su bili na terenu prije hitnih službi, a vladi je trebalo osam dana da konstatira da se potres uopće dogodio.

³¹ Agitate Journal.org. Emina Bužinkić. 2021. *Life after an Earthquake is the Labor of Reconstruction*. (url: <https://agitatejournal.org/life-after-an-earthquake-is-the-labor-of-reconstruction-by-emina-buzinkic/>) (posjećeno 28.09.2023.)

Što se čeka s obnovom? – samo to me zanima.

Poručila bih prvenstveno državnim tijelima da treba imati obraza vratiti se ovdje, naslikavati i pričati istu priču. Sve ide jako sporo. Puno starih ljudi će i dočekati kraj života u tim kontejnerima. Puno udruga i organizacija je puno napravilo što je u njihovoj moći. Sada su sve nade, oči i pitanja upućena državi. Dokle ovako? Kad će krenuti obnova? Kako će posložiti prioritete?

Nakon potresa najviše su pomogli obični ljudi, sugrađani i volonteri raznih udruga. Tako je i dan danas. Izdvojio bi udruge poput "Ljudi za ljude", "Dobra volja" i sl. Crveni križ, s druge strane si je okaljao ugled u Hrvatskoj više puta, kao i Caritas. Rijetko tko im više vjeruje. Osobno vjerujem volonterima, ali oni na vrhu su prečesto nekvalificirani, nestručni i previše vezani za politiku. Civilna zaštita, to je nešto što imamo samo na papiru. U stvarnosti im je trebalo dva tjedna da se koliko-toliko organiziraju i počnu pomagati na terenu. Dva tjedna koja nikad neću zaboraviti. Uz to su Damir Trut i Plenković pljuvali po navijačima koji su došli pomoći, samo zato jer su ispali organiziraniji od državnih službi. Državne zalihe. Saznalo se da ih zapravo nemamo nakon što je tisuće ljudi ostalo bez krovova nad glavom preko noći. Sve to pišem jer sve to ima istu poveznicu iliti isti problem – zapošljavanje nekvalificiranih ljudi, pogodovanje, korupcija i politika koja je umiješana u sve sfere društva. Imamo državu koja ne funkcionira i to je prikazano puno puta, ali najbolje nakon potresa na Baniji. Ne kažem da se ništa neće napraviti po pitanju obnove i revitalizacije SMŽ, ali sve dok je državni sustav ovako trul, biti će samo pojedinih pozitivnih slučajeva dok će većina ostati zaboravljena.

Diskurs konflikta i oprečnosti

Diskursi su produktivni, intertekstualni i povezani značenjima. Za Foucaulta diskursi su forme discipline koji produciraju moć i subjekte. Diskursi se isprepliću i natječu jedni s drugima. Dominantnost jedne vrste diskursa nad drugim/a očituje se kroz apsolutizaciju istine. Moćniji diskursi nastali u društveno moćnim institucijama reproduciraju i generiraju tvrdnje i slikovne

prikaze. Iz toga postaje evidentno da se moć isprepliće s formama znanja stvarajući režime istine (Foucault 1979 prema Rose 2016:190). Ispreplitanje i natjecanje diskursa uočavam na primjeru prebacivanja loptice lijeve i desne lokalne, ali i državne vlasti s jedne na drugu. Tko je (ne)zaslužan za obnovu određenih objekata, tko je nenamjenski potrošio sredstva za obnovu, tko je poslao ili zatražio pomoć... Iz toga se rađa politički konflikt moći koji oslabljuje samo političko djelovanje i njegov pozitivan utjecaj na društvo.

Apsolutizacija istine može se iščitati u javnom medijskom diskursu gdje se iznova pokazuje i izvještava o obnovi koja u stvarnosti nema toliki obujam koliki se prikazuje, barem ne do 2023 godine. Ta istina gubi na svome kredibilitetu i uvjerljivosti čim se malo više istraži stvarno stanje na terenu. Premda se diskurs obnove pokušava odnosno pokušavao se apsolutizirati, to nije uspjelo jer većina stanovništva i građanstva na vjeruje u takav tijek obnove i osjeća se izraziti pesimizam u vezi obnove, uz već spomenuto nepovjerenje u institucije i državne službe. Kroz diskurzivnu analizu pitamo se kako slike konstruiraju društveni svijet. Diskursi su društveno konstruirani i obrnuto. Diskurzivna analiza je posebno zaokupljena društvenim modalitetom mjesta slike, ona istražuje kako su specifični pogledi i izvještaji konstruirani kao stvarni ili istiniti ili prirodni kroz određene režime istine. Diskurs je organiziran tako da bude uvjerljiv. Diskurzivna analiza fokusirana je na te strategije uvjeravanja, socijalno konstruirane forme diskurzivne moći, socijalnu produkcije i utjecaje diskursa (Rose 2016:193). Uvjerljivost diskurzivnih formi u kontekstu potresa najbolje se vidi u analizi medijskih reprezentacija potresa. Očituju se različiti oblici tekstualnih, verbalnih i vizualnih sadržaja koji su stvorili javnu sliku Banije i potresom pogođenih područja. Prvih par mjeseci stalno kruženje slike stradavanja u medijskom prostoru, stalno izvještavanje o tijeku obnove, uvjeravanje državnih vlasti da su izgradili određen broj objekata dok je realnost drugačija. Takve diskurse promatram kao pokušaj implementacije „istine“ u javni prostor koji ne uspijeva u svojoj nakani. Grande (2000 prema Breeze 2019:25) navodi kako se suprotstavljene političke stranke često koriste negativnim strategijama kako bi diskreditirali vodeću stranku ili političku struju. Takve strategije često uključuju ljutnju i ogorčenje ili pozivanje na kolektivnu traumu ili društveni kapital. Stranke na vlasti uglavnom očituju samopouzdanje i povjerenje u vlastito djelovanje kao pozitivno i dobrohotno (Breeze 2019). Primjerice, platforma Weekly Briefing, izvještava o slaboj rekonstrukciji Zagreba i Banije, zahtjevima opozicije, o

nepostojanju medijskog prostora za kritiku premijerove vlade, o HDZ-u kao korumpiranoj i klijentističkoj stranci, nekompetentnim ljudima na vodećim i odlučujućim pozicijama i kidnapiranoj državi.³² Za vrijeme jedne edukacije u novonastalom DKC-u u Petrinji, razgovarali smo o potresu. Tako razgovarajući o „traljavom, gotovo nikakvom ponašanju države nakon potresa“, jedna profesorica spomenula je „meštare, pse rata i potresa“, referirajući se na političke strukture Županije i nacije. Antagonizam prema politici, zadnjih je godina sve češći i dominantniji u javnom diskursu. Mnogi vršnjaci, uopće ne gledaju TV jer ih, kako kažu, ne zanima politika i njihove svađe. Veoma mali broj mladih ima interes za uključivanje u politiku i/li aktivistički angažman jer nemaju vjere da će se išta promijeniti. “Potrebno je imati stranačku iskaznicu, ukoliko želiš poslovne prilike u SMŽ.”³³

U kontekstu ovog istraživanja bitno je istaknuti diskurs sramote i krivnje koji se veže za poslijeratnu obnovu. Mnogi stručnjaci i znanstvenici utvrdili su da se obnova provodila po pravilima i ispravno, odnosno da se nije krao građevinski materijal, posljedice potresa ne bi bile takvih razmjera kakvih jesu. Ta krivnja i optuživanje kolaju između lijeve i desne političke strane kako na lokalnoj tako i na nacionalnoj razini. Odnosno kolale su u vrijeme neposredno nakon potresa dok se sada različiti drugi politizirani diskursi konflikta očitavaju u javnom prostoru RH. Isto tako određen vid sramote može se iščitati iz reakcija ljudi – sugrađana i sugrađanki, prijatelja i poznanika, obitelji, slučajnih prolaznika i sugovornika te svih onih koji dijele isto iskustvo. Sram. Sram jer uvijek nekako dođemo na tu temu, u sve je upletena, sve je više ili manje povezano s potresom i sve češćim promjenama. Ljudi koji nisu iz Siska, Petrinje, Banije ne pričaju toliko o potresu, obnovi, društvenoj apatiji ili se barem meni tako čini... Prijateljica mi je pričala kako njena ekipa iz Zadra uopće ne zna kako pristupiti i kako komunicirati s njom o potresu. Mladoj ekipi pankera društvo u Zagrebu govori „pa vi iz Siska samo pijete i pričate o potresu!“ Osobno, vjerojatno ne želim priznati koliko me je sve to pogodilo i kako je utjecalo na mene, kao da osjećam sram pričajući o dubljoj afektivnoj dimenziji potresa.

³² Weekly Briefing, vo.48.NO1 (HR), 23.02.2022, Croatia political Weekly Briefing: The Price of Poor Reconstruction: United Opposition against ‘the Most Incompetent’ Minister. (URL: <https://china-ccc.eu/2022/02/23/croatia-political-briefing-the-price-of-poor-reconstruction-united-opposition-against-the-most-incompetent-minister/>) (posjećeno 15.09.2023.)

³³ Udruga Iks. (Re) Build: gerilsko mapiranje potreba mladih u SMŽ (URL: <https://www.youtube.com/watch?v=wGrB4TsnM8w&t=737s>) (posjećeno 15.09.2023.)

Afektivne diskurzivne prakse u politici su popularne strategije uvjeravanja koje provociraju emocionalne reakcije, aktiviraju identitetske politike i pripadnost različitim društvenim grupama, potiču osjećaj urgentnosti i slično (usp. Breeze 2019:27). Afektivne diskurzivne prakse koriste emocije, osobito strah za poticanje na aktivnost i manipulaciju. Ahmed (2014:70) vidi ulogu straha u konzervaciji tj. očuvanju moći, razmatrajući kako narativi krize funkcioniraju da bi očuvali društveno prisutne društvene norme. Nesigurnost po Ahmed, generira strah, a strah može biti viđen kao odgovor na ranjivost koji izjednačava fizički i društveni okoliš. Strah se očituje kao dominantna osobina suvremene kulture. Mediji stvaraju i reproduciraju strah, što politički subjekti mogu iskoristiti za promicanje vlastitih uvjerenja i agenda (Wodak 2015 prema Breeze 2019:30). Populistička politička tijela performativno izvode i perpetuiraju krize u svrhu utilitarizacije političkih i društvenih promjena (ibid.:31). Treći javni razgovori Galerije Striegel održali su se 25. ožujka 2021. pod nazivom *Uloga medija – od pomaganja do odmaganja*. Osobe koje su sudjelovale u dijalogu složile su se da su mediji napravili mnogo za poboljšanje uvjeta na Baniji. Prvenstveno kroz stalni promotivni sadržaj koji je poticao ljude na donacije i zatim kroz reprezentaciju potresom pogođenog područja i probleme s kojima se stanovništvo suočavalo, omogućili su široj populaciji uvid u stvarno stanje na terenu. Osim toga, govornici smatraju da su medijske reprezentacije prikazale potres kao zamrznuti trenutak i poticale na raznolike emocionalne afekte. Nadalje, jedan od osobno najzanimljivijih primjera implementacije afektivne politike u društveni prostor jesu jumbo-plakati i table rasute po Baniji, a na kojima bi pisalo: Ostani, vrati se. Kasnije saznajem da ono što sam ja mislila da je performativna intervencija u prostor, zapravo je politička organizacija s područja Gline.

Medijska i politička reprezentacija potresa, njegovih uzroka i posljedica, očitovala se kao izrazito afektivna. Afektivne politike činile su srž političkog respondiranja i referiranja na katastrofu koja je zadesila stanovništvo Sisačko – moslavačke županije. Ispreplitanje diskursa vidi se kroz različite narative koji podupiru jednu vrstu režima istine, dok drugu osporavaju. Nezavisne medijske kuće i platforme, često bi koristile afektivne strategije uvjeravanja osobito kada bi izvještavali o političkim prijeporima i pomacima vezanim za obnovu. Temeljem diskurzivne analize medijskih reprezentacija, uočila sam da afektivne strategije često uključuju dihitomiziranje društvenih struktura odnosno stvaranje konflikta i oprečnosti. Smatram da takva retorika, bez argumentiranih potkrepljenja, omogućava protok još dubljoj ontološkoj nesigurnosti odnosno prekarnosti. Perpetuacija konflikta onemogućuje stvaranje povoljnijih uvjeta za život na prostoru Banije i

potresom pogođenih mjesta jer djeluje obeshrabrujuće i demoralizirajuće po stanovništvo i u korijenu reže svaku aspiraciju za političko djelovanje.

Emocije kao pokretači revitalizacije

Emocije i afekti koji kolaju društvenim tijelima imaju ogromni potencijal da trenutne situacije u potpunosti izmjene, bilo u pozitivnom ili negativnom tonu. Afekti koji su se pojavljivali među tijelima koja pate od posljedica potresa, mnogostruki su. Putem strategija afektivnih politika, emocionalne predodžbe ubacivane su u misli građana u svrhu upravljanja njihovim djelovanjem i političkim odlučivanjem (usp. Ahmed 2014, Butler 2004). Socijalna realnost katastrofe upućuje na ispreplitanje emocija i afekata – strah, razočaranost, anksioznost, no istovremeno se manifestira solidarnost, nada, prkos, želja za ostankom... Strah i nesigurnost, smatram, potaknuli su neviđenu ljubav i empatiju među ljudima, u samom početku potresne krize. Tjedni nakon potresa obilježeni su društvenom klimom solidarnosti i brigom za druge. Stanovništvo je pokazalo da se u veoma kratkom roku mogu samoinicijativno organizirati i pružiti pomoć stradalima. Komunikacijske i medijske tehnologije tu su imale bitnu ulogu jer su omogućile ljudima bržu komunikaciju i ekspresno dijeljenje informacija o tome kome, gdje, kako i kada treba pomoći. Usprkos krah ideje sigurnog života, čiji je krah započeo mnogo prije potresa, nada i empatija našle su način da ostanu egzistirati u srcima i umovima. Diskurzivni okvir različitosti i zavisti zamijenjen je diskursom suosjećanja i razumijevanja. U svijetu gdje se nazire ono što Kleist i Jansen (2016:6) nazivaju krizom nade, mehanizmi otpora potrebi su kako bi se rekonceptualizirao i ponovno osmislio urušeni svijet. Scott (1985 prema Kleist i Jansen 2016:6) otpor definira kao oružje slabih (*weapons of the weak*), ranjivih, prekarnih skupina te mobilizaciju kao reakciju na opresiju. Otpornost se može opisati kao nekonformističko djelovanje ili mišljenje usprkos svim izgledima i mogućnostima. Repolitizacija uvjeta anksioznosti, depresije, panike omogućava formiranje alternativnih modusa djelovanja koji djeluju transverzalno i uključuju aktere iz svih dijelova društva. Ljudski i više-od-ljudskih koja formiraju čarobnu, ali okrutnu mrežu života.

Unutar društvenog polja prekarnosti, subjekti mogu kroz mehanizme otpora izmijeniti svoje ontološko stanje. Otpor se ne mora percipirati kao neko grandiozno djelo revolucije. Rezistentnost se pojavljuje u svakodnevnim momentima propitivanja, reflektiranja, dekonceptualiziranja znanja i specifičnih diskursa koji stvaraju disruptivne doživljaje krize u određenom povijesnom trenutku.

Prekarnost kao ontologija, sadržava ono što Berlant (2011) naziva fantazijom o dobrom životu. Ideologija nastala u neoliberalnom kapitalističkom sustavu, koji premda generira ideju o dobrom životu, istovremeno ju onemogućava. Permanentne kontigencije odnosno nesigurnosti, zamutile su mogućnosti dobrog života, dok ga neizvjesnost na svakom koraku, održava i onemogućuje napredak. Okrutni optimizam subjektu osigurava smisao jer on pomoću njega uspijeva zaštititi fantazije o dobrom životu ili barem ono što je od njih ostalo, dok je istovremeno težnja za dobrim životom u svojoj biti nedostižna upravo zbog karakteristika sustava koji oblikuje kako su životi življeni. Fantazije dobrog života omogućavaju djelovanje u sadašnjosti, na način da pojedinci streme ostvarenju svojih zamisli, iako se čine teško ostvarive. Banijci, Sišćani, Petrinjci, Glinjani i ostalo stanovništvo Sisačko-moslavačke županije, u tom slučaju, živi u stadiju okrutnog optimizma, ali onog koji zahtjeva odučavanje od nadanja da će drugi, moćniji i s više društvenog kapitala izmijeniti uvjete života i prekarnosti. Poslijepotresni događaji, potaknuli su bolno shvaćanje da dobar život stvaramo sami unatoč svim preprekama i ideji da nam društvo treba stvoriti uvjete za realizaciju dobrog i sigurnog života. Nada da će se fantazije dobrog života i sigurne egzistencije jednoga dana ostvariti, možda i nije bila pokretačka sila banijskog otpora, ali smatram da je svakako odzvanjala u umovima.

Prirodne nepogode praćene katastrofama često pokreću valove solidarnosti i uzajamnog pomaganja. Isto se dogodilo u kontekstu Hrvatske, gdje smo još jednom svjedočili mobilizaciji i promjeni kolektivne svijesti barem nakratko (usp. Jambrešić -Kirin 2022). Solidarnost koja se rađa nakon katastrofe nije nova pojava u kontekstu hrvatskog društva. Poplave u istočnom dijelu države 2014.godine isto su tako generirale mnogobrojne solidarne akcije i more volontera je pristizalo u pomoć. Pozitivne promjene u društvu, koje barem na kratko zanemaruje društvene podjele i antagonizme, omogućuju djelovanja koja osnažuju pojedince i zajednicu (ibid.16).

„...međuljudski odnosi, nikada nisam osjetila da su bili čvršći, čišći, ljepši.“

„Ajmo djelovati, sada, ne čekati!“

„Važnost solidarnosti i zajedničko slaganja zaloga za bolju budućnost...“

„Dobro je znati da se možemo pouzdati na svoje sugrađane, sunarodnjake...Koncept sigurnosti i svakodnevice se potpuno lomi. Tvoje svakodnevne potrebe i želje su ostavljene po strani, postaješ ljuštura. Ti ljudi, sve to, to mi je vratilo vjeru.“³⁴

Navedeni citati ukazuju na veliku želju, nadu i volju za aktivizmom koji bi osnažio lokalne zajednice i ponudio im alternativne budućnosti. Nakon potresa rađali su se različiti načini na koje bi se moglo osnažiti lokalne zajednice i premašiti dominantne etnonacionalističke i druge pogubne diskurse. U početku je to bilo nesebično pomaganje na krovovima kuća, razvrstavanje i dostava donacija, zagrljaj ili jednostavan i iskren upit o tome kako su naši sugovornici. S vremenom prvotna solidarna euforija blijedi, život ide svojim tokom, a potrebe stanovništva uglavnom se ne smanjuju. Volonterski timovi javnih i civilnih tijela, udruge te inicijative i dalje obilaze Baniju i njezino stanovništvo nudeći potrepštine, psihosocijalnu pomoć i društvo.

U slučaju potresa u Italiji 2009.godine, koji opisuje Jan-Jonathan Bock (usp. 2016), talijanska je vlada pokazala, kao i hrvatska, duboku neorganiziranost, nezainteresiranost za poboljšanje kvalitete života. Umjesto oporavka i obnove isplivali su politički skandali, populizam, korupcija i nenamjensko trošenje europskog „oporavnog“ novca. Aktivizam stradalih i *grassroot* inicijative preuzele su kormilo revitalizacije potresom pogođenog prostora, bez podrške i involviranosti vlade. Kroz kulturni rad, umjetnici i drugi akteri pokušali su približiti žrtve jedne drugima, kao zajednicu ljudi s istim ili sličnim problemima, dijeljenom sudbinom i iskustvom. Umjetničke intervencije i društveno-kulturne intervencije civilnih društva i organizacija, javile su se kao reakcije na političke odluke koje su zanemarile potrebe lokalnog stanovništva i njegovog gospodarstva usred destrukcije i izmještanja. Strategije za poboljšanje moralnosti nakon potresa – više su usredotočene na vrijednosti (nacionalne, etičke, obiteljske) i kulturu nego li na standard života stanovništva. Usprkos tome što su kultura i kulturne manifestacije svih vrsta neophodne za zdravo funkcioniranje društva, naglasak na njih dok se gotovo svi drugi aspekti života zanemaruju, ne pridonosi nekom osjetnom boljitku života na ovim prostorima. Politička klima, neimaština, uvođenje eura i inflacija ostavljaju sve veći trag na svim klasama stanovništva Sisačko – moslavačke županije pa tako i interes za kulturno-društvena događanja opada usprkos tome što

³⁴ Fragmenti kazivanja sa Javnih razgovora – *Prakse solidarnosti i uzajamne pomoći*, Galerija Striegl, 04.03.2021.

većina stanovništva smatra da bi državna i lokalna tijela trebala više ulagati u razvoj društveno-kulturnog karaktera.³⁵

U svakom slučaju, mislim da su akteri i dionici civilnog kulturno-društvenog života Sisačko-moslavačke županije jedni od najvećih generatora i donositelja pozitivnih ishoda i nade u ljude, život i smisao, pogođene populacije. Uz nebrojene volontere, javne službe i druge civilne dionike, najzaslužniji su za pružanje pomoći i načina otpora u prvim tjednima nakon potresa. Kulturno-društvene aktivnosti pomažu revitalizaciji zajednice jer omogućavaju transformaciju osjećaja gubitka i nesigurnosti u fluidne osjećaje koji imaju potenciju postati raspršeni u susretu s drugima, dijeljenju vremena, ideja, šala, materije i novih oblika otpora, koji se mogu realizirati u budućnosti pa makar i kao ostanak na ruinama prošlosti. Usprkos ranjivosti, nesigurnosti i prekarnosti života, stanovništvo potresom pogođenog područja nikako nije nemoćno, pokolebano, pasivno i obeshrabreno. Fluidnost afekata i subjektivni svjetovi možda nekad društvenu stvarnost opisuju tako, no svatko tko je prošao tim selima, gradovima i mjestima nedaća, ako bolje pogleda u oči svojih sugovornika, sugrađana, obitelji i prijatelja, vidjet će tračak gnjevne tuge te slojevitog i neuhvatljivog otpora.

³⁵ *Što Baniji treba?* Udruga IKS, 2022. Izvješće o rezultatima kvalitativne analize podataka prikupljenih tijekom ožujka i travnja 2022.godine mapiranjem potreba stanovnika potresom pogođenog područja u okviru provedbe projekta Mreža solidarnosti - mreža nade.

ZAKLJUČAK

Prirodne nepogode i opasnosti sve su češće i intenzivnije u razdoblju antropocen, razdoblju u kojem se svakodnevno bivanje i egzistiranje na gotovo svakoj razini društvene strukture manifestira kao nesigurno, ranjivo i podložno prekarim oblicima života. Premda se ranjivost i dalje najviše uočava na području zemalja Globalnog juga, perverzna ontološka prekarost prelazi povijesne granice subordinacije i ustoličuje se u današnjim društvima kao odlika vremena u kojem živimo. Degradacija prirodnog svijeta, neuhvatljivost globalnog kapitala, siromaštvo velikog dijela svjetske populacije i naizgled suptilni oblici upravljanja i raspodjele moći i znanja u današnjem svijetu postaju osnovice po kojima se svijet aktualizira i stalno kreira nove prekarne oblike bivanja koji se kroz mnogostruke oblike otpora odbijaju identificirati kao slabi, nemoćni i pasivni. Ljudi, životinje i biljke postaju podređeni neoliberalnim kapitalističkim težnjama dok se utjecaji antropocena razbijaju od stijene njihovih bića. Antropocen kao kritička perspektiva omogućuje dublju analizu zamršenog i kontingentnog svijeta, razotkrivajući i detektirajući stanja i probleme s kojima se suočavaju ljudski i više-od-ljudskih organizama. Procesi i promjene u geološkoj strukturi zemlje zajedno s antropogenim faktorima, od prirodnih opasnosti i nepogoda stvaraju katastrofe. Katastrofe su društveno i kulturno uvjetovane i nastaju kao produkt specifičnih odnosa moći u društvu koji kreiraju i dodjeljuju pojedincima pripadnost u društvenim strukturama. No, moć i kontrola ne dolaze s vrha piramide, oni se generiraju kao samoupravljanje i identifikacija s određenim povijesnim, kulturnim i društvenim pojavnostima. Diskursi su produktivni, međusobno ovisni i u stalnom odnosu natjecanja, stvarajući subjektne pozicije i održavajući odnose moći i kontrole unutar određenog društva. Potres kao katastrofa i procesualni fenomen, uz socijalne, ekonomske i tehnološki stvorene uvjete ranjivosti, omogućio je još veću prekarizaciju stanovništva Banije i Sisačko-moslavačke županije. Prekarost i ranjivost stanovništva nastale su kao rezultat specifičnih povijesnih procesa, događaja i ljudskih djelovanja, stvorivši tako ono što nazivam prekarijatom Banije. Prekarijat Banije je njezino stanovništvo, koje nema uniformiran i generaliziran ontološki status prekarosti. Različite skupine nalaze se na različitim pozicijama na liniji prekarosti. Unatoč razornosti i destabilizaciji sociopolitičkog, ekonomsko-gospodarskog i društvenog plana Sisačko-moslavačke županije, potresna katastrofa i kriza, omogućile su stvaranje uvjeta da se relacije moći jasno percipiraju i konfrontiraju omogućavajući političkoj svijesti, individualnoj i kolektivnoj akciji te aktivizmu da se rašire poput rizoma i potaknu društvenu

evoluciju te simboličke i realne sustave otpora. Maleni oblici otpornosti pretvaraju rizične i traumatične situacije u potencijalne društvene agense promjene i rekonstrukcijske sile neodrživog sistema. Katastrofe vrlo često siju sjeme političke i društvene solidarnosti te horizontalnih oblika upravljanja koji uključuju društvene dionike, omogućavajući da se njihovi glasovi čuju, a uvjeti života vide u javnom prostoru. Katastrofe, kao i gotovo sve što se pojavljuje na i u ovom svijetu, dio je diskurzivnih formi. Diskurs o potresu na Baniji, oblikovao se putem diskurzivne povezanosti svih formi diskursa koji su prethodili i slijedili katastrofu. Od političke nestabilnosti, sustavne zanemarenosti kulturno-fizičkog prostora Banije i većeg dijela Sisačko-moslavačke županije, do korona krize i neodrživosti neoliberalnog kapitalizma, uz još mnogobrojne primjere, stvara se diskurs o katastrofi i ruiniranosti Banije. Geopolitički odnosi moći realiziraju se na globalnoj razini, spuštajući se na lokalne razine perpetuirajući razne oblike djelovanja i postojanja. Uslijed potresne katastrofe svakodnevnica se mijenja, zadajući nove poteškoće u već teškom životu koji zahtjeva borbu od samoga početka. Diskursi oblikuju iskustvo potresa proizvodeći subjektne pozicije i društvene relacije moći, kontrole i uzajamnog djelovanja, otkivajući razne uzroke ranjivosti i nesigurnosti. Fenomen potresa ima nebrojena značenja koja mu upisuju oni koji su ga doživjeli i na bilo koji način iskusili. Značenja upisujemo posredstvom društvenih i kulturnih vrijednosti, spoznaja, ponašanja i afekata koji bitno označavaju kako će nešto utjecati na nas. Atmosferu Banije i Sisačko-moslavačke županije, okarakterizirala sam kao nesigurnu i prekarnu, što implicira mogućnost njezine promjene i potencijala da se transformira u nešto optimističnije tonove, ne zavaravajući se snovima o dobrom i sigurnom životu u svim sferama postojanja.

Istraživanje diskursa antropocena omogućuje detektiranje i adresiranje prekarnih oblika života i njihove uzročnosti. Prekarnost života u današnjem svijetu, u antropocenu, smatram, vezana je za povijesne procese, odnose moći i relacije prema ljudskim i više od ljudskim *drugima*, odlike kapitalističkog ustroja i upravljanja te pojedine kontekste svakodnevnog života koji se manifestira kao nesiguran, neizvjestan i nepredvidljiv.

Antropocen kao diskurs, reprezentira mehanizme upravljanja i forme djelovanja, osvjetljavajući društvene i kulturne odnose koji su u temelju ranjivosti i prekarnosti. Banija i Sisačko-moslavačka županija, kao mikro teren otkriva procese, pojave i mehanizme prekarnosti, bacajući svjetlo na obilježja svijeta u cjelini.

Naposljetku, bitno je napomenuti da unatoč tome što se ovaj rad bavi pitanjima i pojavnostima koje pripadaju domeni onoga što Sherry B. Ortner (2016) naziva tamnom antropologijom, jer često naglašava grubu, nasilnu i kaznenu prirodu neoliberalizma, depresiju i beznađe prekarijata, ovo istraživanje utemeljeno je u nadi za boljim, pravednijim i solidarnijim svijetom koji će diskurse odugovljavanja, straha i mržnje ostaviti po strani. Ovo etnografsko istraživanje nastalo je kroz pokušaj razumijevanja sebe same, tuđih života i svijeta oko sebe. Vlastita participacija neizbježno utječe na životne svjetove istraživanja pa su tako prikupljeni podaci, uz svijest o vlastitoj afektivnosti, polazišta ove analize. Također, ovaj se rad može promatrati kao svojevrsni afektivni diskurs koji poziva na reflektiranje i kritičko promišljanje.

POPIS LITERATURE

- Aguiari, Irina and Guardigli, Frederica. 2023. Ecoprecarity: exploring the nexus between labor and ecological struggles. *Sociologia del lavoro*, n. 165 (1) 2023
- Ahmed, Sara. 2014. *Cultural Politics of Emotion*. Edinburgh University Press 2014
- Appadurai, Arjun. 1990. *Disjuncture and Difference in the Global Cultural Economy*. *Theory Culture Society* 1990; 7; 295
- Bankoff, G., Frerks, G., Hilhorst, D. 2004. *Mapping Vulnerability: Disasters, Development and People*. Taylor & Francis
- Berlant, Lauren. 2011. *Cruel Optimism*. Durham: Duke University Press. <https://doi.org/10.1515/9780822394716>
- Bock, Jan- Jonathan. 2016. *Approaching Utopia Pragmatically: Artistic Spaces and Community-Making in Post-Earthquake L'Aquila*. Special Issue "Micro-utopias: anthropological perspectives on art, relationality, and creativity" VOL. 5, NO 1 | 2016
- Bonevska, T., Grlić, Horvat, Miholić, Martinić. 2020. Zagrebački potres 22.ožujka 2020. *Geografski horizont* – br 2/2020, 21-32
- Božić – Vrbančić, Senka. 2023. *Prekarnost - Priče iz Ubera*. Jesenski i Turk
- Braičić Z., Stiperski Z. , Njega D. 2009. Utjecaj gospodarske tranzicije i rata na promjene u prostornoj slici zaposlenosti Sisačke regije. Zagreb: *Hrvatski geografski glasnik* 71/1, 103 – 125
- Breeze, Ruth. 2019. Emotion in politics: Affectivediscursive practices in UKIP and Labour. *Discourse & Society*. 2019, Vol. 30(1) 24 –43
- Butler, Judith. 2004. *Precarious life: the powers of mourning and violence*. London: Verso
- Ellis, Carolyn, Tony E. Adams & Arthur P. Bochner. 2011. Autoethnography: An Overview. *Forum Qualitative Social Research*. Volume 12, No. 1, Art. 10 – January 2011

- Chouliaraki, Lilie. 2021. Victimhood: The affective politics of vulnerability. *European Journal of Cultural Studies*, 2021, Vol. 24(1) 10 –27
- Chua, L. & H. Fair. 2019. *Anthropocene*. In *The Cambridge Encyclopedia of Anthropology* (eds) F. Stein, S. Lazar, M. Candea, H. Diemberger, J. Robbins, A. Sanchez & R. Stasch. <http://doi.org/10.29164/19anthro>
- Clifford, James. 1986. *Introduction: Partial truths. U: Writing culture*. ur. James Clifford i George E. Marcus, 1-27. Berkeley: University of California press.
- Connolly, William E. 2002. *Neuropolitics : thinking, culture, speed*. University of Minnesota Press
- Crumpley, Carole L. 2003. *Historical Ecology: Integrated Thinking at Multiple Temporal and Spatial Scales. World System History and Global Environmental Change*. Lund University, Sweden, September 19-22, 2003
- Čapo Žmegač, Jasna et al. 2006. *Etnologija bliskoga: Poetika i politika suvremenih terenskih istraživanja. U: Etnologija bliskoga: Poetika i politika suvremenih terenskih istraživanja*. ur. Čapo Žmegač, Jasna, Gulin Zrnčić, Valentina, Šantek, Goran Pavel, 7-52. Zagreb: Institut za etnologiju i folkloristiku
- Descola. P. 2005. *Configurations of Continuity*. In: *Beyond Nature and Culture*. Chicago. The University of Chicago Press: 4-31
- Dominey- Howes, Dale. 2018. *Hazards and disasters in the Anthropocene: Some critical reflections for the future*. *Geosci. Lett.* (2018) 5:7 <https://doi.org/10.1186/s40562-018-0107-x>
- Dorondel, Stefan. 2016. Environmental Disasters, Climate Change and other Big Problems of Our Times. A View from Southeast Europe. *Ethnologia Balkanica* 19
- Đurin, Sanja. 2017. Osvrt na knjigu Isabell Lorey: State of insecurity. Government of Precarious. *Društvena istraživanja Zagreb*. Br.2.26 (2017), 293-309
- Erickson, C.L. 2008. *Amazonia: The Historical Ecology of a Domesticated Landscape*. In *The Handbook of South American Archaeology*. Springer: 157- 183

- Faas, J.A. 2016. Continuity and change in the applied anthropology of risk, hazards and disasters. *Annals of Anthropological practice*, Vol. 40, No. 1, pp. 6–13
- Fass, A.J., Barrios, Roberto. 2015. Applied Anthropology of Risk, Hazards, and Disasters. December 2015. *Human Organization* 74(4) DOI:[10.17730/0018-7259-74.4.287](https://doi.org/10.17730/0018-7259-74.4.287)
- Foucault. M. 1997. *The Birth of Biopolitics*. In *Ethics, Subjectivity, and Truth*: P. Rabinow and J.D. Faubion eds. New Press.: 73-79
- Foucault, Michel. 1995. *Discipline and Punish: The Birth of the Prison*. New York: Vintage Books
- García-Acosta, V. 2019. Unnatural Disasters and the Anthropocene: lessons learnt from anthropological and historical perspectives in Latin America. *Geographies of the Anthropocene. Scientific and Cultural Association "Il Sileno"*, C.F. 98064830783.
- Gonzales, Kulstad, Tess and Faas, J.A. 2016 Afterward: Preparing for uncertainties. *Annals of Anthropological practice*, Vol. 40, No. 1, pp. 98–105
- Graham, Janna and Papadopoulos, Dimitris. 2021. Organizing the precarious: Autonomous work, real democracy and ecological precarity. *Organization*, ISSN 1350-5084
- Guha, Ramachandra. 2006. *How Much Should a Person Consume?*, In *How Much Should a Person Consume? Environmentalism in India and the United States*. University of California Press: 221-250
- Gulin Zrnić, Valentina. 2006. *Domaće, vlastito i osobno: Autokulturna defamilijarizacija. U: Etnologija bliskoga: Poetika i politika suvremenih terenskih istraživanja*. ur. Čapo Žmegač, Jasna, Gulin Zrnić, Valentina, Šantek, Goran Pavel, 73-97. Zagreb: Institut za etnologiju i folkloristiku.
- Haraway. D. 2015. Anthropocene, Capitalocene, Plantationocene, Chthulucene: Making Kin. *Environmental Humanities*, vol. 6, 159-165
- Henry, D. 2005. Anthropological Contributions to the Study of Disasters. In *Disciplines, Disasters and Emergency Management: The Convergence and Divergence of Concepts*,

Issues and Trends From the Research Literature. D. McEntire and W. Blanchard, eds. Emmitsburg, Maryland: Federal Emergency Management Agency

- Hickle, Jason. 2020. *Less is more. How Degrowth Will Save the World.* William Heinemann: London
- Hollis, Simon. 2022. Disasters in the Anthropocene; A storm in a teacup? *Disasters*, 2023, 47(2): 298–319. 2022 The Authors Disaster
- Ingold, Tim. 2008. *Bringing things to life: Creative entanglements in a world of materials.* Department of Anthropology University of Aberdeen
- Ingold, Tim. 2011. *Being alive : essays on movement, knowledge and description.* Routledge. Taylor & Francis e-Library, 2011
- Kasmir, Sharryn. 2018. *Precarity.* March 2018. DOI:[10.29164/18precarity](https://doi.org/10.29164/18precarity)
- Kleist, Nauja and Jansen, Stef. 2016. Introduction: Hope over Time: crisis, immobility and future-making. *History and Anthropology* 27(4), 373-392.
- Koordinacija humanitaraca SMŽ 2021/2022. 2021. Procjena humanitarnih potreba Sisačko-moslavačka županija.
- Koordinacija humanitaraca SMŽ. 2023. Procjena humanitarnih potreba Sisačko-moslavačka županija.
- Marco Antonsich, Marco i/and Michael Skey, Sumartojo, S. 2020. The spaces and politics of affective nationalism. Symposium: Affective nationalism. *EPC: Politics and Space* 0(0) 1–20.
- Massumi, Brian. 2002. *Parables for the virtual: movement, affect, sensation.* Duke University Press Durham and London 2002
- Morrison. D.K. 2015. *Provincializing the anthropocene.* Seminar 673: 75 - 80
- Oliver-Smith, Anthony. 1999. “What is a Disaster?": Anthropological Perspectives on a Persistent Question.” In *The Angry Earth: Disaster in Anthropological Perspective*, edited by Anthony Oliver-Smith and Susanna M. Hoffman, 18-34. New York: Routledge.

- Ortner, Sherry, B. 2016. Dark anthropology and its others. Theory since the eighties. 2016 | *Hau: Journal of Ethnographic Theory* 6 (1): 47–73
- Pandian, Anand. 2019. *A possible anthropology : methods for uneasy times*. Duke University Press, Durham and London 2019
- Pawson, Eric. 2011. Environmental hazards and natural disasters. *New Zealand Geographer* (2011) 67, 143–147
- Penna, Sue, O'Brien, Martin. 1996. Postmodernizam i socijalna politika: malen korak naprijed? *Journal Social Policy* , 1996, Vol. 25, No. 1.
- Potkonjak S., Škokić T. 2013. In the World of Iron and Steel: On the Ethnography of Work, unemployment and hope. Zagreb: *Nar. umjet.* 50/1, pp. 74–95
- Potkonjak, Sanja i/and Tea Škokić. 2016. Working Class Gone to Heaven. Iz Working Class to Middle Class and Back, *Narodna umjetnost* 53/1: 117–132. <https://doi.org/10.15176/vol53no106>
- Prentice, Rebecca. 2020. Work after precarity. Anthropologies of labor and wageless life. *Focaal—Journal of Global and Historical Anthropology* 88 (2020): 117–124
- Radnić, Grgić, Buzov, Banović, Smilović Zulim, Baloević, Sunara. 2021. Potres Petrinja magnitude Mw 6.4: glavni parametri potresa, utjecaj na građevine i preporuka za njihovu obnovu. *Građevinar* 73(2021) 11, 1109-1128
- Ros Kozarić, Marija. 2020. Potres na Banovini. *Geografski horizont-br2/2020*, 7-20
- Rose, Gillian. 2016. *Visual Methodologies: An Introduction to Researching with Visual Materials*. SAGE publications
- Scott, J. C. 1985. *Weapons of the Weak: Everyday Forms of Resistance*. New Haven: Yale University Press
- Smith, Anthony - Oliver. 1996. Anthropological Research on Hazards and Disasters. *Annual Review of Anthropology*, Vol. 25. (1996), 303-328.

- Sökefeld, Martin. 2011 Exploring the Link between Natural Disasters and Politics: Case Studies of Pakistan and Peru. *Scrutiny*, Vol. 5&6:2011-12.
- Strathern, Marilyn. 1999. *Property, Substance and Effect: Anthropological Essays on Persons and Things*. London: Athlone.
- Tsing, A. 2012. *Unruly Edges: Mushrooms as Companion Species*. *Environmental Humanities* 1 : 141-152
- Udruga za promicanje informatike, kulture i suživota (Iks) 2022. *Što Baniji treba?* (url: <https://otea.notion.site/MRE-A-SOLIDARNOSTI-MRE-A-NADE-615fd05e33fe4fc691352ea2b5710455>) (pristup 22.8.2023.)
- Udruga za promicanje informatike, kulture i suživota (Iks) 2022. *Mladi u SMŽ. Rezultati mapiranja potreba*. (url: <https://udrugaiks.hr/wp-content/uploads/2022/11/rebuild-za-link.pdf>) (pristup 22.8.2023.)
- Vainio, Anna. 2020. 'Post-disaster' and the value of long-term ethnography. (url: <https://japananthropologyworkshop.org/post-disaster-and-the-value-of-long-term-ethnography-by-anna-vainio/>)
- Danas.hr, RTL danas, (s.n.) 02.08.2023. (URL: <https://danas.hr/rtl-danas/stanovnici-banovine-jos-nisu-dobili-rjesenje-o-preseljenju-bile-su-neke-izjave-za-ispunjavanje-d74d43c0-3142-11ee-a0b4-d24c23716132>) (pristup 01.10.2023.)
- Mirovina.hr. Milan Dalmacija, 09.2023. (URL: <https://www.mirovina.hr/novosti/drzava-uklanja-kontejnerska-naselja-na-baniji-ja-bih-najradije-da-me-smjeste-u-neki-staracki-dom/>) (pristup 01.10.2023.)
- Zakon o obnovi zgrada oštećenih potresom na području Grada Zagreba, Krapinsko-zagorske županije i Zagrebačke županije N/N 102/2020 (pristup 01.10.2023.)
- Zakon o obnovi zgrada oštećenih potresom na području Grada Zagreba, Krapinsko-zagorske županije, Zagrebačke županije, Sisačko-moslavačke županije i Karlovačke županije N/N 21/23 (pristup 01.10.2023.)
- Ministarstvo prostornog uređenja, graditeljstva i državne imovine. (url: <https://mpgi.gov.hr/vijesti-8/novi-zakon-o-obnovi-stupio-na-snagu/15171>)(pristup 01.10.2023.)

- Net.hr. Stanovnici sela koji žive u epicentru potresa. (URL: <https://net.hr/danas/hrvatska/stanovnici-sela-koji-zive-u-epicentru-potresa-suma-je-vristala-ja-rekoh-bit-ce-potres-i-sekundu-kasnije-3c04e20e-b1c6-11eb-b6f5-0242ac130011>) (pristup 28.9.2023.)
- Zoon politikon //Leksikografski zavod Miroslava Krleže (url: <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=67397>) (pristup:28.09.2023.)
- Ana Benačić.2021. Faktograf.hr. Naftna industrija doista izaziva potrese, ali ne u Hrvatskoj. (URL: <https://faktograf.hr/2021/02/10/potres-fraciranje-naftna-industrija-petrinja/>) (pristup 28.9.2023.)
- Marko Sančanin, PortalNovosti.hr. 2021. Sjedi drvo na drvo. (URL: <https://www.portalnovosti.com/sjedi-drvo-na-drvo>) (pristup: 27.9.2023.)
- Mateo Barišić, Dnevnik.hr. 14.01.2021. Kako su se nakon rata obnavljale kuće u Banovini: "Krovište je bilo pogrešno izvedeno, grede su bile manjih dimenzija i većeg razmaka, u temelje su bacali panjeve...." (URL: <https://dnevnik.hr/vijesti/hrvatska/potres-na-banovini-otkrio-nemar-i-pohlepu-poslijeratne-obnove---635939.html>) (pristup 25.08.2023.)
- Marin Bakić. P-portal.net. Banija – prazan i ranjen želudac Hrvatske. Kazivanje Gorana Kalamanda. 16.01.2021. (URL: <https://p-portal.net/en/banija-the-empty-and-wounded-stomach-of-croatia/>) (pristup 24.08.2023.)
- Nenad Jovanović. Srpsko narodno vijeće.2022. Potresne kronike Danijela Pavlića... (URL: <https://snv.hr/en/video-potresne-banijske-kronike/>) (pristup 03.09.2023.)
- A. A., Dnevnik.hr. 2021. Banija ili Banovina? Oba su oblika dopuštena i pravilna, niti je Banija srpski niti je Banovina "hrvatskije". 12. siječnja. 2021 (URL: <https://dnevnik.hr/vijesti/hrvatska/kaze-li-se-banija-ili-banovina---635515.html>) (pristup 28.09.2023.)
- Emir Atipi. 24sata.hr., 2021. Ukinuli im obroke: 'Slijepa sam, a taj obrok mi je bio i ručak i večera. Sad ću ostati gladna...', 11.10. 2021.g. (URL: https://www.24sata.hr/news/ukinuli-im-obroke-slijepa-sam-a-taj-obrok-mi-je-bio-i-rucak-i-vecera-sad-cu-ostati-gladna-789496?fbclid=IwAR0jaq_1AfWPZlGekat9dl-cnOWGk6IpEZqFGr-1IkpKklvrmph8D3Q47Xo) (pristup 28.09.2023.)

- Emina Bužinkić. Agitate Journal.org. 2021. Life after an Earthquake is the Labor of Reconstruction. (url: <https://agitatejournal.org/life-after-an-earthquake-is-the-labor-of-reconstruction-by-emina-buzinkic/>) (pristup 28.09.2023.)
- (s.n.) Weekly Briefing, vo.48.NO (HR), 23.02.2022, Croatia political Weekly Briefing: The Price of Poor Reconstruction: United Opposition against ‘the Most Incompetent’ Minister. (URL:<https://china-cee.eu/2022/02/23/croatia-political-briefing-the-price-of-poor-reconstruction-united-opposition-against-the-most-incompetent-minister/>)(pristup 15.09.2023.)
- Udruga Iks. (Re) Build: gerilsko mapiranje potreba mladih u SMŽ (url: <https://www.youtube.com/watch?v=wGrB4TsnM8w&t=737s>) (pristup 15.09.2023.)
- Javni razgovori, Nakon potresa - iskustva, znanja i perspektive, Prakse solidarnosti i uzajamne pomoći. Galerija Striegl, Sisak, 04.03.2021.
- Javni razgovori, Nakon potresa – iskustva, znanja i perspektive, Uloga medija – od pomaganja do odmaganja. Galerija Striegl, Sisak, 25.03.2021.

Popis kazivača

1. B. K. (49, ž), Sisak, datum intervjua: 24. 3. 2022. u Sisku. Podaci o kazivačici dostupni su autorici teksta.
2. D. F. (29, m), Sisak, datum intervjua: 26. 3. 2022. u Sisku. Podaci o kazivaču dostupni su autorici teksta.
3. N. F. (61, ž), Sisak, datum intervjua: 26. 3. 2022. u Sisku. Podaci o kazivačici dostupni su autorici teksta.
4. L. M.(25, ž), Sisak, datum intervjua: 26. 3. 2022. u Sisku. Podaci o kazivačici dostupni su autorici teksta.
5. V. D.(22, m) , Sisak, datum intervjua: 26. 3. 2022. u Sisku. Podaci o kazivaču dostupni su autorici teksta.
6. M. B.(23, m), Sisak, datum intervjua: 26. 3. 2022. u Sisku. Podaci o kazivaču dostupni su autorici teksta.
7. D. Š. (28, m), Sisak, datum intervjua: 17. 5. 2023. u Sisku. Podaci o kazivaču dostupni su autorici teksta.

8. M. D. (42, ž), Sisak, datum intervjua: 2. 6. 2023. u Sisku. Podaci o kazivačici dostupni su autorici teksta.